

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Kristel Lillemägi

**GUSTAVE FLAUBERTI „MADAME BOVARY“ EESTIKEELSETE TÕLGETE
VÕRDLEV UURIMUS: ESMA- JA KORDUSTÕLKE KEELELISED
LAHENDUSED NING KORDUSTÕLKE HÜPOTEES**

Magistritöö

Juhendaja: Katiliina Gielen, PhD

Tartu
2017

Sisukord

Eessõna	3
Sissejuhatus	4
1. Kordustõlkeline taust	8
1.1. Kordustõlge e. uustõlge tõlketeaduses	8
1.2. Kordustõlke hüpotees	12
1.3. Kordustõlke (ja tõlke) tegemise põhjused	14
2. „Madame Bovary“ sihtkultuuri kontekstis	21
2.1. „Madame Bovary“ tõlkeloolise tekstina	22
2.2. Tõlkimine ja tõlgendamine	23
2.2.1. Keele- ja tõlkenormid Eesti kultuurimaastikul	23
2.2.2. Tõlkeuniversaalid	26
2.2.3. Marta Sillaots tõlkijana Eesti kultuurimaastikul ja tema 1934. aasta tõlge	28
2.2.4. Henno Rajandi tõlkijana Eesti kultuurimaastikul ja tema 1985. aasta tõlge	32
2.3. Kokkuvõte	38
2.4. Uurimismeetodite taust	39
2.4.1. Korpus ja paralleelkorpus	39
2.4.2. Töös rakendatav meetod	41
3. Kahe „Madame Bovary“ tõlke võrdlus ja analüüs	43
3.1. Tõlgete võrdlus	43
3.1.1. Rõhumäärsõnad	43
3.1.2. Prantsuse keelest üle võetud sõnad	47
3.1.3. Lausestus	50
3.2. Järeldused	57
Kokkuvõte	60
Kasutatud kirjandus	64
Summary	71
Lisa 1. Paralleelkorpus: originaalteose tekst ja selle kaks olemasolevat tõlget	73

Eessõna

Käesolevas magistritöös tulevad vaatluse alla prantsuse kirjaniku Gustave Flauberti teose „Madame Bovary“ erinevatel ajaperioodidel tehtud kaks olemasolevat eestindust (Sillaots 1934, Rajandi 1985) sihtkultuuri kontekstis. Töö uurimuslik fookus on suunatud kordustõlke fenomenile ja seda nähtust seletada püüdvale kordustõlke hüpoteesile (Berman), mille kohaselt on esmatõlge alati *kodustav* ning kordustõlge *võõrapärastav*. Arutledes tõlketekstide originaaliläheduse või -kauguse üle, analüüsisides selleks tõlketekstides kasutatud tõlkelahendusi, on empiirilise uurimuse eesmärk välja selgitada, kas Bermani hüpotees peab ka antud uurimismaterjali peal paika. Eestindusi kõrvutades ja neid omavahel võrreldes määratakse kindlaks esmatõlke erisused keeleliste lahenduste poolest võrreldes kordustõlkega, võttes sealjuures arvesse, et tõlkeid on mõjutanud kaks erinevat kultuurikonteksti. Lisaks sihtkultuuri oludele arvestatakse ka tõlkijate ja nende tõlkepoeetiliste tõekspidamiste mõju tõlgetele.

Töö esimeses ehk teoreetilises osas antakse ülevaade kordustõlke kui nähtuse tausta kohta, käsitledes antud distsipliini ainevaldkonnas seni läbiviidud uuringuid, kordustõlke hüpoteesi ning põhjuseid kordustõlgete ja üldse tõlgete tegemiseks. Teine peatükk võtab kõne alla „Madame Bovary“ tõlke sihtkultuuri kontekstis, annab lühiülevaate tõlgete eestindajatest ja tutvustab töö kolmandas osas rakendatavat uurimismetoodikat. Magistritöö kolmas ehk analüütiline osa on üles ehitatud komparatiivsel meetodil, kus paralleelkorpust kasutades kõrvutatakse Flauberti romaani kahte eestindust originaaliga asetatuna etteantud teoreetilisse raamistikku, et võrrelda ja analüüsida tõlgetes esiletulevaid tekstuaalsete maailmade erinevusi.

Sissejuhatus

Tõlketeadlased Anne Lange ja Daniele Monticelli (2012: 5) väidavad, et „tõlkeuuringud on viimasel paarikümnel aastal olnud kahtlemata humanitaaria üks dünaamilisemalt arenevaid valdkondi [...]“. Tõlkeuuringute taustal on tähelepanuväärseks huviobjektiks ka kordustõlkelise nähtuse uurimine (Paloposki, Koskinen 2010: 29). Näiteks on Eestis lähiaastatel ilmunud mitmeid seda valdkonda puudutavaid juhtumiuuringuid: Karin Kilgi (2010) magistritöö teemal „Ühe tõlkeraamatu teekond ajas: Truman Capote’ „Külmavereliselt“ eesti keeles“, mis analüüsib tõlkeid asetatuna sotsiopolitiilisse raamistikku; Kaisa Vaheri (2011) magistritöö teemal „Daniel Defoe „Robinson Crusoe“ tõlked eesti keeles: teksti terviklikkus ja sihtkultuuri kontekst“, mille keskmes on kultuuriline kontekst; Anna Kivisilla (2012) töö „Välislepingute tõlkimine Eestis kahe konventsiooni esma- ja kordustõlke näitel“, mis keskendub välislepingute kordustõlgetele ning Kadri Sibritsi (2014) töö „Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetoditest Charles Dickensi romaani „Oliver Twist“ kahe eestikeelse tõlke näitel“.

Käesoleva kirjeldava tõlketeaduse (*descriptive translation studies* – DTS) uurimuste alla kuuluva magistritöö keskmes on kordustõlke kui nähtuse uurimine Gustave Flauberti 1856. aastal Prantsusmaal ilmunud teose „Madame Bovary“ kahe olemasoleva eestinduse näitel. Täpsemalt tuleb vaatluse alla kordustõlke hüpotees ning kummaski eestinduses kasutatud tõlkelahendused. Esimene tõlge ilmus 1934. aastal Marta Sillaotsalt ja Henno Rajandi uustõlge anti välja 51 aastat hiljem ehk aastal 1985. Hoolimata sellest, et kordustõlge ei ole erakordne ega uudne fenomen, tekitab uuesti tõlkimine endiselt mitmesuguseid küsimusi. Veel enam, tõdedes, et antud uurimismaterjali alla kuuluvad tõlked on tehtud Eesti kultuurimaastikku arvesse võttes erinevatel ajaperioodidel ja oludes, annab see töö kirjutamisel ning tõlgete kõrvutamisel võimaluse pöörata erilist tähelepanu kummagi tõlke ilmumise ajahetkel kehtinud eesti kirjakeele normidele ja tõlkenormidele ning tõlkijatele endile.

Empiirilise uurimuse eesmärk on olemasolevate eestikeelsete „Madame Bovary“ tõlgete peal uurida kordustõlke hüpoteesi paikapidavust: hüpoteesi kohaselt on

esmatõlge alati *kodustav* ning uustõlge *võõrapärastav*. Selle tõestamiseks või ümberlükkamiseks võetakse käesoleva uurimismaterjali peal magistritöös vaatluse alla kahe tõlke tekstuaalsed maailmad ning analüüsitakse esmatõlke erisusi keeleliste lahenduste poolest võrreldes kordustõlkega, mis peaks märku andma kummagi tõlketeksti originaalilähedusest või -kaugusest. Käesolevas töös võetakse arvesse kahte tõlkeid mõjutavat asjaolu. Esiteks, esmatõlge ja kordustõlge on valminud erinevatel ajaperioodidel: Sillaotsa tõlge valmis Eesti kultuurimaastikku silmas pidades Noor-Eesti ajal, mil keel polnud veel normeeritud ning kirjakeel oli alles kultuurkeeleks kujundamise järgus, kuid Rajandi kordustõlge anti välja Nõukogude ajal, mil eesti keel oli omandanud teatud normid ning lähtuti keelekorraldusest. Seega võetakse töö kirjutamisel arvesse, et tõlgetes esinevad keelelised lahendused on olnud mõjutatud tõlke ilmumise ajahetkel kehtinud erinevatest eesti kirjakeele normidest ja tõlkekeele iseärasustest. Teiseks tuleb tähelepanu pöörata ka Sillaotsa ja Rajandi tõlkepoetikale ehk siis nendele tõekspidamistele, millest nad tõlkimisel omas ajas lähtusid. Niisiis uuritakse käesolevas magistritöös, kuidas ja mil määral on need kultuurikontekstist ja parasjagu kehtinud tõlkepoliitikast mõjutusi saanud normid mõjutanud tõlkijate endi eelistusi ja valikuid ning kuidas selline kooslus on omakorda muutnud tõlgete olemust: juhtinud kas *kodustava* või siis pigem *võõrapärastava* tõlke poole.

Töö esimeses ja teises peatükis esitatakse teoreetiline taust, mis käsitleb kõigepealt kordustõlget kui nähtust tõlketeaduses, seniseid uuringuid antud valdkonnas ning problemaatilisi kohti fenomeni selgitamise juures. Pearõhk on kordustõlke hüpoteesi lahtiseletamisel ning kordustõlke tegemise põhjuste lahkamisel, kus heidetakse pilk ammendunud teguritele uustõlgete tegemiseks. Samuti pööratakse tähelepanu nendele asjaoludele, mis mõjutavad nii kordustõlgete kui ka üldse tõlgete tegemist. Siinkohal tulevad kõne alla töö seisukohast aktuaalsed aspektid: sihtkultuuri kontekst ja mõlema eestinduse tegemise ajal kehtinud kirjakeele normid ning tõlkekeele eripärad ja tõlkenormid. Niisiis selgitatakse Eesti tõlkemaastikku Sillaotsa ja Rajandi ajal ning tõlkepoliitika iseärasusi neil kahel perioodil, mis on omal moel mõjutanud mõlemaid „Madame Bovary” eestikeelseid tõlkeid. Ühtlasi käsitletakse seda, millised on kummagi eestindaja endi tõekspidamised, mida nad on pidanud vajalikuks

tõlkimisprotsessi käigus arvesse võtta. Selleks uurime mõlema tõlkija eksplitsiitseid ja implitsiitseid tõlkepoeetikaid. Olles teoreetilise osa näol loonud tööle raamistiku, tipneb töö teoreetiline osa uurimismeetodite tausta valgustamisega. Siinkohal selgitatakse korpusuurimust ning tehakse vahet korpusel ja paralleelkorpusel. Et viimase kasutusala hõlmab tõlkeuuringuid, kuna koosneb lähtekeelsest tekstist ja selle teksti tõlketeksti(de)st mingis keeles, siis leiabki magistritöö kolmandas ehk analüütilises osas rakendust paralleelkorpuspõhine meetod, et leida eespool esitatud probleemküsimusele lahendus(ed).

Magistritöö kolmandas peatükis tehakse tekstiline analüüs. Paralleelkorpusele tuginedes ja esimeses peatükis esitatud teooria piiridesse jäädes võrreldakse ja analüüsitakse kahte eestindust ning originaal jäetakse mõnevõrra sekundaarsele positsioonile. Esimeses alapeatükis pööratakse tähelepanu rõhumäärsõnade olemasolule või puudumisele kummaski tõlketekstis, teises võrreldakse prantsuse keelest eesti keelde üle võetud sõnade puudumist või esinemist kummaski tõlkeks ja kolmandas alapeatükis originaalilähedasema süntaksi kasutamist. Viimaks esitatakse autori tõlgendustele tuginevad järeldused, mis peegeldavad vaid nimetatud uurimiskategooriaid. Töö lisades on esitatud tabel, millest on lähtutud tekstianalüüsi tehes ja kus on märgistatud erinevaid markeerimisviise kasutades eelnimetatud uurimiskategooriad.

Töö aktuaalsus peitub esiteks asjaolus, et käesoleval magistritööl on praktiline väärtus eesti tõlkeloolisest arengust vaadatuna. Nimelt annab töö olulise panuse eesti rahvusliku tõlkeloo kirjutamisse ja selle uurimisse, mille relevantsust toonitas Peeter Torop juba 1980. aastal oma artiklis „Rahvusliku tõlkeloo teadvustamisest“ (Torop 1980: 63–64), kuid mille mahajäävust võrreldes näiteks Lääne-Euroopa riikidega on oluliselt tunda. Teiseks, antud juhtumiuuringu näitel testitakse tõlkeuuringutes laialt levinud ja üsna tugevalt kanda kinnitanud kordustõlke hüpoteesi paikapidavust, seades kahtluse alla selle, kas niisugune käsitus kordustõlgetest kehtib ikkagi iga üksikjuhtumi peal. Lisaks, hoolimata sellest, et „Madame Bovary“ kordustõlgetele on maailma mastaabis tähelepanu omistatud (Sharon Deane-Coxi (2014) töö *Retranslation: Translation, Literature and Reinterpretation* keskendub Flauberti teose kordustõlkeid uurides

sotsiopolitiilistele teguritele, mis on tõlgete ajalist ja füüsilist olemust mõjutanud), pole Eesti kontekstis konkreetseid tõlkeid omavahel veel ühegi valdkonna raames käsitletud. Seega täidaks konkreetne juhtumiuuring selle lünga.

Töö piiratud mahu tõttu peegeldavad töös väljatoodud järeldused vaid konkreetse juhtumiuuringu tulemusi, mis tähendab, et need pole üldistavad; teiseks lähtuvad analüüsi järeldused vaid nendest kategooriatest, mida antud magistritöös on käsitletud. Kolmandaks tuleb rõhutada, et käesolev töö ei keskendu tõlgete liigitamisele *heaks* ja *halvaks* tõlkeks või *õigeks* ja *valeks*, vaid uurib, kuidas erinevad eestindused teineteisest, põhinedes sealjuures autori tõlgendustel, mis on välja kujunenud sihtkultuuri ja tõlkijate mõjutustest tõlgetele.

1. Kordustõlkeline taust

Antud peatükis võetakse vaatluse alla olemasolevat uurimismaterjali otseselt puudutav kordustõlge (edaspidi ka *uustõlge*) ja magistritöö keskmesse kuuluv Bermani kordustõlke hüpotees. Erinevate uurijate käsitledes kordustõlkest kui nähtusest aitavad leida uurimuseks sobivaima metoodika, et luua seeläbi töö analüütilisele osale raamistik. Ühtlasi püüab töö esimene osa selgitada põhjuseid, mis mängivad (kordus)tõlgete tegemise juures rolli, keskendudes antud uurimismaterjali arvesse võttes suurel määral Eesti kultuurimaastikul toimunud muutustele ja asjaoludele, millel on olnud oluline mõju tõlketekstide olemuse kujundamise juures. Lisaks pööratakse pilk kummagi tõlkija tõlkepoeetikale, nende eelistustele ja valikutele, mis on samuti suurel määral mõjutanud tõlgete tegemist ja olemust konkreetsel ajahetkel.

1.1. Kordustõlge e. uustõlge tõlketeaduses

Alapeatükis defineeritakse kordustõlke mõistet ja esitatakse lühiülevaade senistest edusammudest kordustõlke fenomeni uurimise alal tõlketeaduses, keskendudes peamiselt Kaisa Koskineni ja Outi Paloposki töödele. Lisaks käsitletakse kordustõlke kui nähtuse kategoriseerimise problemaatikat, selgitades, mis vahe on kordustõlkel, redaktsioonil ja adaptatsioonil. Teiseks pööratakse tähelepanu käesoleva uurimistöö fookuses olevale Bermani kordustõlke hüpoteesile ning selle tagamaadele ja kriitikale. Kolmandaks vaadeldakse kordustõlke ja ka üldise tõlke tegemist mõjutavaid põhjuseid ja asjaolusid ning sellega seonduvalt lõpuks seda, millist rolli on konkreetse uurimismaterjali juures mänginud Eesti kultuurikonteksti arvesse võttes kummagi eestinduse ilmumise hetkel kehtinud eesti kirjakeele normid ja ka tõlkenormid tõdedes, et esmatõlge valmis 1934. aastal ja kordustõlge 1985. aastal.

Kordustõlge tähistab esialgsele tõlkele järgnevaid tõlketekste samas sihtkeeles (Susam-Saraeva 2003: 2, viitab Jan Willem Mathijssen 2007: 17). Kaisa Koskinen ja Outi Paloposki (2010: 294) on kordustõlke fenomeni defineerides eristanud kaht tasandit:

„kordustõlge kui produkt (*product*) ning kui protsess (*process*): kordustõlge kui produkt tähistab teist või hilisemat tõlget ühest lähtetekstist samasse sihtkeelde; kordustõlkimine kui protsess on fenomen, mis toimub aja jooksul“. Seega võib kordustõlkelist fenomeni pidada ajaliseks nähtuseks, kuna kordustõlke staatuse määrab ära mingi teatud teose juba olemasolev esialgne tõlge samas sihtkeeles (Deane-Cox 2014: 1). Hoolimata sellest, et erinevad uurijad on kõnealust nähtust defineerinud küllaltki ühtemoodi, võime teoreetilisel tasandil kohata siiski teatud määral ähmasust. Ka Kaisa Koskineni ja Outi Paloposki (2010: 294) kordustõlke teema üle arutlev artikkel *Retranslation* algab sõnadega: „*Definition: a fuzzy concept*“.

Selline teatud ebaselgus kordustõlke määratlemisel võib olla tingitud sellest, et kuni sajandivahetuseni ei näidanud huvi kordustõlkelise nähtuse empiirilise uurimise ja isegi mitte antud teema teoreetilise poole edasiarendamise vastu just mitte kuigivõrd palju teadlasi (Paloposki ja Koskinen 2010: 32). Näiteks väitis Brisset (2004: 41) tol ajal, et süvendatud ja süstemaatiline kordustõlgetele pühendatud uurimine alles kogub tõlketeaduses hoogu, kuigi tegu on üsna sagedase fenomeniga tõlkeuuringute taustal. Ka Susam-Sarajeva (2003: 2, viitab Deane-Cox 2014: 1) märgib 2003. aastal, et „kuigi tegu on levinud nähtusega, ei peeta antud teema üle kuigi sagedalt teoreetilisi diskussioone“. Niisiis hakati kordustõlke fenomeni uurimisel rohkem tähelepanu pöörama alles 21. sajandi alguses. Eestis on viimastel aastal avaldatud nii mõningaidki juba eelpool nimetatud üksikjuhtumiuuringuid, kuid samas peab siinset olukorda kommenteerides tõdema, et tõlgete uurimisele tuleks veelgi enam pilke suunata, nentides asjaolu, et „Eesti kultuuri puhul on tõlked ja tõlkimine olnud väga olulisel kohal, praegugi moodustavad umbes poole trükitoodangust tõlkeraamatud.“ (Kaldmaa 2013: 131) „[...] eesti kultuur öeldakse olevat sündinud suurel määral tõlkest“ (Sütiste 2012 : 152).

Vaatamata kõigele tuleb ka märkida, et teadlased ja teoreetikud on tasapisi hakanud kordustõlke uurimisele tõlketeaduses üha rohkem tähelepanu pöörama, nt antakse Prantsusmaal välja sellised toimetatud köiteid, nagu *La retraduction* [*Retranslation*] (Kahn, Seth 2010, viitab Deane-Cox 2014: 1) ja *Autour de la traduction: Perspectives littéraires européennes* [*On Retranslation: European Literary*

Perspectives] (Monti, Schnyder 2011, viitab Deane-Cox 2014:1). Tähelepanuväärse panuse on andnud soome uurijad Kaisa Koskinen ja Outi Paloposki (2003, 2004, 2010, 2010), kes väidavad siiski, et kuigi antud valdkonna raames on nüüdseks tehtud üksikjuhtumi analüüse, puuduvad laiaulatuslikud uuringud endiselt. Niisiis võibki selline nõ paigalseis olla põhjuseks, et kordustõlke kui nähtuse kategoriseerimisel võime kohata mitmeid probleemseid kohti, nagu teoreetilised ja metodoloogilised ebakõlad kordustõlgete uurimise juures (sh kordustõlke hüpotees) ning erinevad küsimused seoses kordustõlke kategoriseerimisega.

Esiteks, leidub mõningaid teadlasi, kes võtavad kordustõlkest juttu tehes kõne alla terminid *kaudne tõlge* ja *releetõlge*, kuid need võivad antud uurimisvaldkonna puhul olla pigem eksitavad (Koskinen ja Paloposki 2010: 294). Teiseks külvavad segadust terminid *kordustõlge*, *redaktsioon* ja *adaptsioon*, mida tuleks kordustõlke mõiste puhul kindlasti üksteisest eristada. Prantsuse päritolu tõlketeadlane Yves Gambier (1994: 413), kes defineerib terminit *kordustõlge* kui osaliselt või täielikult valminud uut tõlget samasse keelde kord juba tõlgitud tekstist, kõrvutab seda oma artiklis *La retraduction, retour et détour* redaktsiooni ja adaptsiooniga. Asetades kolme tüüpi lahendused kontiinumile, paneb Gambier (*ibid.*) ühte otsa redigeerimise (tõlkesse on sisse viidud vähe muudatusi), keskele kordustõlke (tehtud on palju muudatusi peaaegu terve teksti ulatuses) ning kontiinumi teise otsa adaptsiooni (tehtud on nii palju muudatusi, et originaaltekst võib lausa tunduda kui ettekääne uustõlke tegemiseks) ning leiab, et kolm erinevad üksteisest tegelikult vaid teksti siseseviidud muudatuste määra poolest.

Siinkohal tuleks lisaks mainida ka Paloposki ja Koskineni (2010) seisukohti, kes oma artiklis *Reprocessing texts. The fine line between retranslating and revising* on kõnealusele teemale samuti tähelepanu pööranud, olles uurinud kordustõlke fenomeni Soome kirjanduse varal ning selgitanud välja, et sageli on redaktsiooni ja adaptsiooni taustal keeruline kordustõlget ühemõtteliselt eristada. Seda saab põhjendada esiteks sellega, et leidub nn hübriidversioone; näiteks võib siinkohal esile tuua Victor Hugo mitmeid soomekeelseid kordustõlkeid näinud teose „Hüljatud“ (*Les Misérables*), kus mõnda tekstiosa on ühe korra uuesti tõlgitud või rohkem kui korra, mõndasid on

hoopiski redigeeritud, lühendatud või kordustrüki näol välja antud. Teiseks raskendab olukorda fakt, et kuigi tegu võib olla eri tõlkijate poolt tõlgitud teostega, on sisu sama või peaaegu sama. Näiteks tuuakse Nikolai Gogoli teos „Surnud hinged“ (*Dead Souls*), millest on soome keeles kolm tõlget, kuid erinevused kahe esimese tõlke (1882, 1939) vahel on vaevumärgatavad; kolmanda tõlke (1970) puhul on süntaktilist külge vaadates Koskineni ja Paluposki (2010: 38–43) sõnutsi küll tegu uue tõlkega, kuid kordustõlkes on säilitatud esimeses tõlkes esinenud kirjeldav sõnavara ja väljendid.

Võttes kokku adaptatsiooni, redaktsiooni ja kordustõlke kategoriseerimise, leiavad Koskinen ja Paloposki (2010: 294), et kui adaptatsiooni ja tõlgete vahelisele suhte üle arutatakse sageli, siis „kordustõlke eristamisele redaktsioonist pole nii palju tähelepanu pööratud“. Samas võib redigeerimist mõnikord pidada esimeseks sammuks kordustõlke sünnil (Vanderschelden 2000: 1–2, viitavad Koskinen ja Paloposki 2010: 294). Mitmete juhtumiuuringute analüüsimise käigus on avastatud, et sageli on väljaantud teoseid nimetatud kordustõlgeteks või redaktsioonideks pigem oma äranägemise järgi. See tähendab seda, et kirjastused võivad avaldada teose, mis toetub suures osas varasemale tõlkele (redaktsioon), hoopis uue tõlke nime all või siis ilmub hübriidtõlge, mis sisaldab varasema tõlke korrastatud tekstiosi ja uuesti tõlgitud osi. Niisiis, selleks, et teha kindlaks, kas tegu on kordustõlgete või varasema tõlke redaktsioonidega, on vaja enne lõplikku klassifitseerimist läbi viia põhjalik (kordus)tõlgete võrdlus ja taustauuring. (Koskinen ja Paloposki 2010: 294–295) Paloposki ja Koskinen (2010: 46–47) jõuavadki oma artikli *Reprocessing Texts. The Fine Line Between Retranslating and Revising* järeldustes välja selleni, et alati ei saa pimesi usaldada olemasolevaid kategoriseeringuid seni tehtud uuringutes kordustõlgete näitel. Näiteks võivad kaks teksti olla avaldatud erinevatel aegadel, ilmselt ka erinevate kirjastuste poolt ning neid on tõlkinud kaks erinevat tõlkijat, kuid, kas on kohe õige väita, et tegu ka kahe erineva tõlketekstiga: juhul, kui nii on, siis tuleks selgitada tõlketekstides leiduvaid erisusi ja nende tagamaid.

Viimaks tuleb märkida, et vaatamata „viljakale uurimistööle, mis on pühendatud kordustõlke uurimisele 21. sajandi esimesel kümnendil, puuduvad antud keeruka nähtuse mõistmiseks siiski veel laiaulatuslikud alusuuringud“ (Brisset 2004: 63).

Brisset' (*ibid.*) sõnul on vaja lisaks üksikjuhtumiuuringutele vaadata ka kaugemale, rõhutades vajadust „võrreldavate andmete järele, mida on uuritud sünkroonia ja diakroonia seisukohti arvesse võttes“. Koskinen ja Paloposki (2010: 297) peavad juba olemasolevaid problemaatilisi kohti arvesse võttes seda küllaltki keeruliseks saavutada: kordustõlke kui nähtuse klassifitseerimisel tuleb ette tulevaid mitmeid raskusi; selle lihtsustamiseks oleks ilmselt vaja läbi viia suurte andmekogumite laiaulatuslik tekstiline analüüs“.

1.2. Kordustõlke hüpotees

Et käesoleva töö hüpotees ajendub Bermani käsitlusest, on oluline siinkohal anda põhjalik ülevaade tema kordustõlke hüpoteesist ja selle tagamaadest. Berman, kes on üks esimesi kordustõlkelise nähtuse uurijaid ja kordustõlke hüpoteesi (*Retranslation Hypothesis – RH*) alusepanijaid, lähtus on käsitluses suuresti saksa romantismist ehk Schleiermacherist ja Goethest, kelle tekstidest ta hüpoteesi loomisel eeskuju võttis. Nimelt rääkis Schleiermacher kahest eesmärgist tõlkimisel: kas viia lugeja autorini ehk *võõrapärastava* tekstini (*amener le lecteur à l'étranger*) või tuua autor lugejani (*amener l'étranger au lecteur*) ehk siis tõlkimisprotsessi käigus arvesse võtta *kodustavat* tõlkestrateegiat (Berman 1984: 284) Prantsuse tõlkija, filosoof, ajaloolane ja tõlketeoreetik Antoine Berman (1990: 1–7) kirjutab oma artiklis *La retraduction comme espace de la traduction*, mis ilmus ajakirjas *Palimpsestes*, et esmatõlkel on alati midagi puudu ning ühtlasi on nad ka kohmakad; nimelt kordustõlgete näol on võimalik eelnenud tõlkeid pidevalt täiustada, jõudes seeläbi üha lähemale õigema, parema ja täiuslikuma tõlgenduseeni originaalist. Kordustõlke hüpoteesist lähtudes põhjustab sellise olukorra Bermani järgi fakt, et sihtkultuuri iseärasustest lähtuvad ja nende säilitamisele keskenduvad esmatõlked püüavad alati koduse kultuuri nõuetele vastamiseks vähendada tõlketeksti võõrapärasust, ent kordustõlked tulevad tagasi lähteteksti juurde ja üritavad hoida originaalteksti olemust, talletades kultuurilist distantssi lähteteksti ja sihtteksti vahel ja saavutades seeläbi meisterlikuma teksti.

Sama väljaande eessõnas võtab sõna teinegi kordustõlke valdkonda uuriv teadlane: Paul Bensimon (1990: ix), kes analoogselt Bermani väitele, leiab samuti, et esmatõlgete tendents on anda pigem ülevaade mingist teosest ja lõimida lähtekultuuri sihtkultuuriga, lisades, et „esmatõlked ei peegelda originaalteksti teksutaalset isikupära“, kuid kordustõlgete puhul ei proovi tõlkija kultuurilisi erinevusi varjata, vaid pigem tõstab neid rohkem veel rohkem esile. Niisiis on nende käsitlese järgi esmatõlge, millel on sihtkultuuriruumis täita tutvustav roll, alati *kodustav* (*domesticating*) ning kordustõlge, mis saab keskenduda lähtekultuuri edasiandmisele, on *võõrapärastav* (*foreignizing*) (Koskinen ja Paloposki 2010: 296).

Samas tuleb nentida, et mitte kõik tõlkeuurijad ei pea lähtetekstikeskset tõlget parimaks lahenduseks; näiteks peab Brownlie (2006: 148–152) realistlikuks ikkagi mitut tõlgendusviisi, tõdedes, et igat tõlget võib pidada tõlgenduseks ja tõlkijat tõlgendajaks. Ka viimased uuringud on näidanud, et kordustõlke hüpotees kohtab nii poolt- kui ka vastuargumente (Brisset 2004, Brownlie 2006, Paloposki ja Koskinen 2004, viitavad Koskinen ja Paloposki 2010: 296). Nimelt, analüüsisides antud kordustõlke hüpoteesi kriitikat ning testides Bermani käsitlest soomekeelsete kordustõlgete peal, jõudsid Paloposki ja Koskinen (2003: 21–22) järeldusele, et isegi kui mõnede juhtude puhul kordustõlke hüpotees ka kehtib, on asi endiselt keeruline. Näiteks võib väita, et Shakespeare'i tragöödia *Macbeth* hilisem tõlge on tekstuaalse vormingu poolest tõepoolest tabavam, kui seda on esmatõlge. Samas on Oliver Goldsmithi *The Vicar of Wakefield* esimene soomekeelne tõlge (Gustaf Erik Eurén, 1859) struktuuriliselt, süntaktiliselt ja leksikaalses mõttes palju originaalilähedasem, kui 1905. aasta Samuli Suomalainenini kordustõlge, hoolimata sellest, et esimene tõlge valmis rootsikeelse tõlke (1788) baasil.

Kokkuvõtteks Bermani kordustõlke hüpoteesi kohta võib tõdeda, et see on saanud üsna suurel määral kriitikat ja selle paikapidavust iga üksikjuhtumi juures on kahtluse alla seatud. „Praeguseks on jõutud ühisele arusaamale, et Bermani käsitlest kordustõlke kui nähtuse selgitamise juures on ebapiisav“ (Koskinen ja Paloposki 2010: 296). Ka Judit Vándor (2010: 6), kes uuris oma töös *Adaptation and Retranslation* Bermani hüpoteesi,

leidis, et prantslase käsitlus võib paika pidada üksikutel juhtudel, kuid pole kõikehaarav ning täiendavad empiirilised uuringud on hädavajalikud. On selge, et kordustõlke kui nähtuse puhul on tähtis pöörata pilk ka muudele markantsetele aspektidele, kuna vaid hüpoteesist lähtudes ei saa me iga üksikjuhtumi juures täit selgust; seega tekib tõlketekstide originaaliläheduse mõõtmiseks vajadus leida uusi usaldusväärseid meetodeid ning tegelikult oleks vaja kordustõlkelist nähtust süstemaatiliselt uurida, viies läbi veel rohkem erinevaid juhtumiuuringuid, et leida niisugust teooriat, mis peaks paika suurema hulga kordustõlgete puhul. Senimaani on uuringute läbiviimiseks esma- ja kordustõlke(tõlgete) võrdluse juures muuhulgas vaadeldud süntaksit, leksikaalseid valikuid, kõnekeelt, dialekti ja slängi. (Koskinen ja Paloposki 2010: 296)

Käesolev töö seab samuti Bermanni kordustõlke hüpoteesi paikapidamise „Madame Bovary”⁴⁴ esma- ja kordustõlke peal kahtluse alla, püüdes peaaesmärgiks seatud küsimusele vastust otsides jõuda selgusele, kas teose eestikeelsete tõlgete puhul võib kasutada Bermanni teooriat *kodustavast* ja *võõrapärastavast* tõlkest, st, kas Sillaotsa tõlke puhul on tegemist assimileeriva ehk kultuuriliselt, süntaktiliselt ja tõlketeksti olemuselt meile lähedasema tõlkega, mis vastab vastuvõtva kultuuri normidele ning Rajandi kordustõlge peegeldab lähtekultuuri iseärasusi ja sellele omaseid elemente ning samuti prantsuse keelele omapäraseid struktuure. Või võib antud uurimismaterjali arvesse võttes samastuda Koskineni ja Paloposki avastatuga Soome kirjanduse näitel, väites, et hoopis Sillaotsa tekst on lähtekultuurikeskem ja Rajandi kordustõlke puhul on tegu pigem *kodustava* tõlkega. Samuti keskendub antud töö võõrapärastava-kodustava, originaaliläheduse või -kauguse üle arutlemisele, pöörates selleks tähelepanu erinevatele tõlkesse lisatud koherentsi tõstvate rõhumäärsõnade esinemisele, originaalist üle võetud prantsusekeelsetele sõnade arvule ja originaalilähedasema süntaksi kasutamisele mõlemas tõlkes.

1.3. Kordustõlke (ja tõlke) tegemise põhjused

Alapeatükis käsitletakse kordustõlke tegemise põhjuseid, et selgitada välja asjaolud, mis kordustõlgete tuleku juures rolli mängivad, samal ajal pööratakse tähelepanu ka nendele

teguritele, mis mõjutavad üleüldse tõlkeid ja nende tegemist omas ajas. Tavast ja Taukar (2013: 166) rõhutavad, et tõlgete uurimisel tuleb ette palju erinevaid mõjutegureid, millest juttu tuleks teha. Alapeatükis käsitletakse kõigepealt nn üldlevinud malle kordustõlgete tegemise põhjuste juures, et seejärel liikuda edasi ja pöörata pilgud nendele aspektidele, mis konkreetset uurimismaterjali silmas pidades on võinud nii esma- kui ka kordustõlke tegemise juures mõju avaldada. Selleks tuleb selgitada eesti keele hetkeseisu Eesti kultuurimaastikul konkreetsete tõlketekstide avaldamise ajal ja ka tõlkija isiklikku tausta – faktorid, mis on kujundanud tõlketekstide olemuse ja seega juhtinud neid kas nn *kodustava* või *võõrapärastava* tõlke suunas.

Üks peamisi uustõlke tegemise põhjuseid, nagu on juba eespool kordustõlke määratluse definitsioonis mainitud, on seotud „aja möödumise ja kronoloogilise järjestusega“. Võib tõdeda, et tõepoolest kuuluvad ühiste arusaamade kohaselt kordustõlke tegemise põhjuste alla eelkõige eelneva tõlke vananemine ja väidetavalt selle aegunud tunnusjooned. (Koskinen ja Paloposki 2010: 297) Paloposki ja Koskinen (2010: 30) kirjutavad oma artiklis *Reprocessing texts. The Fine Line Between Retranslating and Revising*, et vaadates Soome näitel kordustõlke tegemise põhjuseid, tuuakse kõige enam esile just nimelt tõlgete vananemist, mille poole suunab kindlasti ka kordustõlke hüpoteesi idee, mille kohaselt „esmatõlgete assimileerivad omadused annavad tõuke lähtetekstikesksete tõlgete loomiseks“. Juba varem kirjutavad Paloposki ja Koskinen (2003) oma artiklis *Retranslation in the Age of Digital Reproduction*, et seesugune trend leiab lisaks Soomele laialdast kõlapinda ka igal pool mujal kui jutuks kordustõlked ja nende tegemise põhjused. Ka hollandi kirjastaja Mark Pieters (2004, viitab Mathijssen 2007: 17) pöörab rõhku temporaalsele faktorile, väites konkreetset, et „tõlge vananeb iga viiekümne aasta tagant“. Viimase seisukohta silmas pidades, tuleb ära märkida, et ka antud uurimistöös kõne all oleva „*Madame Bovary*“ teose esmatõlke ilmumise (1934) ja kordustõlke väljaandmise (1985) vahele jääb antud ajavahemikku arvestav number: viiskümmend üks aastat. Niisiis võib justkui väita, et kordustõlge väärís sellest vaatenurgast vaadatuna igati oma tulekut Eesti kultuuriruumi, kuna Sillaotsa tõlge oli tehtud 51 aastat tagasi ehk siis vananenud.

Samas tuleb täpsustada, et käesolev töö ei keskendu antud uurimismaterjali arvesse võttes keele vananemise aspektile. Seda esiteks seepärast, et sellelaadseid uuringuid on juba tehtud: nt Karin Kilgi (2010) magistritöö „Ühe tõlkeraamatu teekond ajas: Truman Capote’ „Külmavereliselt“ eesti keeles“, mille üks vaatevinkel on suunatud tõlgete vananemise spetsiifikale, Irja Laine (2011) magistritöö „Johannes Aaviku keeleuuendus Mika Waltari „Sinuhes“ võrdluses Piret Saluri tõlkega“ käsitleb samuti sama temaatikat, võttes vaatluse alla keeleuuendused kahes eestikeelses tõlkes. Teiseks, pole ratsionaalne uurida, kas Rajandi tegi kordustõlke sellepärast, et Sillaotsa tõlkekeel oli vananenud. Võttes arvesse tõlgete tegemise erinevaid ajaperioode eesti keele arengut silmas pidades, on ilmeselge, et Rajandi uustõlke ilmumise hetkeks oli keel läbinud teatud uuenduskuuri: 1920-ndatel ja 1930-ndatel ilmunud keelealased diskussioonid erialakirjanduses annavad märku sellest, et eesti kirjakeele ja ka tõlkekeele normid olid Sillaotsa ajal alles kujundamise järgus. Uue tõlke vajadust mainib oma töös Flauberti retseptiooni kohta Eestis (*Sur la réception de Gustave Flaubert en Estonie*) ka Tiina Laidsalu (1983).

Teise põhjusena võib ajalise faktoriga seondult esile tuua Susam-Sarajeva (2003: 2, viitab Sameh 2016: 128) seisukoha, mille kohaselt võib kordustõlkelist nähtust selgitada terminiga *a history-as-progress model*. Teiste sõnadega öeldes tähendab see seda, et kordustõlkeid tehakse selleks, et algseid – „puudulikke“ (*blind*) ja „ebalevaid“ (*hesitant*) – tõlketekste paremaks muuta (Berman 1990: 5). Niisiis võib kordustõlke autorit *post factum* pidada isikuks, kes ‘parandab’ algse tõlketeksti puudujääke omapoolsete täiendustega, selgitades tekstis seeläbi välja need kohad, mis eelnenud tõlgetes olid lähteteksti arvesse võttes ebatäpsed või lausa valed. Varasemate tõlgete väidetava puudulikkuse põhjustavad emb kumb: „need ei sisalda täit tõe lähteteksti tähenduslikust ja stilistilisest küljest või need ei sobitunud mingi puuduse tõttu sihtkultuuri lugejate vajaduste ja ootustega“. Esimesel juhul peetakse tõlget *adapteerivaks* (*adaptive*), *kodustavaks* (*domesticating*) või ise *truudusetuks* (*unfaithful*) lähteteksti suhtes; teisel puhul võib tõlkele ette heita sõnasõnalisust või teksti ebaselgust. (Sameh 2016: 128–129) Kokkuvõtteks võib väita, et „mõlemal puhul on tegu otsese ideega progressist“ (Susam-Sarajeva 2003: 3, viitab Sameh 2016: 129). „Et

deskriptiivse paradigma põhiliseks lähtekohaks on tegelemine olemasolevate tõlgete kirjeldamise ja võrdlemisega, mitte anda hinnanguid ning teha ettekirjutusi, milline tõlge peaks olema“ (Pym 2010: 65), siis ka käesoleva töö eesmärk on vaadelda tõlkeid omas ajas ja kirjeldada neid nende tegijast lähtudes.

Veel ühe motiivina, millega selgitada kordustõlke väljaandmise põhjuseid, võib esile tuua „suurenenud teadmistehulga lähtetekstist, -kultuurist ja originaalteose autorist“ (Koskinen ja Paloposki 2010: 297). Vanderscheldeni (2000: 9, viitavad Koskinen ja Paloposki 2010: 297) seisukohast lähtudes tähendab see seda, et algne tõlge (*'hot' translation*) ei saa kunagi olla samal tasemel hilisema ehk kordustõlkega (*'cold' retranslation*), kuna „esmatõlke sünnihetkeks pole üldjuhul lähteteksti osas veel läbi viidud mitte mingisugust uurimistööd, kuid tihtipeale võib kordustõlke väljaandmise hetkeks lisainformatsioon juba kättesaadav olla“. Selline tõekspidamine toob taas esile arusaama, nagu oleks kordustõlke puhul tegemist täpsema ja täiuslikuma tekstiga, kui seda on esmatõlge. Koskinen ja Paloposki (2010) kirjutavad oma artiklis *Retranslation* kokkuvõtvalt, et nii tõlke vananemise teooria, Bermani kordustõlke hüpotees ning tõlgete jaotamine *'hot and cold'* tõlgeteks on üles ehitatud tõekspidamisele, et teoseid tuleb uuesti tõlkida seepärast, et esmatõlked on puudulikud. Mitmed skeptilised teoreetikud ja teadlased leiavad siinkohal, et keskenduda tuleks ka „alternatiivsetele seletustele antud nähtuse juures, [...]“. Näiteks viitab Gambier (1994: 414) sellele, et kordustõlgete ilmumist mõjutavad ka majanduslikud tegurid, tõdedes, et uue tõlke väljaandmine on ju palju tulutoovam, kui olemasoleva tõlke korrigeerimine. Teiseks esitab Gambier (*ibid.*), kes tegutses Bermaniga samal ajal, küsimuse, kas tõepoolest suurenevad meie lähte- ja sihtkultuurialased teadmised niivõrd, et esmatõlgete asemele on vaja kordustõlkeid või on asi hoopiski tõlgendamises?

Brownlie' (2006: 150) sõnul tuleb kordustõlke tegemise põhjuste otsimisel arvesse võtta ka seda asjaolu, et tõlgendus võib muutuda, sõltudes nii ajast kui ka tõlkijatest. Siit ka oletus, et kuna tõlkenormid on eri ajahetkel erinevad, ehk see, mida lugeja nimetab *heaks* tõlkeks võib ja on ajalooliselt olnud väga erinev, siis tõlkenormide muutudes vajame ka uut, hetkel kehtivatele normidele vastavat tõlget. Kloorika Kaldjärve (2007)

tõlgenduse muutumisele keskenduv doktoritöö „Autor, jutustaja, tõlkija: Borgese autofiktsioonid eesti keeles“ analüüsib J. L. Borgese kolme novelli tõlget (tõlkija Ott Ojamaa), et leida vastus küsimusele, kuidas erinevad originaalteoste ja eestinduste tekstuaalsed maailmad, väites, et J. L. Borgese jutustuste eestikeelsed tõlked ei kanna endas edasi originaalile omapärast ülesehitust ja stiiliomapärasid. Tõlkija loob oma keeles ja oma kultuurispetsiifiliste tõlkekeele normidele toetudes uue Borgese. Kõnealust väitekirja on teravalt kommenteerinud ajakirja *Sirp* veergudel Märt Väljataga:

Kaldjärv jõuab tõlgete ja originaali stiili võrreldes järeldusele, et Borgese novellid on tehtud eesti keeles lausetasandil selgemaks ja läbipaistvamaks, allikteksti stilistilisi tunnuseid on tasalülitatud, lihtsustatud, üleseletatud, normaliseeritud, standardiseeritud. [...] Ühe seletusena on pakutud vastutulekut lugeja ootustele. Samas üritatakse – mitte küll eriti veenvalt – näidata, kuidas novellide narratiivne struktuur on moondunud ja ähmastunud lausete liigse äraseletatuse tõttu. Aimatav on, et analüüsija eelistanuks bukvalistlikumat tõlget, mis järginuks rohkem hispaania keele süntaktilist, grammatilist ja leksikaalset ehitust [...]. (Väljataga 2008: 4)

See näide sobib kokku ka käesoleva tööga, mille hüpotees väidab, et Rajandi kordustõlke puhul on tegemist pigem *kodustava* tõlkega, kus on mõeldud lugeja peale ja seega teksti tõlkimisel lähtunud eelkõige eesti keele iseärasustest ja lausete struktuurist, kui samal ajal Sillaotsa eestindus Flauberti teoses on üpriski sõnasõnaline ehk siis järgib originaali süntaktilist struktuuri, kus vähegi võimalik.

Kaldjärve tõlgitud Julio Cortázeni teose „Salarelvad“ (Koolibri 2011) uustõlge äratas samuti poleemikat kultuurilehe lehekülgedel, kus eestindust kritiseerib Holger Kaints (2011: 11), kes peab taaseestindaja lauseid „raskepärasteks“, samas kui Mart Tarmaku kakskümmend viis aastat varem tõlgitud versioon ühest novellist olevat palju kergemini loetav ja mõistetav. Artiklile kirjutavad järgmisel aastal vastuse Ott Ojamets ja Aliine Lotman, kes lausuvad järgmist:

[...] kriitik valib talle sobiva tõlkesuuna, mis on nähtavasti kodustav tõlkesuund, ning toob järjepanu välja lauseid, mida eesti keeles „nii ei öelda“.

Kui neidsamu lauseid, mida Holger Kaints välja on toonud, kõrvutada originaaliga, ilmneb selgelt, et Mart Tarmaku tõlge on selgitav ja seletav. Ta on lause lugejale hõlpsamalt arusaadavaks ja loetavaks teinud, kaotanud sõnu ja asendanud need teistega ning muutnud lause struktuuri. Kaldjärv on tõlkes seevastu säilitanud originaalteksti sõnad ja lauseehituse ning kopeerinud tõlkeski originaali kummastavaid fraase. See asjaolu viibki väljenditeni nagu „armastuse pööritus“ või „lõhub pudeli põrandal kildudeks“, mis Kaintsi häirivad. (Ojamets, Lotman 2012: 11)

Niisiis, olles vaadanud Kaldjärve uustõlke ja Tarmaku esmatõlke juhtumit, seletavad ja kinnitavad analüüsi käigus väljakoornud avastused fakti, et erinevusi põhjustab asjaolu, et kordustõlke autorile on võrreldes esmatõlke tegijaga omane teistlaadi *tõlgendus* nii originaalist kui ka tõlkimisest üleüldiselt. Kordustõlke hüpoteesi silmas pidades on antud juhul tegemist täpselt sellega, mida Berman väidab: uustõlge on täpsem. Siiski võib oletada, et kriitika on põhjustanud asjaolu, et Cortázari kordustõlge ei vasta antud ajahetkel kehtivatele tõlkenormidele e. arusaamisele *heast* tõlkest või et oodatav eestikeelne tulemus ei rahulda lugejat. Kuna Holger Kaints väidab end hispaania keelt mitte eriti oskavat, on tegu eriti kurioosse juhtumiga. Pelgalt eestikeelseid tekste võrreldes midagi tõlgete kohta väita on siiski üsna kaheldava väärtusega praktika.

Tulles tagasi Fauberti „Madame Bovary“ eestikeelsete tõlgete uurimise juurde, võime eeldada, et siinkohal võib samuti tõlgendamine suurt rolli mängida, eriti, kui võtta arvesse, et teost on tõlkinud nii nais- kui ka meestõlkija. Siiski, enne tõlkijate juurde asumist, pöörame pilgud sellele, kuidas konkreetsel ajahetkel, mil kumbki tõlge ilmus, jõus olnud sotsio-kultuurilised tegurid on mõjutanud kordustõlgete ilmumist ja üleüldse nende käekäiku (Deane-Cox 2014: 1). Brownlie (2006: 150) väidab, et sihtkultuuris parasjagu kehtivad ideoloogiad ja normid on samuti (kordus)tõlgete tegemise põhjusteks ning nende muutudes tekib vajadus uue tõlke järele. Niisiis suuname järgnevalt tähelepanu Eesti kultuurikontekstile ning „tõlkenormidele ja -strateegiatele või nendele mõjutustele, mis sõltuvad poliitilisest ja kultuurilisest kontekstist“ (DuNour 1995, Kujamäki 2001, Tymoczko 1999, viitavad Koskinen ja Paloposki 2010: 295).

Võib täheldada, et antud uurimismaterjali puhul on igati asjakohane tõlkeid normide ja ideoloogiate vaatenurgast käsitleda, tõdedes, et Sillaotsa tõlge (1934) valmis ju Esimese Eesti Vabariigi ajal, mil keeleuuendusi püüti just tõlgete kaudu rakendada ning diskussioonid, milline peaks olema tõlkekeel, olid kohati vägagi elavad. Rajandi eestindus (1985) ilmus siis, kui Eesti kuulus juba Nõukogude võimu alla. See tähendab, et rõhuasetus muutus keelearenduselt keele ja kultuuri säilimisele ning tänu selle hakati eriti rõhku panema kindlamatele keelenormidele ja tõlkekeele normidele. Tasub mainida, et keelenormide kujunemisele ja kinnistumisele aitas kaasa tsensuurimehhanism, mida rakendati esmajärjekorras küll sisu kontrollimiseks.

Bensioni (1990: ix) sõnul on kõikide tõlgete ja kordustõlgete puhul alust arvata, et need peegeldavad teatud kultuuriruumis konkreetse ajahetke „kultuuri, ideoloogiaid ja kirjandust“ ning „nii nagu esmatõlkija, on ka kordustõlke tegija kirjakeel ja -viis põimunud parajasti kehtivate keeleliste omapäradega ja tõekspidamistega“. Niisiis antakse järgnevalt lühiülevaade sellest, millistes oludes valmis kumbki tõlketekst, tõdedes, et esmatõlge ja kordustõlge avaldati Eesti kultuurimaastikku arvesse võttes erisugustes tingimustes ning kuidas ja mil määral mõjutas see konkreetne õhkkond ja valitsevad tõekspidamised kahe eestinduse olemust, lähtudes nende tegijast.

2. „Madame Bovary“ sihtkultuuri kontekstis

Käesolev alapeatükk keskendub Flauberti teose eestinduste ja nende tõlkijate ja kultuurikonteksti vahelisele seosele ja seotusele ehk siis vaatluse alla tuleb see, milline on olnud „Madame Bovary“ tõlgete saatus Eestis. Kõigepealt tutvustatakse Flauberti teost tõlkeloolise tekstina. Seejärel tuuakse välja kummagi tõlke ilmutamise aegsele kultuurikontekstile omased jooned, kehtinud tõlkepoliitika, valitsevad eesti kirjakeele normid ja tõlkenormid ning nende mõju tõlkimisele. Eesti 20. sajandi tõlkeajaloo võib jaotada kaheks perioodiks: esimesel edendati tõlgete kaudu Eesti kultuuri, teisel perioodil olid tõlked normide ja tavade edasikandjateks (Lange 2013: 154). Käesolev töö püüab näidata, kuidas ja mil määral on kahele erinevale ajajärgule omased ja teineteisest erinevad tõlkivas kultuuris valitsenud ja sotsiopolitiilisest ja kultuurilisest kontekstist sõltunud kirjakeele normid ja tõlkenormid sisse kodeeritud „Madame Bovary“ tõlgete tekstilistesse lahendustesse. Lisaks, stiilivõtted ja -lahendused, mis tõlketekstides esinevad, peegeldavad parajasti kehtivatele (tõlke)normidele ka seda, „missugused diskursused olid kultuuris valitsevad, missugused marginaalsed“ (Lange 2015: 11). Ka deskriptiivse tõlketeaduse pioneer Giedon Toury (1995: 27) sõnul on tõlge mõjutatud sihtkultuuri oludest, mida tõlkivas kultuuris kujundavad ajalooline ja poliitiline kontekst.

Samas rõhutab Brownlie (2006: 167) oma järeldustes, et ainuüksi aeg ei mõjuta kordustõlgete tegemist ja tõlketeksti iseärasusi. Niisiis tuleb tähelepanu pöörata ka Flauberti teose eestindajatele ehk Marta Sillaotsa ja Henno Rajandi tõlkepoetikale ning sellele, kuidas on kultuuriruum nende valikutele ja väljakujunenud tõekspidamistele mõju avaldanud. Eesmärk on välja selgitada, millest nad on tõlkimisel lähtunud ja millist tõlget pidas kumbki tõlkija ise *heaks* tõlkeks. Seejärel uuritakse, kuidas, kas ja mil määral on eestindajad ise neid ettekirjutusi tõlkeprotsessi käigus arvesse võtnud, lisaks valgustame olukordi, kui tõlkija pole lähtunud oma eksplitsiitset tõlkepoetikast ning kommenteerime, mis on selle tinginud. Kas seda saab seletada kultuurimaastikul toimunuga või on tagamaad veel sügavamad? Peatükis tulevad lisaks vaatluse alla ka tõlkijategevusega seonduvad ja tõlgetes kas toimivad või mitte-toimivad

tõlkeuniversaalid: „keelelised tunnusjooned, mis on iseloomulikud just tõlketekstidele” (Kaldjärv 2007: 77).

2.1. „Madame Bovary“ tõlkeloolise tekstina

„Madame Bovary“ tõlkeloolise tekstina alapeatükis antakse lühiülevaade Gustave Flaubert’i teose ilmumisest Prantsusmaal ja Eestis. Kui Gustave Flauberti (1821–1880) realistlik romaan 1856. aasta lõpus kirjastuse *La revue de Paris* all avaldati, tekitas see esialgu palju poleemikat: raamatut süüdistati ebasüüdsuses. Flaubert ja tema skandaalne romaan mõisteti 1857. aastal siiski õigeks ning teosest sai müügihitt. Võime tõdeda, et nii see kurikuulus teos kui ka selle tõlkimine on tegelikult märkimisväärselt tähelepanu pälvinud ka paljudes kultuuriruumides väljaspool Prantsusmaad.

Näiteks on inglise keelde teost tõlgitud suisa umbes 19 korda; viimati tuli välja paljukiidetud kirjaniku, luuletaja ja näitekirjaniku Adam Thorpe’i tõlge ja seda vaid aasta pärast Ameerika kirjaniku Lydia Davise inglise keelse tõlke ilmumist (Thorpe 2011). Sharon Deane (2011) kirjutab artiklis *Flaubert and the retranslation of Madame Bovary*, et teose erinevate tõlgete osakaal olevat Suurbritannias lausa kõige suurem. Teiseks võib esile tuua sloveenia keeles (kõnelejate arvu poolest ligilähedane eesti keelele) ilmunud tõlked, mida sarnaselt meile on samuti kaks: Vladimir Levstiku tõlge nägi ilma valgust 1915. aastal (Gacoin-Marks 2005: 174) ja uustõlge jõudis sloveenia keeles Suzana Koncuti vahendusel lugejateni 1998. aastal (Gacoin-Marks 2005: 176). Kusjuures Sloveenia näite puhul võib täheldada hoolimata sellest, et kahe tõlke vahele jäi suurem ajavahemik (83 aastat) meile sarnast tendentsi: tõlkijateks on olnud nii mees kui ka naine. Niisiis võime märgata „Madame Bovary” ja tema erinevate tõlgete aktuaalsust ja huviküllasust mujalgi.

Eesti keeles on raamatust olemas kaks tõlget: Marta Sillaotsa 1934. aasta tõlge ja Henno Rajandi 1985. aastal valminud uustõlge. Samuti on teosest ilmunud kaks kordustrükki: Sillaotsa tõlkest 1939. aastal ning Rajandi kordustõlkest anti kordustrükk välja 2005.

Aastal. Asetades olemasolevad tõlked eesti tõkeloo konteksti, tõdeme, et Flauberti teose esmatõlge ilmus ajal, mil Eesti kultuuri alles ehitati üles, kordustõlke avaldamise hetkeks mängisid kirjastamispoliitikas rolli Nõukogude ajal välja kujunenud normid (Lange 2013: 154).

2.2. Tõlkimine ja tõlgendamine

Käesolev alapeatükk on jaotatud kaheks: kõigepealt keskendutakse eesti kirjakeele normidele ja tõlkenormidele, mis lähtuvad teatud ajahetkel kehtinud tõlkepoliitika eripäradest ehk üleüldisest arusaamast, mis on *hea* tõlge ja mis mitte. Et käesoleva uurimismaterjali puhul kuuluvad tõlked kahte erinevasse sotsiopolitiilisse konteksti, siis teiseks vaatleme, kuidas on kahe erineva tõlkija tõlkepoeetilised tõekspidamised sellest lähtuvalt kujunenud ning kuidas on nad neid lisaks „Madame Bovary” tõlkimisele rakendanud oma ülejäänud tõkeloomingus.

2.2.1. Keele- ja tõlkenormid Eesti kultuurimaastikul

Andes lühiülevaate Eesti kultuurimaastikul toimunud, st kummagi tõlke ilmumise ajal kehtinud eesti kirjakeele normidest ja tõlkenormidest ning kultuuri kontekstis parasjagu aktsepteeritavatest arusaamadest ja sealjuures ka ebasobivatest lahendustest, saame aimu, millist tõlget peeti nõ *heaks* tõlkeks Sillaotsa ajal ja millist Rajandi ajal, kui ilmus „Madame Bovary” kordustõlge. Nende aspektide tagamaade tutvustamiseks ja kommenteerimiseks tugineb töö autor järgnevalt suures plaanis Anne Lange (2015) raamatule „Tõlkimine omas ajas: kolm juhtumiuuringut eesti tõkeloost”.

Esimene eestikeelne „Madame Bovary” ilmus 20. sajandi alguses, mil eesti kirjakeelt, milles puudusid kindlapiirilised normid, parajasti kultuurkeeleks kujundati. Sel ajal tehtud tõlked esindasid keeleuuendusi ja seda, millest noores kultuuris parajasti lähtuti: „20 sajandi esimesel poolel teenis tõlkimine sageli eesti kultuuri moderniseerimise ja

„peenendamise“ eesmärgi ning tõlkimisega loodi „kultuurrahvast““. (Lange 2015: 12). Johannes Aavik oli see Noor-Eesti rühmituse liige, kes seisis keele põhjalikuma reformimise ja arendamise taga. Uuenduste eestvedaja viis muudatusi sisse nii eesti keele sõnavarasse kui ka grammatikasse; tema keelekorralduslikku amplituudasse kuulus ka võõrsõnade temaatika. Aavik (1931: 824) kirjutab 1931. aastal ajakirjas Looming ilmunud artiklis „Eesti keele labastamise vastu. Võõrsõnade kuju küsimus“, et ei poolda võõrsõnu, kui aga neid juba kord kasutada, „tuleb teataval määral säilitada nende võõrapärane kuju“. Aaviku ja tema kaasaegse Johannes Voldemar Veski eesmärk oli sellist nõuet ja sealhulgas ka palju teisigi edendada ning oluline oli, et kogu trükitootang oleks vastavuses kehtestatud kirjakeele nõuetega. Niisiis olid tõlkijad need, kelle kaudu loodeti uuendusi ja kehtivaid kirjakeele norme trükimustal lugejateni viia.

Norme, keeleuuendust ja -korraldust oli vaja, kuna eesti kultuur oli alles noor ja nõ kogenematu, kus paljusid asju tehti esmakordselt või väikesele kogemustepagasile toetudes. Tuginedes suuresti Even Zohari ([1978] 2002, viitab Lange 2015: 18–19) käsitlele tõlke ja omakirjanduse vahelisest seosest, kirjutab Anne Lange järgmiselt:

„Noores“ kultuuris on tõlge innovaatilise väärtusega, tõlke ilmumine on kirjandussündmus, tõlkijad on tavaliselt silmapaistvad omakirjanikud, kes eelistavad tõlkides sageli lähteteksti vormilahendusi, mimeetilisi vorme, sest omakirjanduse žanrimõisted ei ole rangelt paigas, kirjanduslikud normid on küsitavad ja sihtkultuur tervikuna väliste tõegetele avatud.

Lange (*ibid.*) meelest sobib selline karakteristik suurepärast iseloomustama ka Eesti tolleaegset trükitootangu olemust, mille puhul „eesti keel kandis tõlkes ositi keeleuuenduslikku, lähtekeele semantikast üle kantud tähendust“ (Lange 2015: 12). Samas ei kehtinud selline olukord ajal, mil tegutses „Madame Bovary“ teine tõlkija Henno Rajandi. Niisiis vaatame alljärgnevalt, milline miljöö ja tõlkenormid valitsesid siis, kui Flauberti teos tõlgiti teistkordselt eesti keelde.

„Teistsugune oli tõlkimise moodus 20. sajandi teisel poolel, kui keeleline ebakindlus tõlkimist ei varjutanud ning toimetajate töö ja vaevaga tuli igal tõlkijal selgeks saada lähtekeele leksika ja grammatika asendamise kõrge kunst“ (*ibid.*). Loomingu Raamatukogu toimetuses töötanud Edvin Hiedel (1985: 155, viitab Lange 2015: 12) sõnab: „Me peame jätma mulje, nagu oleks teos kirja pandud eesti keeles, sest meie eesmärk ei ole ju rikastada eesti keelt ungari, vene, inglise või hispaania keele genuiinsete elementidega“. Niisiis, vastupidiselt noore kultuuri iseärasustele tuleb eristada seda kultuuri, kus kirjanormid, tõekspidamised ja suundumused on välja kujunenud, muutes seega ka tõlke eesmärgi ja olemuse tunduvalt teistsugusemaks:

Tõlke ilmumine ei ole kirjandussündmus, tõlge ei osale aktiivselt kirjanduselu kujundamisel, vaid on informatiivse väärtusega, tõlkijad vahetavad tõlkides sageli lähtekeele vormilahendused välja, sest omakirjanduse žanrimõisted on paigas, kirjanduslikud normid on selged ja sihtkultuur väliste tõegetele suletud (Lange 2015: 19).

Töö hüpotees väidab vastupidiselt Bermanni kordustõlke hüpoteesile, et Rajandi kordustõlke suunitlus ongi pigem sihtkultuurikesksem (*kodustav* tõlge) ning välised mõjud ja lähtetekstikesksus ei avaldu tõlkes sellisel määral, nagu me eeldame, et see on olemas Sillaotsa 1934. aasta eestinduses, mil väljakujunemata kirjakeele normid ja tõlkenormid mõjutasid tõlgete iseärasusi ja keelelisi lahendusi, viies teksti oma olemuselt sihtkultuuri keelelistest omapäradest kaugemale (*võõrapärastav* tõlge).

Normide mõjust tõlkimisele teeb juttu ka *tõlkenormide* kontseptsiooni kasutuselevõtja Toury (2006 : 199), kelle sõnul peegeldavad ühiskonnas parajasti kehtivad väärtushinnangud seda, mis on tõlkes „õige ja vale, sobiv või ebasobiv“, lisades, et normide püsivus muutub ajas. Hoolimata sellest, et normid avaldavad mõju tõlkimisprotsessi käigus, saab nende olemust vaadata alles tõlkeid uurides, kuna normid ise pole „otseselt jälgitavad“. Neid tõlkenorme, mis teksti ümber panemise ajal tõlkijat mõjutasid, saab vaadata järgmistest allikatest (*ibid.*, 206–207):

1. tekstilise allikad (*textual sources*) – tõlked

2. tekstivälised allikad (*extratextual sources*) – kõik väljaanded ja muud tekstid, mis on seotud tõlketekstidega (nt tõlkija, toimetaja, kirjastuse seisukohad, arvustused, tõlkijate elulood jne)

Toury (*ibid.*, 207) rõhutab allikate fundamentaalset erinevust teineteisest: normide mõjuahelate sfääris loodud tõlketekstid on normide uurimise juures vahetud allikad (*primary products*) ning neid võib pidada otsesteks vahendajateks, kuid tekstid, mis pelgalt kirjeldavad ja/või sõnastavad norme, on kõrvalsaadused (*by-products*) ja neid tuleks vaadata kriitilise pilguga. Seega võivad kirjapandud ja tõlgetes kajastuvad normid olla erinevad või üldse mitte kattuda.

2.2.2. Tõlkeuniversaalid

Lisaks sellele, et töös uuritakse, kuidas on normid tõlkeid mõjutanud ning mil määral ja kuidas need on kujundanud tõlketekstide olemust, uuritakse antud uurimismaterjali peal ka tõlkeuringutes palju tähelepanu saanud *tõlkeuniversaale* ning nende toimimist või mitte-toimimist kahes olemasolevas „Madame Bovary” tõlkes. Mona Baker (1993, viitab Taukar 2012: 245–246) pakkus välja hüpoteesi tõlkeuniversaalidest, „[...] mille kohaselt leiavad tõlkimisel aset muutused, mis ei sõltu keeltest ega tõlkimise suunast. Nende muutuste tagajärjel on tõlgitud tekstid sama keele algupärastest tekstidest tuntavalt erinevad”. Samas muudavad sellised lisandused tõlketeksti lugejale lihtsamini loetavamaks (Kenny 1998: 1).

Klaarika Kaldjärv (2007: 77), kes keskendus oma väitekirjas ühe uurimisobjektina tõlkeuniversaalidele Borgese tõlgetes, valgustab: „Tõlkeuniversaalid on keelelised tunnusjooned, mis on iseloomulikud just tõlketekstidele. [...] Nende võtete eesmärk on muuta tõlgitud tekst sidusamaks, lugejale tuttavamaks, loetavamaks ja need ei sõltu enamasti keele- ja tekstisüsteemide erinevast ülesehitusest”. Teiste sõnadega öeldes tähendab see lähteteksti olemuse edasiandmist tõlkes mõttetasandil ja „ilma liigse

„ballastita““. Väitekirjas selgitatakse, milliste tehniliste võtetega tõlgitud tekste muudetakse või täiendatakse:

Sagedamini täheldatud tõlkeuniversaalid on lihtsustamine leksikaalsel, sün- taktilisel või stilistilisel tasandil (korduste vältimine, tavalisemate, kõnekeele- lisemate sünonüümide valimine); eksplitseerimine (sidendite ja üldlaiendite lisamine, implitsiitse informatsiooni eksplitseerimine); normaliseerimine või standardiseerimine (kirjavahemärkide normipärane kasutamine, lauseehituse korrapärastamine (Laviosa-Braithwaite 2004; Baker 1993; Hatim 2001, viitab Kaldjärv 2007: 77).

Kaldjärv (2007: 215) jõudis oma väitekirjas välja tõdemuseni, et konkreetsetes tõlgetes tõepoolest esineb toimivaid tõlkeuniversaale. Rääkides käesolevast tööst, siis annavad kehtivad või kehtimatud tõlkeuniversaalid „Madame Bovary“ tõlgetes aimu sellest, kas Bermani kordustõlke hüpotees on konkreetsete eestinduste peal kehtiv. Nimelt annab märk toimivatest tõlkeuniversaalidest (teksti on muudetud sidusamaks ja kergemini loetavamaks, lauseehitust on lihtsustatud jne.) märku selle kohta, et tegu on pigem *kodustava* tõlkega ja vastupidi.

Liikudes edasi, peame tõdema, et keelenormid pole siiski ainsad, mis tõlgetesse jälgi jätavad (Lange 2015: 12–13): ka tõlkija roll on tõlkimisprotsessi käigus väga olulisel kohal (Tavast, Taukar 2013: 163). Lisaks rõhutavad sellist vaatenurka veel ka Kaldjärv (2007: 75), kelle sõnul ei valmi ükski tõlge tõlkijapoolse kohaloluta, „sest iga interpretatsioon nõuab vaatepunkti ja vaatlevat subjekti“ ja teiseks Paloposki ja Koskinen (2010: 32), kes teistele teoreetikutele (Ballard 2000, Collombat 2004) tuginedes kutsuvad üles tõlkija rollile tähelepanu osutama. Näiteks ei saa me ainult keelenormide abil kommenteerida, miks erineb Ants Orase tõlgitud Aldous Huxley „Nood koltunud lehed“ (1933) Ene-Reet Sooviku sama teose kordustõlkest (1996) silmamärgatavalt. Mõistmiseks ei piisa vaid keeleliste elementide vaatamisest, oluline on ka pöörata tähelepanu tõlkija ja teksti vahelistele suhetele. (Lange 2015: 12–13)

Niisiis tuleb enne tõlgete võrdlusele juurde asumist lisaks tähelepanu pöörata ka tõlkijatele ja seda tehes võtta arvesse ka neid ümbritsevat ja mõju avaldavat kultuuri (Lange 2015: 12) ehk kuidas on need kaks omavahel ühendatud ning millist mõju avaldab selline seotus tõlgete olemusele. Vaatamata suurele näilisele huvile tõlkija hääle vastu tõlkeprotsessis tuleb nentida, et tõlkija mõjuvõimule pole just palju tähelepanu pööratud, alles hiljaaegu hakati lõpuks uurima „[...] nii tõlkija suhestumist lähte- ja sihttekstiga, tema häält, otsustahet ja stiili, kui ka üldisemalt tõlkija asetumist ühiskonda või tõlketurule ja tema positsiooni seal“ (Tavast, Taukar 2013: 163).

2.2.3. Marta Sillaots tõlkijana Eesti kultuurimaastikul ja tema 1934. aasta tõlge

Kirjanik ja tõlkija Marta Sillaots (Reichenbach-Gerland-Rannat) (1887–1969) on esimene Eestis, kes 1934. aastal tegi meie lugejale kättesaadavaks Flauberti tippteose „Madame Bovary“. Et käesolevas töös uuritakse ka mõlemat eestindajat ja nende mõju tõlgete olemusele, siis annabki alapeatüki punkt ülevaate sellest, milline oli Sillaots tõlkija ja lisaks ka tõlkekriitikuna. Tausta loomise abil püüame kokku koondada ning seejärel mõtestada ja mõista tõlkija valikuid ja eelistusi „Madame Bovary“ tõlkimisel, võttes siinkohal loomulikult arvesse ka kultuurikontekstist tulenevaid mõjutusi, mida töö autor juba eelnevalt tutvustas ning mille osakaalu rõhutas.

Tõdedes, et Sillaots on Eesti kirjandusmaastikul palju korda saatnud ja seega äärmiselt silmapaistev persoon olnud, on tema tegevusele oma töödes tähelepanu osutanud mitmed uurijad, kellele ja millele siinkirjutaja ka omakorda suuremal või vähemal määral tugineb. Katiliina Gielen (2012: 105) toob Marta Sillaotsa tõlkepoetika uurimisele pühendatud väitekirjas välja inimesed, kes on silmapaistvat naiskuju uurinud. Kirjaniku ja tõlkekriitiku seisukohast vaadatuna on seda teinud Alma Kaal (1937), Reet Krusten (1967) ja Oskar Kruus (1971); Sillaotsa tõlkijategevust on aga uurinud Anu Saluäär (1987, 2008, 2009). „Madame Bovary“ esimene eestindaja on tähelepanu pälvinud ka Tiina Ann Kirsi soouuringutele pühendatud töös (2006), Sigrid Inti (2007) ja Jaanika Palmi (2010) magistritöödes (*ibid.*) ning Külliki Steinbergi (2017)

magistritöös „Tõlkija, kontekst, tekst, Marta Sillaots ja Charles Dickens, „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ 1948. aastal“.

Talle omistatud tähelepanu hulka õigustab Sillaotsa ainulaadsus oma ajal: oli ju tegemist erakordselt edasipüüdliku, silmapaistva ja seda enam, et kirjutava naisega. Esimese maailmasõja eelsel perioodil (Saluäär 2013: 63). Rutt Hinrikus (2008: 146–162) valgustab oma artiklis „Noor-Eesti ja naised“ olukorda ja seisukohti, mis tol hetkel ühiskonnas valitseval positsioonil olid. Asjaolu, miks võib Sillaotsa tõeliselt saavutusterohkeks naiseks pidada oma aega arvesse võttes, seisneb selles, et 20. sajandi alguses oli naistel äärmiselt keeruline kirjandusringkonnas silma paista ja austust välja teenida. Hinrikus toob nooreestlaste iseloomustamiseks mängu lausa termini *misogüünia*, märkides, et ega paremini ei suhtunud kirjutavatesse naistesse ka põhjanaabrite juures.

Võttes arvesse alles kujunemisjärgus ja keeleuuendusi läbi tegevat eesti keelt ning naiskirjanikesse ja -tõlkijatesse suhtumist Eesti kultuurimaastikul, võib tõdeda, et õhkkond, milles Sillaotsa „Madame Bovary“ esmatõlge sündis, oli tunduvalt erinev Rajandi ajal valitsenud oludest. See ehk ongi põhjustanud olukorra, et Sillaotsa tõlgitud teostest on kordustõlgeteta jäänud vaid väike osa: „Tema 1919. aastast tõlgitud ligi 60 kirjandusteosest (kui arvestada vaid raamatuna ilmunud tõlkeid) on peale 1990. aastat uuesti välja antud vaid 19 nimetust, enamik neist toimetatud kujul“. Gielen kirjutab oma väitekirjas nõnda:

Aeg on teinud Sillaotsa tõkeloominguga oma töö. Omal ajal viljakast tõlkijast ja kirjanduskriitikust on tänapäevaks järel veel vähesed, oma iseseisvat elu elama hakanud tõlketekstid, mida iga paari aasta järel kas siis kordustrukkide, kuid üha rohkem ikka uusväljaannetena raamatulettidele paisatakse. (Gielen 2012: 104)

See tendents näitab meile, mil määral mõjutab ikkagi *aeg* tõlgete eluiga. Kuid nagu juba eelnevalt mainitud, mõjutavad tõlgete püsijäämist ning olemust ka muud tegurid, näiteks tõlkija hääl tema tõkeloomingus.

Siinkohal pööramegi pilgud Sillaotsa tõlkepoeetikale, et jõuda selgusele, millised on olnud need alustalad, millele Sillaots tõlkimisel toetunud on. Tema tõlketevõuse mõtestamiseks tuleb vaadelda tähelepanulikult kahte asja: „[...] eksplitsiitset aspekti ehk Sillaotsa tegevust tõlkekriitikuna ja implitsiitset aspekti ehk tegevust tõlkijana“, mis tähendab, et vaatluse alla tulevad nii tema tõlked kui ka paratekstuaalsed tekstid, „[...] olgu nendeks siis tutvustused, arvustused ajakirjanduses või tõlgete eessõnad“ (Gielen 2012 : 104). Tõdedes, et Sillaots etendas nii tõlkekriitiku kui ka tõlkija rolli, püüamegi järgnevalt uurida, mida ta pidas oluliseks teisi tõlkijaid arvustades ning kuidas, kas ja mil määral tema tõlkepoeetilised tõekspidamised kajastuvad ka tema enda tõlgetes, võttes käesolevas töös ühe uurimisobjektina vaatluse alla tema „Madame Bovary“ tõlke. Selline tegevus peaks meile looma pildi Sillaotsast kui tõlkijast, kelle meelest oli tõlketekstide eesmärk „[...] lugejate harimine ja nende kirjandusliku maitse kujundamine [...]“ ning lisaks seeläbi valgustama meid „[...] tõlkepraktikatest ja -põhimõtetest Eesti tõlkemaastikul 1920/1930. aastatel [...]“ (Gielen 2012: 107).

Tehes juttu Sillaotsa eksplitsiitsetest tõlkepõhimõtetest, võime kokku loendada väga palju kriteeriume, millest ta teiste tõlgete arvustamise juures mööda pole vaadanud. Kõigepealt toob ta välja „teksti loetavuse, soravuse ja keelelise ladususe“. Sillaots nentis, kui oluline on „laitmatu ja kiiduväärt eesti keele kasutamine“, millest lähtuvalt olid igatepidi taunitavad võõrapäraseid struktuurjooni sisaldavad sõnad. (Gielen 2012: 105) Ajakirja *Eesti Kirjandus* veergudel kritiseerib Sillaots (1930: 85) üsna teravalt Balzaci „Isa Goriot“ (Kristen, Linde 1929) eestikeelset tõlget võõrsõnade koha pealt: „Säärased sõnad nagu (korduvalt ning järjekindlalt tarvitatud) „alarm, ataak, etaaž, grandioossed, iidol, oreool“ j.n.e. teevad stiili kuidagi kirevaks, ebapuhtaks, pisut nagu venemaiguliseks“. Võime eeldada, et seesugune mõttelaad tuleneb ilmselt Sillaotsaga samal ajal tegutsenud keeleuuendaja ja võõrsõnade vastu olijalt Johannes Aavikult. Võõrsõnad on ühtlasi ka üks käesolevas töös uurimise alla tulevatest kategooriatest.

Samas artiklis toob Sillaots (*ibid.*) esile teisegi suure eksimuse: tõlge annab küll edasi mõtte, kuid ei esinda „täppis tõlget“. Näiteks toob ta lause, kus tõlkijad on Balzaci lause struktuurist, stiilist ja sõnastusest kõrvale kaldunud, tõlkides prantsusekeelse lause: *Le*

père Goriot, vieillard de soixante-neuf ans environ, s'était retiré chez M-me Vauquer, en 1813, après avoir quitté les affaires, järgmisel kujul: „Lahkudes oma ärist, isa Goriot, umbes kuuekümnepäevaste vanamees, oli asunud 1813. aastal proua Vauquer' juurde elama“, samas, kui Sillaots ise oleks selle tõlkinud niimoodi: „Isa Goriot“, umbes kuuekümnepäevaste vanamees (rauk), oli proua Vauquer' juurde asunud (ehk veel täpsamalt: puhkusele asunud) 1813. a., oma äri lõpetades“. Siin on näha, kuidas Sillaots tõlgiks prantsusekeelse lause täpsealt samasuguse struktuuriga, nagu on lause lähtekeeles. Sillaots toob kõnealuse tõlke puudustest välja veel ka vigase eesti keele kasutamise ja lausete ebatäpse struktuuri, andes lõpuks mõista uue tõlke vajaduse üle, kuid ei usu selle idee realiseerumise tõenäosusse sihtkultuuri konteksti arvesse võttes. Hoolimata sellest võime leida lausa kaks „Isa goriot“ kordustõlget: 1949. aastal tõlkis teose Bernhard Linde ja 1984. aastal tõlkis kolmandat korda „Isa Goriot“ Silvia Luksep. Niisiis, pööratakse magistritöös tõlkeid kõrvutades ja samal ajal originaaliga võrreldes tähelepanu samuti lauseehitusele ja sõnajärjele, et kindlaks teha, kas Sillaotsa „Madame Bovary“ tõlget võime nimetada sõnasõnaliseks ehk bukvalistlikuks tõlkeks.

Kui nüüd vaadata Sillaotsa implitsiitse tõlkepoetika poole, siis rõhutab Gielen (2012: 109), et mööda ei tohi vaadata sellistest tõlkijat mõjutanud asjaoludest, nagu „võimalikud kirjastuspoliitilised vahelesegamised ja ettekirjutused“, mis vähemal või rohkemal määral raskendasid olustikku, mille keskel tõlkida tuli. Asudes võrdlema Sillaotsa tõlkeid, mis ilmusid 20. sajandi algul nõukogude ajal korregeeritud ja/või uuesti tõlgitud tekstidega, püüab Gielen (2012: 109–110) näidata, kuidas erinevad esma- ja kordustõlkijale „iseloosulikke võtteid“ kahel erineval perioodil teineteisest. Näidete analüüsist nähtub, et võrreldes redigeerijatega lahknevad Sillaotsa tekstid mitmel tasandil: lauseehitus, sõnajärg ja lisaks erinevad laused teksti sidususe koha pealt. Muutuste põhjustajateks ongi asjaolu, et tõlked on tehtud erinevates tingimustes: Sillaotsa ajal polnud veel „tõlke keelelised normid“ paika loksunud ning puudus „ühtne toimetamispoliitika“ (Gielen 2012: 112). Gielen (*ibid.*) sõnab kokkuvõtvalt: „Tõlketeksti koostamine Sillaotsa kombel, originaalautori stiilist, aga ka isiklikust

tõlkekogemusest lähtuvalt, ei vastanud enam uutele tõlketeksti normidele ja tekstid läksid toimetamisele.“

Võttes kokku Sillaotsa tõlkepoetika teema, võime märgata, et kõik tema eksplitsiitsed ja implitsiitsed tõekspidamised ei käi mitte alati käsikäes (Gielen 2012: 112–113). Kuigi ta rõhutab *teksti loetavust ja keelelist ladusust*, siis ei kajastu see tendents tihtipeale tema enda tõlketekstides, tõdedes, et suur osa tema tõlkeid on kas redigeeritud või uuesti tõlgitud just nimelt sellepärast, et tõlkija lausestus on keeruline. Gielen (*ibid.*) vaatleb artikli lõpuks põgusalt ka Sillaotsa „Madame Bovary“ erisusi võrreldes Rajandi kordustõlkega ja leiab, et uustõlge on palju enam viimistletud ning selles puudub lähtekeelele iseloomulik ja eesti keelele võõrapärane lause struktuur, mis põhjustab kahetimõistetavusi. Samas ei tohiks teha automaatseid järeldusi, nagu kategoriseeruks Sillaotsa tõlge *halvaks* ja Rajandi oma *heaks*, vaid võtta arvesse iga tõlget individuaalselt, sõltuvalt ajast, mil see tõlgiti. „Asjaolu, et erinevatel aegadel on tehtud erinevaid tõlkeid, ei tähenda mitte universaalsete tõlkestandardite vastu eksimist, vaid hoopis selliste tõlkestandardite puudumist“ (Lefevere, Bassnett 1995: 5, viitab Gielen 2012: 113). Teise asjana võib siin täheldada ja juba eeldada, et Sillaotsa tõlke puhul ei saa me lähtuda Bermani *kodustava* ja *võõrapärastava* tõlke kriteeriumitest, mille kohaselt peaks esmatõlge viljelema sihtkeelele omapäraseid jooni, mitte lähtekeelekeskseid iseärasusi.

2.2.4. Henno Rajandi tõlkijana Eesti kultuurimaastikul ja tema 1985. aasta tõlge

Teiseks tuleb vaatluse alla „Madame Bovary“ teine eestindaja – keeleteadlane ja tõlkija Henno Rajandi (1928–1998) ning kordustõlke ilmunise ajal kultuurimaastikul valitsenud olustik. Flauberti teosele kordustõlke teinud mehe puhul on tegemist igati kogenud ja tunnustatud tõlkijaga (Lange 2013: 154), kes teenis uustõlke ilmunise aastal selle eest ka kirjandusauhinna (Lange 2015: 29). Rajandi (2002 [1977]: 209) oli üks neist tõlkijatest, kes suurt osa 20. sajandi algul eestindatud teostest, mis aja jooksul oma väärtuse olid kaotanud, kas korrigeeris või siis hoopis uuesti tõlkis. Tema tõlgitud

tekstid on suures osas erinevalt Sillaotsast tänaseni püsinud „muutumatult ja uuesti toimetamata kujul“ (Lange 2015: 29). Rajandi kui tõlkija edu taga peitub tema tõlkepoeetika, mille kohta on Ott Ojamaa lausunud järgmist:

Bukvalist ta ei ole, omast peast midagi juurde ei pane, tõlkimatute sõnamängudega kah hätta ei jää, nn. Toredate leidudega kah silma ei paista, sest neid on nii palju, lõputud kohverlaused teeb tõrgeteta loetavaks, maksimalist kah ei ole, saavutamatu taga ei aja [...] Ajuti tundus, et just selline võiks olla normaalne tõlkija, aga see tähendaks latti liiga kõrgele ajada. [...] Henno Rajandi on hea tõlkija, kes aega, kohta ja muid tingimusi arvestades valib enamasti parima võimaliku variandi, ühesõnaga – optimalist. (Ojamaa [1988] 2002: 199)

Need kiidusõnad kirjutas Rajandi kolleeg tema kohta just nimelt pärast „Madame Bovary“ tõlke ilmumist, kui Rajandi oli 1986. aastal selle tõlke eest kirjandusauhinna võitnud (Lange 2013: 158). Niisugune kiidujutt ühe tõlkija arvel lubab väita, et tegu on 20. sajandi teise poole ühe silmapaistvaima tõlkijaga (Lange 2015: 30), tänu kellele on eesti keeles kättesaadavad ligi nelikümmend teost, mille originaalkeeleks inglise või prantsuse (Lange 2013: 155). Lisaks, et tegu oli prominentse tõlkijaga, pidas Rajandi aastatel 1953–1962 Eesti Raamatu kirjastuses ka toimetaja ametit (*ibid.*, 158).

Maineka tõlkija, toimetaja ja keeleteadlase muudab veelgi tähelepanuväärsemaks asjaolu, et ta on kirja pannud need lähtepunktid keelelisel tasandil, millest tuleks tõlkimisprotsessi käigus lähtuda: Rajandil oli oma keeleteooria (*ibid.*, 155) ning siinkohal on asjakohane märkida, et tema keelestiil ja tõlkelahendused erinevad Aavikust, [kelle printsiipidest lähtus Sillaots], põhimõtteliselt (Lange 2015: 140). Näiteks ei usu Rajandi, et teksti kahetimõistetavusi vähendaks „puhtliteratuurne keelerikastamine“ (Rajandi 2002 [1977]: 144), mida propageeris Noor-Eesti rühmitus, „[...] kes kasutas eesti keele rikastamiseks võõrapärastava tõlke strateegiaid“ (Lange 2013: 157). „Keele rikkust ei mõõda õieti mitte mõtte ja teksti vahelise sünonüümia rohkus, vaid teksti ja mõtte vahelise homonüümia vähesus“ (Rajandi 2002 [1977]: 143). Siinkohal võib paralleele tõmmata Toury ja tema oluliseima seisukohaga tõlkimisel:

„[...] lähtekeele interferentsi vältimine ja normikohane sihtkeel aitavad arusaamisele kindlasti paremini kaasa kui lähteteksti iseärasusest tuletatud keelelised väljendid“ (Lange 2015: 129). Oma keeleteooriast rääkides rõhutab Rajandi (2002 [1977]: 143) ka veel seda, et „me enamasti alahindame ühe ja sama mõtte väljendamiseks võimalike lauseparafraside arvu“. Tema keeleteooria kohaselt oli ühte ja sama lauset võimalik väljendada mitmel erineval viisil – lähtekoht, mida ta ise tõlkimisprotsessi käigus arvesse võttis (Lange 2013: 161). Lähtudes neist näidetest võime kindlalt väita, et Rajandi ja Aavik vastandusid teineteisele oma vaatenurkade poolest: erinevalt Aavikust ei põhine Rajandi keeleteooria tõdemusel, et lause struktuur peab säilima, vaid tema tugineb arvamusele, et edasi tuleb anda lause sisu ja mõtet, vajadusel teistsuguste keeleliste lahenduste ja lausestruktuuride kaudu (*ibid.*).

Et välja selgitada, kuidas Rajandi ise tõlkimisprotsessi käigus on käitunud, võtab Anne Lange (2013) oma artiklis *Henno Rajandi's Theory of Language and His Practice of Translation* (Henno Rajandi keeleteooriast ja tõlkepraktikast) vaatluse alla Rajandi 1985. aastal tõlgitud Jane Austeni teose „Uhkus ja eelarvamus“ (*Pride and Prejudice*), seades hüpoteesiks, et „tema keeleteoreetilised tõekspidamised peaksid väljenduma ka tema tõlkepraktikas“. Niisiis loodab Lange (2015: 145), kes kirjutab sama teose tõlgete analüüsist ka oma raamatus „Tõlkimine omas ajas“, eestindusest leida „[...] originaali semantilisele struktuurile umbkaudu sarnaseid, originaali leksikaalsetest lahendustest erinevaid tõlkelahendusi“. Selleks puhuks pöörab ta tähelepanu mitmele aspektile: „lauseehitus, lisatud informatsioon ja rõhuasetus ning eesti keele idiomaatiliste ühendite kasutamine“ (Lange 2013: 162). Järeldustes tõdetakse, et Rajandi „Uhkuse ja eelarvamuse“ tõlkes pole esikohale seatud „lähteteksti mikrotilistilist spetsiifikat“ nagu seda oli kombeks teha 20. sajandi alguses. Nimelt ei kujuta Rajandi tõlge endast „lauseliikme tõlkimist lauseliikmeks või sõnaliigi tõlkimist sõnaliigiks“: näiteks on inglisekeelne lause: *March was to take Elizabeth to Hunsford* eesti keelde tõlgitud: „Märtsis seisis Elizabethil ees külaskäik Hunsfordi“. (Lange 2015: 161) Niisiis, olles põhjalikult võrrelnud Rajandi tõlget Austeni originaaliga, leiab Lange (*ibid.*, 164), et kõnealuse teksti puhul on tegemist *loova tõlkega*, mida iseloomustab „sihtkeele omapärade ärakasutamine tõlkes“.

Ajal, mil „Uhkuse ja eelarvamuse“ tõlge valmis, oli valitsevaks *loova tõlke* edendamine (Lange 2015: 143). „Tüpoloogiliselt peaks see tähendama transponeeriva [...] lähteteksti sisuplaanist lähtuv temaatiline tõlge [...]“ (*ibid.*, 179)) tõlke eelistamist rekodeerivale: „[...] originaali väljendusplaani markeeriv ja mikrostilistilist täpsust taotlev tõlge [...]“. Samas ei tähenda see seda, et tõlkimise käigus on mõju avaldanud ainult *kodustavad* või ainult *võõrapärastavad* strateegiad (*ibid.*) – „[...] „kodustamine“ ja „võõrapärastamine“ nimetavad pigem üksikuid kui taktikalisi lahendusi, sest üks ja sama töövõte igas olukorras lihtsalt ei tööta“ (Lange 2012: 414, viitab Lange 2015: 143). Näiteks võime märgata kaheksaühe sõna kasutamist: kui Rajandi „Uhkuse ja Eelarvamuse“ tõlkes on *mrs Bennet*, siis Flauberti „Madame Bovary“ on tõlgitud *proua Bovary* (Lange 2015: 143). Samas, olles analüüsinud Rajandi „Tagasi Bridesheadi“ (*Brideshead revisited*) tõlget, jõuab Lange (*ibid.*, 147) järelduseni, et „[...] Rajandit iseloomustab tõlkimisel pigem sarnasuse kui rekodeeriva täpsuse taotlus [...]“. St, ta lisab sõnu juurde või hoopis võtab neid ära, õigustades end, „[...] et tema lause moodustub, mitte ei ole moodustatud, ja ta ei lase originaalil end „tsenseerida““ (*ibid.*, 148). Rajandi „Uhkuse ja Eelarvamuse“ tõlkelahendusi silmitsedes peab Lange (2015: 164) eestindust „transponeerivaks analüütiliseks tõlkeks“.

Vaadeldes Rajandit temaaegses kultuurikontekstis, tõdeme, et võrreldes Sillaotsaga, kelle ajal puudusid kinnistunud tõlkenormid ning ühtne arusaam tõlkimisest ja tõlgete toimetamisest, ümbritses Rajandit, kes töötas Eesti Riiklikus Kirjastuses toimetajana ja oli seega pidevalt kursis toleaeagsete tõlkimispoliitika iseärasustega (Lange 2015: 30), tõlkimise ajahetkel hoopis teistsugune olustik. Kui „Madame Bovary“ kordustõlge 1985. aastal ilmus, oli tõlkimismaastik muutunud ja läbi teinud palju uuendusi. Tõlkimisest ja tõlkest oli saanud „selgelt piiritletud süsteem“, millele pöörati suurt tähelepanu, andes välja erinevaid tõlketeoreetilisi käsitlusi, näiteks ilmus 1975. aastal Uuno Liivaku ja Henno Meriste raamat „Kuidas seda tõlkida. Järeltormatusest eestinduseni“. Tasapisi olid kinnistunud ka juhtumõtted, mida tuleks tõlkimisprotsessi käigus ühtselt arvesse võtta (nn. *loov tõlge*): välja oli kujunenud suundumus, mille kohaselt tuleb „mehaanilise“ tõlke asemel viljeleda „loomingulist“ tõlget, kus tähtis on

„tõkelahenduste unikaalsus“. (*ibid.*, 30–32) Henrik Sepamaa, kelle sõnul ei piisa puhtalt võõrkeele oskusest, et tõlkida ning kelle meelest tekitab mehaaniline tõlkimine suurt segadust, kirjutab oma artiklis „Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse“ järgmist:

Aga ka siis, kui bukvalismi enam-vähem vältida osatakse, on originaalisse süvenemata, mehaanilise, pealiskaudse, kiretu, autori stiili mittearvestava tõlkimise või õigemini ümberpanemise resultaatiks tavaliselt kohmakas, raskesti arusaadav, hall, puine ja verevaene tõlge, mille lugemine vähe mõnu pakub (Sepamaa 1967: 66–67).

Aleksander Kurtna, kes rõhutab samuti „kunstilise tõlketeooria edasiarendamist“, refereerib O. Kundžõtsi artiklit „Tõlge ja ilukirjanduse keel“:

Kunstiline tõlge areneb originaalloominguga kõrvu ühes ja samas voolunõvas, arendab keelt, laiendab mõistete ringi, rikastab kultuuri. Ja tõesti, tõlkides otsib kirjanik väljendusvahendeid, mille loomise eeldused on ta emakeeles olemas. Võõrkeelses teoses antud kujundi puhul loob ta oma emakeele baasil uusi metafoore, kasutab, kui vaja, neologisme, annab oma leksika abil edasi uusi mõisteid, võtab üle tõlgitavast teosest võtteid, arvestab autori instrumentatsiooni, tüpiseerimise ja emotsionaalse pinge vahendeid, mitte aga leksikat ega grammatilist ehitust. (Kurtna 1960: 121)

See selgitab konkreetselt neid aspekte, mida tõlkimisel arvesse võtma peaks. Sepamaa (1967: 67) rõhutas sarnast suundumust: „[...] me ei tõlgi mitte sõnu, vaid mõisteid, mis nende sõnade taga peituvad, samuti ka mitte teise keele grammatilisi konstruktsioone ega isegi mitte üksikuid lauseid, vaid teostetervikuna“.

Veel ühe trendina, mida tõlkimisel arvesse võtta, toob Kurtna (1960: 121) oma artiklis välja võõramaiguliste sõnade tõlgetesse allesjätmise. Kurtna heidab tõlgete toimetajatele ette liigset agarust võõrsõnade elimineerimisel eestindustest, kui nende kuju parasjagu võõras paistab või neid sõnaraamatust ei leia, ta lausub: „Teiste

rahvaste vaimuväärtuste omandamise võimalusi ei pea piirama olemasolevate keeleliste varudega, muidu ei oleks noored kultuurid suutelised maailmakirjanduse kunstilisi rikkusi omandama“. Niisiis on noore kultuuri jaoks oluline võõrapäraseid sõnu tõlgetes säilitada – üks aspektidest, mida ka antud uurimismaterjali peal uuritakse, tõdedes, et Sillaotsast ja tema ajal kehtinud tõlkenormidest juttu tehes märkasime, et Aaviku eestvedamisel pigem välditi selliste võõrkehade otsest sissetoomist tõlketekstidesse, kuna see rikkuvat eesti keelt. Kõrvutades „Madame Bovary“ eestikeelseid tõlkeid, püüamegi välja selgitada, kuidas selline tendents tõlgetes kajastub.

Tuginedes puhtalt teooriale, võime eeldada, et ilmselt erinevad tõlgete olemus nende keeleliste lahenduste tõttu silmamärgatavalt, kuna Rajandi ja Sillaots tõlkisid teoseid erinevates aegades ja erinevate normide mõju all. Maria Tymoczko (2007, viitab Lange 2013: 155) kasutab nende kahe perioodi eristamiseks termineid „esinduslik“ (*representational*) ja „kultuuridevaheline“ (*transcultural*) ehk siis teiste sõnadega öeldes ja keele tehnilist aspekti silmas pidades, oli esimesel juhul tegu tüüpilise ja iseloomuliku eesti keele olemuse esitlemisega, võtmata eeskuju mujalt, kuid 20. sajandi teisel poolel, mil eesti keel oli välja kujunenud, muutus ka keele funktsioon: keel oli justkui vahend, mille abil algupärasesse ja kodusesse eesti keelde üle kanda ka midagi uut. Seega tuleb tõlkeid võrreldes arvesse võtta ka seda, et Sillaotsa ajal keskenduti suures plaanis vaid keele uuendamisele ja selle kultuurikeeleks muutmisele, kuid Rajandi tegutses ajal, mil eesti keel polnud enam otseselt primaarsel kohal ja seega võidi pilgud pöörati hoopis sellele, kuidas keelt tõlkimisprotsessi käigus kasutada tuleks või ei tuleks.

Iseloomustades meie praeguse aja tõlkimispoliitikat, tõmbab Ülar Ploom (2011, viitab Lange 2015: 163) joone 20. sajandi teise poole ja tänapäevaste tõlgete vahele: „nõukogude aegsed tõlked olid ideoloogiliselt resistentsed ja keeleliselt konservatiivsed; 1990. aastatest on levinud diskursuseteadlikud tõlked“. Kokkuvõtlikult öeldes tähendab see seda, et tolleaegsetele tõlkijatele oli äärmiselt

tähtis „tõlkes särav eesti keel“ ning lähteteksti tundesügavustesse süveneti vähem (*ibid.*, 164)

2.3. Kokkuvõte

Olles andnud ülevaate kordustõlke fenomenist tõlketeaduses ja käsitletud erinevate teoreetikute teooriaid ning uurinud kordustõlke (ja üldse tõlke) tegemisel tolli mängivaid asjaolusid, võime tõdeda, et siia puudub alati paikapidav käsitlus, millega üheselt seletada nii kordustõlget kui nähtust kui ka kõiki ja iga erineva uurimismaterjali puhul paikapidavaid kordustõlke tegemist mõjutavaid tegureid. Iga juhtumi puhul tuleb vaadelda mitmeid erinevaid mõjureid ning samuti süveneda ajastu konteksti. Nimelt ei saa süstemaatilist kordustõlgetele pühendatud uurimust vaid ühele või paarile juhtumiuuringule tuginedes läbi viia, kuna iga juhtumiuuring peegeldab tihti peale konkreetsete esma- ja kordustõlgete tagamaid ja iseärasusi ajastu kontekstist ja parasjagu kehtivatest keele- ja tõlkenormidest lähtuvalt, mis omakorda mõjutavad vähemal või rohkemal määral ka tõlkijaid. Niisiis, tuginedes Peeter Toropile (2011: 174–175, viitab Lange 2015: 12–13), tuleb tõlketekste ja tõlkimist uurida „kontekstualiseerituna“, mitte neid muudest distsipliinides lahutatuna.

Tõdedes, et tõlgete iseloomu mõjutavad erinevad faktorid, siis tulevad töö kolmandas ehk analüütilises osas uurimise alla „Madame Bovary“ tõlgete tekstuaalsed maailmad. Tõlkeid kõrvutades uuritakse läbi kasutatud tõlkelahenduste, millise jälje on kummagi eestinduse olemusse jätnud ajastupõhine kontekst ja parasjagu kehtinud tõlkepoeetilised. Niisiis, et saada selgust, kas Bermanni kordustõlke hüpotees on kehtiv antud uurimismaterjali peal, uuritakse tõlkeid kõrvutades seda, millised on esmatõlke erisused keeleliste lahenduste poolest võrreldes kordustõlkega ehk milline on hilisem eestindus ja kas selle võrdluse põhjal võib midagi väita keele vananemise, tõlke ebatäpsuste või hoopis tõlkenormide muutumise kohta ajas. Siinkohal tuleb meele pidada ja arvesse võtta ka seda, et tõlgete olemuse kujundamisse on tähelepanuväärse

panuse andnud ka tõlkijad ning nende tõekspidamised *heast tõlkest* oma kultuuriruumis ja omas ajas.

2.4. Uurimismeetodite taust

Enne magistritöö kolmanda osa juurde asumist, mis tipneb Flauberti teose kahe eestinduse võrdluse, analüüsi ja järelduste tegemisega, valgustame alapeatükis uurimistöös kasutatavate meetodite teoreetilist tausta ja seejärel töös rakendatavat metoodikat. Et antud töös tulevad vaatluse alla tõlketekstid, siis saame rääkida korpusuurimusest, mida kasutatakse erinevate keeleandmete analüüsimiseks (Tavast, Taukar 2013: 167), samas tuleb kohe täpsustada, et antud töö puhul on täpsemalt tegemist paralleelkorpuspõhise uurimusega. Niisiis selgitatakse alapeatükis, mis on korpus ja paralleelkorpus ning mis vahe neil on; milline on korpuste kujunemise lugu, kuidas paralleelkorpus luua ning kuidas seda tõlgete võrdlemisel ja analüüsimisel kasutada.

2.4.1. Korpus ja paralleelkorpus

Keelekorpusse all mõistetakse erinevate juhuslikult valitud tekstide kogumikku, mille abil saab uurida erisuguseid keele kasutusvaldkondi ja sealjuures keele olemust (Muischnek 2015: 37). „Moodne korpuslingvistika“ leidis rakendust juba pärast 20. sajandi keskpaika, kuid „korpusepõhine/korpusest tulenev tõlketeadus“ hoogustus pärast 1993. aastat, kui Mona Baker kirjutas, et võivad olemas olla tõlkeuniversaalid, st et tõlkimisprotsessis toimub midagi, mis ei sõltu ei lähte- ega sihtkeelest, ning sidus oma uurimuse korpustega“. Niisiis andis tema idee hoogu sellele, et tõlkeid käsitledes kasutataks korpuseid, kuna nende abil oleks kõige parem tõlgitud tekste uurida. (Tavast, Taukar 2013: 166) Siinkohal on kohe oluline eristada „korpuspõhist“ (*corpus-based*) ja „korpusest tulenevat“ (*corpus-driven*) uurimust. „Esimese puhul on uuritakse korpuse põhjal mõnda juba esitatud hüpoteesi või ideed, teise puhul võetakse korpus ette ja

hakatakse vaatama, mida sellest leida võib“. (*ibid.*, 160) Juba tõlgitud tekste ja nende uurimist on käsitlenud deskriptiivse tõlketeaduse pioneer Toury (1995), kes propageerib samuti korpuspõhist uurimust tõlkeprotsessi uurimiseks, mis tuleneb tema põhimõttest, et tõlgete uurimisel tuleks tähelepanu pigem koondada neile endile, et teha järeldusi, mis oleksid oma olemuselt tõlkepõhised ja kirjeldavad.

Rääkides korpusete kujunemisloost, tuleb märkida, et koostatud korpused pole läbi ajaloo ühelaadsed olnud. Esimeste korpusete puhul oli tegemist suhteliselt väikesemahuliste tekstikogumikega, mille kokkupanekul pöörati suurt tähelepanu sellele, „milliseid keele kasutusvaldkondi see korpus esindama hakkab“. Järgmisi korpusi iseloomustas oluliselt suurem maht ning kindlat laadi tekstide valimine ehk „representatiivsus“ polnud enam niivõrd tähtis. Kolmandad ehk tänapäevased keelekorpused, mis pole üldjuhul representatiivsed, komplekteerivad end n-ö ise kokku, kuna tegemist on „automaatselt veebist n-ö korjatud korpusetega“. Selline tõsiasi viitab ühtlasi ka nende tohutule mahule, kuid samas ka sellele, et neisse on tahes tahtmata vähemal või rohkemal määral igasugust materjali – nn *sodi* – sisse imbunud. (Muischnek 2015: 37–38) Korpusete kasutatakse mitmel puhul: keelt uurides, sõnaraamatuid koostades ning samuti on need abiks automaatsete keeletöötlusvahendite väljatöötamisel; paralleelkorpusete kasutusala hõlmab tõlkeuuringuid (Muischnek 2003: 10–11).

Paralleelkorpus on korpus, mis koosneb originaalteose tekstist ja selle tõlketeksti(de)st (Muischnek 2003: 17). Oluline selle korpusete juures on asjaolu, et „originaaltekst ja selle tõlge on omavahel märgendusega seotud“ (Tsepelina, Veski 2010: 820). Teiseks, tavalist tekstikorpuset ja paralleelkorpuset eristab põhimõtteline asjaolu – esimene moodustub vaid ühes keeles kirjutatud tekstidest, kuid paralleelkorpus hõlmab mitut keelt, mis tähendab, et korpuset koostades tuleb tähelepanu pöörata sellele, et lähte- ja sihtkeelsete üksused (laused, sõnad...) ühilduksid omavahel (Muischnek 2003: 17).

2.4.2. Töös rakendatav meetod

Tavast ja Taukar (2013: 167) sõnavad: „Suurem osa korpuspõhisest tõlketeadusest tegeleb tõkelise keele ehk tõlkekeelega.“ Kuna käesolev magistritöö keskendub tõlketekstide ja nende keele uurimisele, leiab töös rakendust korpusuurimus. Nimelt saame paralleelkorpuse põhjal aimu kahe „Madame Bovary“ eestinduse tõlkekeele iseärasuste ja kasutatud tõlkelahenduste kohta, millele omakorda tuginedes võime kindlaks teha, kas töös käsitletav Bermani kordustõlke hüpotees peab antud uurimismaterjali peal paika st, kas võime tõlkelahendusi analüüsides öelda, et esmatõlke puhul on tegu sihtkeelele orienteeritud tõlkega ja kordustõlke puhul võime märgata tõlkes pigem lähtekeelekeskseid elemente. Järelduste põhjendamiseks vajaminevate parameetrite välja sõelumiseks kasutatakse paralleelkorpuse analüüsi, mille käigus vaadeldakse tõlgetes esinevaid tõlkeahendusi, tuginedes selleks erinevatele kategooriatele: rõhutavad määrsõnad, prantsuse keelest üle võetud sõnad ning viimaks lauseehitus ja sõnajärg. Analüüsi käigus on fookuses see, millisel viisil on Sillaots ja Rajandi tõlkinud uuritavaid keeleaspekte, täheldades, et tõlgiti ju erinevatel aegadel ja küllaltki erinevates tingimustes. Siinkohal tuleb lisaks keeleteaduslikule perspektiivile pilgud suunata ka tõlkijatele, kelle tõlkepoeetilised suundumused on samuti mõjutanud nende eelistusi tõlkelahenduste valikul. Kui lingvistiline vaatenurk on küllaltki levinud tõlkeuuringute taustal, siis tõlgete ja tõlkijate vahelisi seoseid on uurima hakatud alles hiljuti (Tavast, Taukar 2013: 161).

Töös kasutatav meetod lähtub esiteks eelpool mainitud Toury vaatenurgast, mille kohaselt tuleb eelkõige keskenduda tõlgetele endile. Seega võtab töö autor analüütilises osas esirinnas vaatluse alla kaks tõlget ning jätab originaali kuigivõrd tagaplaanile. Kuna muutused kahe tõlketeksti lõikes on läbivad, koosneb töös otseselt vaatluse alla tulev materjal vaid „Madame Bovary“ esimesest peatükist, mis, tuleb tõdeda, on küllaltki mahukas (vt lisa 1) ja seega piisav järelduste tegemiseks. Teine aspekt, millest alljärgnevalt lähtutakse, tuleneb Bakeri tõlgete uurimist mõjutanud ideest, mis väidab, „et tõlkimisel toimuvad mingid spetsiifilised muutused (mida ta tol hetkel nimetas tõlkeuniversaalideks) ning et neid oleks parim uurida tõlgitud tekste sisaldavas

corpuses“ (Tavast, Taukar 2013: 166). Käesolev paralleelkorpuspõhine töö tuginebki suures plaanis nendele kahele vaatevinklile, tehes seda neid omavahel ühendades.

Niisiis kasutatakse uurimuses korpusanalüüsi meetodit, kus kõigepealt võrreldakse kahte „Madame Bovary“ eestindust ning seejärel esitatakse kirjeldavad järeldused. Viimaks mainib autor, et tegemist on juhtumiuuringuga ning vaatluse alla tulevad vaid ühe teose tõlked; seega peegeldavad esitatud järeldused vaid kõnealuse uurimismaterjali tulemusi, põhinedes autori tõlgendusel.

3. Kahe „Madame Bovary”“ tõlke võrldus ja analüüs

Käesolev peatükk keskendub „Madame Bovary”“ tõlketekstide uurimisele ja analüüsimisele vastavalt esimeses ja teises peatükis käsitletud teooriale. Uurimuse läbiviimisel kasutab siinkirjutaja andmete kättesaamiseks paralleelkorpus. Esimene alapeatükk käsitleb rõhutavaid määrsõnasid, teine prantsuse keelest üle võetud sõnu ning kolmandas alapeatükis analüüsitakse lauseehitust. Lõpuks esitatakse tõlgete võrdlusest ilmnunud järeldused ja seoses sellega jõutakse arusaamani, kas Bermanni kordustõlke hüpoteesi saab antud uurimismaterjali peal ümber lükata.

3.1. Tõlgete võrdlus

Alapeatükis analüüsitakse töös vaatluse alla tulevaid kategooriad kahes tõlkes, võttes siinkohal esmaplaanis arvesse ajalist konteksti ja kehtinud tõlkepoliitikat (rekodeeriv tõlge vs. transponeeriv tõlge): Sillaotsa tõlke ilmumise ajal (1934), mil Eesti kultuur oli alles noor, vaieldi veel keele- ja tõlkenormide üle ning rõhk oli pigem keele kultuurkeeleks muutmisel ja selle arendamisel; Rajandi kordustõlge (1985) tehti siis, kui hakati esile tõstma keele ja kultuuri säilitamise olulisust ja seega tekkisid normid, mille kujunemist tingis tsensuur ning mida tuli tõlkimise käigus vastavalt ettekirjutustele täita. Lisaks „Madame Bovary”“ tekstuaalsete maailmade olemuse uurimisele läbi tõlkelahenduste, Analüüs keskendub võõrapärastava-kodustava tõlkestrateegia kindlakmääramisele, uurides selleks tekstuaalsete maailmade olemust erinevate tõlgetes kasutatud tõlkelahenduste kaudu: tõlketekstides kõrvutatakse ja analüüsitakse rõhumäärsõnade esinemist, originaalist üle võetud prantsusekeelsetele sõnatüvede esinemist (võrrelduna omasõnade kasutamisele) ja originaalilähedasema süntaksi kasutamist kummaski tõlkes.

3.1.1. Rõhumäärsõnad

Esimese kategooriana tõlkeanalüüsi raames uuritakse eestindustes esinevaid rõhumäärsõnu ehk selliseid sõnu, mis annavad tõlketekstis toimuvale tõlkijapoolse

hinnangu (nt parajasti, tublisti, nähtavasti, sedavõrd, uuesti, jälle, aina, kuskil, hoopiski jne), muudavad tõlgitud teksti sujuvamaks ja sidusamaks ning ühtlasi „[...] lisavad tõlkimisel lausungile kinnituse, et just niisugune on mõistetud ja edasiantud tähendus“. Rõhusõnade kasutamist peetakse Rajandi puhul üsna tavaliseks, kui tugineda „Uhkuse ja eelarvamuse“ tõlkest väljatulnule. (Lange 2015: 164) Samasuguse seisukoha võime võtta ka Rajandi „Madame Bovary“ kordustõlget analüüsides (vt ka lisa 1):

Nous étions à l'étude, quand le Proviseur entra, suivi d'un *nouveau* habillé en bourgeois et d'un garçon de classe qui portait un grand pupitre. (Flaubert 2014: 61)

Olime õpingute-saalis, kui direktor sisse astus. Tema järel tulid erariietes

u u s ja suurt pulti kandev klassiteener. (Sillaots 1939: 8)

Meil oli **parajasti** ettevalmistustund, kui direktor klassi tuli, tema kannul veel koolivormita *uus* ja lõpus kooliteener suure puldiga. (Rajandi 1985: 8)

Le même bredouillement de syllabes se fit entendre, couvert par les huées de la classe. (p. 63)

Kuuldus sama ebaselgete silpide vuristamine, mis klassi pilkenaeru alla mattus. (lk. 8)

Jälle kuuldus segaste silpide vurin, mis mattus klassi pilkavas huihgamisse. (lk. 9)

Le *nouveau*, prenant alors une résolution extrême, ouvrit une bouche démesurée et lança à pleins poumons, comme pour appeler quelqu'un, ce mot : *Charbovari*. (p. 63)

Siis tegi u u s ülima pingutuse, avas suu pärani ja hõikas kogu kopsude jõuga, otsekui kedagi hüüda tahtes: „Charbovari.“ (lk. 9)

Meeleheitliku otsustavusega ajas *uus* suu **tavatult** pärani ja pasundas kõigest kõrist, otsekui kedagi hõigates: *Charbovari*. (lk. 9)

Où irait-il exercer son art ? À Tostes. (p. 70)

Kuhu pidi ta minema oma kunsti praktiseerima? Tostes'i. (lk. 15)

Kuskohas värskeid ametioskusi rakendada? **Eks** Tostes'is. (lk. 14)

[...], et elle déjoua même fort habilement les intrigues d'un charcutier qui était soutenu par les prêtres. (p. 70)

[...], ja ta ajas vägagi osavasti nurja mingi sealihakaupmehe võrgendid, keda toetasid preestrid. (lk. 16)

[...], kusjuures ta ajas üsna osavalt nurja koguni ühe lihuniku sepitsused, keda **pealegi** toetasid kohalikud preestrid. (lk. 14)

Võrreldes Rajandi tõlget Sillaotsa omaga, märkame kõigepealt nendele näidetele tuginedes, et Sillaotsa tõlkes puuduvad rõhumäärsõnade kategooria lisandused täielikult. Teiseks tõdeme, kuidas Rajandi kordustõlkesse lisatud rõhumäärsõnad muudavad tõlke võrreldes esmatõlkega tunduvalt ladusamaks ning tekst moodustab seosliku terviku (vt ka lisa 1). Siinkohal võib tõmmata paralleele ka tõlkeuniversaalidega, mille eesmärk on samuti muuta tõlketekst lugejale paremini hoomatavamaks, sidusamaks ja tuttavamaks. Järgnevalt uurimegi konkreetsetes tõlgetes tõlkeuniversaale, mis võivad tekstis olla esindatud näiteks eksplitseerimise teel (implitsiitse informatsiooni eksplitseerimine) (vt ka lisa 1):

Quoiqu'il ne fût pas large des épaules, son habit-veste de drap vert à boutons noirs devait le gêner aux entournures et laissait voir, par la fente des parements, des poignets rouges habitués à être nus. (p. 60)

Kuigi ta õlgadest lai polnud, näis mustade nõõpidega rohelisest kalevist kuub teda kaenla alt pitsitavat; kätiste-lõhest paistsid punased käerandmed, mis olid harjunud paljad olema. (lk 7)

Ehhki ta polnud laiade õlgadega, näis mustade nõõpidega rohekas kalevine kuub kaenla alt **tublisti** pitsitavat, ja kätiselõhikuist paistsid punetavad randmed, mis **nähtavasti** olid harjunud vabadusega. (lk 8)

– Que cherchez-vous ? demanda le professeur. (p. 63)

„Mis te otsite?“ küsis õpetaja. (lk. 9)

«Mida te **veel** otsite?» küsis õpetaja. (lk. 9)

Le beau-père mourut et laissa peu de chose ; il en fut indigné, se lança *dans la fabrique*, y perdit quelque argent, puis se retira dans la campagne, où il voulut *faire valoir*. (p. 64)

Äi suri ja pärandas vähe ; ta oli selle üle äärmiselt pahane, sööstis vabrikut juhtima, kaotas mõninga summa raha ja taandus siis maale, tahtes seal äri teha. (lk. 10)

Äiapapa ei jätnud surres suurt midagi järele; see pahandas teda; ta siirdus tekstiilialale, kaotas tublisti raha ja kolis **lõpuks** maale, kavatsedes seal **ometi kord** läbi lüüa. (lk. 10)

[...], et, l'ayant fait asseoir au bord du lit, se mettait à lui parler de ses chagrins : il l'oubliait, il en aimait une autre ! (p. 71)

[...], sundis teda voodiservale istuma ja hakkas oma südamevaludest rääkima: mees jättis ta hooletusse, armastas kedagi teist! (lk. 16)

[...], sundis voodiservale istuma ja hakkas oma muresid kurtma ; Charles on ta hooletusse jätnud, **küllap** armastab kedagi teist! (lk. 15)

Nendele näidetele tuginedes täheldame tõlkeuniversaalide toimimist Rajandi eestinduses, kuid mitte-toimimist Sillaotsa esmatõlkes (vt ka lisa 1). Kordustõlkija on oma tõlketeksti sisse toonud erinevaid hinnanguid andvaid elemente ning keskendunud tõlkekeele lihtsamini loetavamaks tegemisele, samal ajal „Madame Bovary”⁴⁴ esimese osa esimest peatükki analüüsides täheldame, et Sillaots pole seesugust tendentsi pea absoluutselt järginud, kuna võime tema esmatõlkest leida vaid ühe koha, kuhu on rõhutav määrsõna lisatud:

Le bruit des pas lui faisait mal ; on s'en allait, la solitude lui devenait odieuse ; revenait-on près d'elle, c'était pour la voir mourir, sans doute. (p. 70)

Sammude-kõmin tegi talle haiget ; kui ära mindi, muutus üksindus talle vastikuks ; tuldi **aga** tema juurde tagasi, siis kahtlemata seks, et näha, kuidas ta sureb. (lk. 16)

Ta ei kannatanud sammumüdinat. Kui temast eemale hoiti, läks üksindus talle talumatuks, kui teda vaatama tuldi, siis teadagi selleks, et näha, kas ta hakkab juba ükskord hinge heitma. (lk. 15)

Niisiis märkame tõlkeid kõrvutades, et Sillaotsa tõlkes põhimõtteliselt rõhumäärsõnad puuduvad, mis annab aimu sellest, kui kramplikult tõlkija originaalstruktuurist tõlkides kinni hoidis ja mingeid omapoolseid lisandusi ei teinud ega hinnanguid andnud (vt ka lisa 1).

Võttes kokku esimese alapeatüki, milles uurisime rõhumäärsõnu, võime antud uurimismaterjali arvesse võttes väita, et „Madame Bovary”⁴⁴ kordustõlge, mille puhul on märgata toimivaid tõlkeuniversaale (teksti on muudetud sidusamaks, lauseehitust on lihtsustatud jne.), on tunduvalt sihtkeelekeskem. Tõlketekst esindab *loovat* tõlget, milles eesmärk on ära kasutada sihtkeele iseärasusi. Sillaotsa esmatõlke puhul võime juttu teha lähtekeelele orienteeritud tõlkest, kuna tõlketeksti puhul võime täheldada originaaltruudust kus vähegi võimalik. Selline suundumus tuleneb ilmselt ka kahel perioodil kehtinud erinevatest tõlkenormidest: 20. sajandi alguses harrastatigi rekodeerivat tõlget, hiljem, kui ilmus „Madame Bovary”⁴⁴ kordustõlge, hinnati hoopis transponeerivat tõlkimisolaadi. Niisiis võime selle kategooria vaatepunktist ja kordustõlke hüpoteesi käsitlest lähtudes öelda, et esmatõlke puhul on tegu pigem *võõrapärastava* tõlkega ja vastupidi.

3.1.2. Prantsuse keelest üle võetud sõnad

Järgnevalt uurime esiteks eestikeelsetes tõlgetes esinevaid võõrapäraseid sõnu, mille tüvi esineb originaaltekstis ja mis on seega laenatud otse lähtetekstist ning teiseks seda, kas tõlkijad on neid oma tekstides säilitanud või hoopis asendanud eestikeelse vastega. Asjakohane on siinkohal meenutada, et Sillaotsa ajal oli eeskujulik võõrsõnu vältida. Rajandi-aegne tõlkepoliitika aga just pärssis võõramaiguliste sõnade väljajätmist tõlgitud tekstidest. Tõlkeid kõrvutades tuleb selline tendents ideaalselt ka kahes „Madame Bovary”⁴⁴ tõlkes esile (vt ka lisa 1):

Mais, soit qu'il n'eût pas remarqué cette **manoeuvre** ou qu'il n'eût osé s'y soumettre, la prière était finie que le *nouveau* tenait encore sa casquette sur ses deux genoux. (p. 62)

Ei tea, kas *uus* seda **talitusviisi** ei märganud või seda jäljendada ei julgenud, – igatahes hoidis ta palve möödudes ikka alles oma mütsi põlvedel. (lk. 8)

Aga et *uus* seda **manöövrit** ei märganud või kaasa ei sõandanud, hoidis ta palvuse lõppedes mütsi ikka veel süles. (lk. 8)

C'était le curé de son village qui lui avait commencé le latin, ses parents, par économie, ne l'ayant envoyé au **collège** que le plus tard possible. (p. 64)

Algõpetust ladina keeles oli talle oma küla preester andnud, kuna vanemad kokkuhoidlikkusest ta nii hilja kui võimalik olid **gümnaasiumi** saatnud. (lk. 10)

Ladina keele algõpetust oli ta saanud koduküla küreelt, kokkuhoidlikud vanemad olid venitanud poisi **kolledžisse** saatmisega nii kaua kui vähegi võimalik. (lk. 10)

Grâce, sans doute, à cette bonne volonté dont il fit preuve, il dut de ne pas descendre dans la classe inférieure ; car, s'il savait passablement ses **règles**, il n'avait guère d'élégance dans les tournures. (p. 64)

Tänu kahtlemata sellele heale tahtmisele, mida ta ilmutas, ei tarvitsenud tal laskuda alamasse klassi, sest kuigi ta **õigekeelsust** rahuldavalt oskas, ei olnud tema lauseehitus sugugi maitsekas. (lk. 10)

Ilmselt vaid tänu ülesnäidatud püüdlikkusele polnud tal tarvis alamasse klassi minna, sest ehkki ta **reegleid** üsna rahuldavalt tundis, polnud ta stiilis vähematki elegantsi. (lk. 10)

Alors elle s'était tue, avalant sa rage dans un **stoïcisme** muet, qu'elle garda jusqu'à sa mort. (p. 65)

Siis oli ta vaikinud, oma raevu alla neelates tumma **kindlameelsusega**, mille ta säilitas surmani. (lk. 11)

Ta vaikis, mattis oma raevu tumma **stoilise** rahuga endasse. Seda hoiakut säilitas ta surmani. (lk. 11)

Il travaillait pourtant, il avait des cahiers reliés, il suivait tous les cours, il ne perdait pas une seule **visite**. (p. 68)

Ta jälgis kõiki loneguid, ta ei puudunud üheltki **vaatluselt**. (lk. 14)

Aga ta töötas, köitis kladed kokku, käis kõigil loengutel, ei jätnud vahele ainustki **visitatsiooni**. (lk. 13)

Elle lui en trouva une : la veuve d'un huissier de Dieppe, qui avait quarante-cinq ans et douze cents **livres de rente**. (p. 70)

Ema leidis selle: Dieppe'i kohtutäituri lese, kel oli neljakümneviieaastane iga ja tuhat kakssada **naela renti**. (lk. 16)

Ja ta leidis sobiva kandidaadi – Dieppe'i kohtupristavi lese, kellel oli eluaastaid nelikümmend viis ja tuhat kakssada **livrit rendist**. (lk. 14)

Nendele näidetele tuginedes näeme, kuidas Sillaots on võõrsõnu nõ *kodustanud*, samal ajal, kui Rajandi on kindlameelselt säilitanud oma tõlketekstis võõrapäraseid sõnatüved. Kuigi „Madame Bovary” esmatõlke ilmumise ajal pidas tolleaegne keeleuuendaja ja keelekorraldusega tegelev Aavik (1931: 824) võõrsõnade kasutamist halvaks eeskujuks, tegi ta möönduse siis, kui tõlkija säilitas võõrelementide võõrapärasust tähistava kuju – trend, mida võime samuti väga hästi omaaegseid tõlkenorme edasikandva Sillaotsa tõlke puhul näha: (vt ka lisa 1):

[...], puis qui roula en notes isolées, se calmant à grand-peine, et parfois qui reprenait tout à coup sur la ligne d'un banc où saillissait encore ça et là, comme **un pétard** mal éteint, quelque rire étouffé. (p. 63)

[...], siis üksikuteks nootideks pudenes, suuri vaevu rahustudes ja vahete-vahel äkki uuesti alates mõnel pingireal, kus siit-sealt veel purskus üksik summutatud naerupahvatus nagu mitte täitsa kustunud **petard**. (lk. 9)

[...], jätkus üksikute väljakostvate helidena, vaibus väga visalt, levis aina uuesti mööda mõnda pingirida või pahvatas veel viimaste lämmatatud naeruturtsatustena siin-seal nagu susinal kustuv **tulevärk**. (lk 9)

[...], et le professeur, parvenu à saisir le nom de Charles Bovary, se l'étant **fait dicter**, épeler et relire, commanda tout de suite au pauvre diable d'aller s'asseoir sur le banc de paresse, au pied de la chaire. (p. 63)

[...], ja õpetaja, kel õnnestus tabada Charles Bovary nime, laskis seda endale **dikteerida**, täht-haaval ette öelda ja korrata, et siis otsekohe vaest poissi käsutada laisapingile, mis asetses kantsli jalgade ees. (lk. 9)

[...] ja kui õpetaja oli lasknud nime **dikteerida**, silphaaval veerida ja üle korrata, luges ta lõpuks välja Charles Bovary ning kamandas hädavarese jalamaid õpetajalaua ette laiskvorstide pinki istuma. (lk. 9)

Son père, M. Charles-Denis-Bartholomé Bovary, ancien aide-chirurgien-major, **compromis**, vers 1812, dans des affaires de conscription, et forcé, vers cette époque, de quitter le service, [...]. (p. 64)

Tema isa, härra Charles-Denis-Bartholomé Bovary, endine sõjaväe abi-haavaarst, kes 1812. aasta paiku liisupoiste võtmise asjus oli **kompromiteerunud** ja sunnitud teenistusest lahkuma, [...]. (lk. 10)

Tema isa, endine kroonuvelsker, **kompromiteeris** end 1812. aasta paiku mingite värbamismahhinatsioonidega ja oli sunnitud erru minema; [...]. (lk. 10)

Väljatoodud näidetel tuginedes võime taaskord tõdeda, et kumbki tõlge vastab perfektselt omas ajas kehtinud ja aktsepteeritud tõlke- ja keelenormidele: Sillaotsa tõlkes on võõrsõnu üsna vähe, kuid Rajandi kordustõlge sisaldab neid hulgi. Seesugune tendents võib tuleneda asjaolust, et 20. sajandi algul alles arendati eesti keelt ning ehk ei tundunud tolleaegsetele keelekorraldajatele teistest keelest üle võetud sõnade kasutamine sobilik, kuna tarvis oli ju hoopiski omaenese keele täiustamisele keskenduda. Hiljem, kui keelt oldi küllalt vormitud ja arendatud, muutus oluliseks vaadata ka teiste kultuuride poole, kellelt oma keelde uusi termineid üle võtta – „20. sajandi esimesel poolel teenis tõlkimine sageli eesti kultuuri moderniseerimise ja „peenendamise“ eesmärgi ning tõlkimisega loodi „kultuurrahvast““ (Lange 2015: 12).

3.1.3. Lausestus

Viimaks tuleb töös vaatluse alla süntaksi kasutamine mõlemas tõleks. Eestindusi kõrvutades uurime, kuidas on tõlkijad olnud mõjutatud parasjagu kehtinud tõlkekeele normidest ja suundumustest, kui võtame siinkohal arvesse, et 20. sajandi alguse tõlkepoliitika ettekirjutused soosisid rekodeerivat tõlget ja 20. sajandi teisel poolel

kogus üha enam poolehoidu *loov* tõlge, mille eesmärk polnud kopeerida originaali mikrostilistilist spetsiifikat.

Esimesena pöörame tähelepanu originaali süntaktilisele struktuurile ja ühtlasi sellele, millisel moel on kumbki tõlkija tõlkinud prantsusekeelse lause, mille struktuur ei ole oma olemuselt eesti keelele omane. Võrreldes tõlkeid lähtekeelsete lausetega, märkame koheselt, et Sillaots järgib üsna järjepidevalt originaali süntaktilist struktuuri nii, nagu rekodeerivale tõlkele kohane (vt ka lisa 1):

Nous avons l'habitude, en entrant en classe, de jeter nos casquettes par terre, afin d'avoir ensuite nos mains plus libres ; [...]. (p. 62)

Meil oli harjumuseks klassi minnes oma mütsid maha visata, et käed vabamad oleksid; [...]. (lk. 7)

Klassi tagasi tulles oli meil kombeks mütsid põrandale visata, et käsi vabaks teha; [...]. (lk. 8)

[...]; venait ensuite une façon de *sac qui se terminait par un polygone cartonné*, couvert d'une broderie en soutache compliquée, [...]. (p. 62)

[...]; viimaks tuli midagi kotitaolist, *mis lõppes papile tõmmatud hulknurgaga*, mida kattis keeruline sutašštikand, [...]. (lk. 8)

[...]; edasi tuli midagi kotitaolist, *mida kroonis papiga kõvendatud* ja keerulise sutaššpaelast ornamendiga kaunistatud *hulknurk*, [...]. (lk. 9)

– *Levez-vous*, reprit le professeur, *et dites-moi votre nom*. (p. 62)

„*Tõuske püsti*,“ ütles õpetaja, „*ja öelge mulle oma nimi*.“ (lk. 8)

«Tõuske püsti ja öelgu oma nimi,» jätkas õpetaja. (lk. 9)

– Cinq cents vers à toute la classe ! *exclamé d'une voix furieuse, arrêta, comme le Quos ego*, une bourrasque nouvelle. (p. 63)

„Viissada värssi kogu klassile!“ *hüüatas tulivihane hääl ja peatas nagu „Quos ego“* uue iili vallandumise. (lk. 9)

«Viissada värssi kogu klassile!» Nagu Quos ego vaigistas see raevukas hüüd uue tormipuhangu. (lk. 9)

Grâce, sans doute, à cette bonne volonté dont il fit preuve, il dut de ne pas descendre dans la classe inférieure ; [...]. (p. 64)

Tänu kahtlemata sellele heale tahtmisele, mida ta ilmutas, ei tarvitsenud tal laskuda alama klassi, [...]. (lk. 10)

Ilmselt vaid tänu ülesnäidatud püüdlikkusele polnud tal tarvis alama klassi minna, [...]. (lk. 10)

Le beau-père mourut et laissa peu de chose ; [...]. (p. 64)

Äi suri ja pärandas vähe ; [...]. (lk. 10)

Äiapapa ei jätnud surres suurt midagi järele; [...]. (lk. 10)

Selline tõlkimisviis Sillaotsa puhul viitab tema ajal kehtinud tõlkepoliitika ettekirjutustele, mille kohaselt pidigi tõlge edasi kandma lähtetekstile iseloomulikke vormilahendusi. Et tolleaegne tõlkimismall oli rekodeeriv tõlge, järgis ju tõlkija ideaalselt oma aja tõlkimispoliitilisi iseärasusi, mis näitab meile tegelikult seda, et 20. sajandi algust arvesse võttes on tegu täpselt sellise tõlkega, nagu tõlkijalt seda oodati. Seega ei tohiks me väita, nagu oleks tegu *halva* tõlkega, vaid pigem seda kommenteerides võtma tõlget kui produkti omas ajas. Teiseks tulenes lähtetekstikeskse tõlke pooldamine sellest, et kirjanduslikud normid polnud täielikult paigas ning noor Eesti kultuur ja tõlkemaastik olid avatud igasugustele välistele mõjutustele. Rajandi tõlkis hoopis teistsuguses kultuurikontekstis, kus valitsevaks loov tõlge. Seega oli pigem lausa kohustus lauseehitust oma äranägemise järgi nõ korrastada ja muuta (võime taas märgata tõlkeuniversaalide kehtimist), mis kokkuvõttes lasi luua tõlketeksti, mille keelekaustus lähtub eesti keelest ja selle struktuurist, mitte välistest mõjutustest ja sellest tulenevalt ongi Rajandi kasutanud hoopis teistsuguseid tõkelahendusi. Näiteks pole kordustõlkija pidanud vajalikuks tõlkida nimisõna nimisõnaks, omadussõna omadussõnaks või alust aluseks ja öeldist öeldiseks (vt ka lisa 1):

[...]; puis *s'alternaient*, séparés par une bande rouge, des losanges de velours et de poils de lapin ; [...]. (p. 62)

[...]; korrapäraselt *vaheldusid* siis punase ribaga eraldatud sameti- ja jänesenaha-kaldrud ; [...]. (lk. 8)

[...], punase poordiga eraldatult järgnesid *vaheldumisi* sametist ja küülikunahast romb; [...]. (lk. 9)

– Cinq cents vers à toute la classe ! exclamé d'une voix furieuse, arrêta, comme le Quos ego, une bourrasque nouvelle. (p. 63)
„Viissada värssi kogu klassile!“ hüüatas tulivihane hääl ja peatas nagu „Quos ego“ uue iili vallandumise. (lk. 9)
«Viissada värssi kogu klassile!» Nagu Quos ego vaigistas see raevukas hüüid uue tormipuhangu. (lk. 9)

Grâce, sans doute, à cette bonne volonté dont il fit preuve, il dut de ne pas descendre dans la classe inférieure ; [...]. (p. 64)
Tänu kahtlemata sellele heale tahtmisele, mida ta ilmutas, ei tarvitsenud tal laskuda alama klassi, [...]. (lk. 10)
Ilmselt vaid tänu ülesnäidatud püüdlikkusele polnud tal tarvis alama klassi minna, [...]. (lk. 10)

[...], ses parents, par économie, ne l'ayant envoyé au collège que le plus tard possible. (p. 64)
[...], kuna vanemad kokkuhoidlikkusest ta nii hilja kui võimalik olid gümnaasiumi saatnud. (lk. 10)
[...], kokkuhoidlikud vanemad olid venitanud poisi kolledžisse saatmisega nii kaua kui vähegi võimalik. (lk. 10)

[...], qui s'offrait en la fille d'un marchand bonnetier, devenue amoureuse de sa tournure. (p. 64)
[...], mis end talle pakkus ühes mütsikaupmehe tütre, kes tema välimusse oli armunud. (lk. 10)
[...], mis oli parajasti saadaval kübarsepa tütre näol, kelles kosilase välimus armutundeid äratas. (lk. 10)

Il maigrit, sa taille s'allongea, [...]. (p. 69)
Ta kõhnus, tema kasv pikenes [...]. (lk. 14)
Ta jäi kõhnemaks, pikkust tuli juurde [...]. (lk. 14)

Näidete põhjal näeme, et Rajandi on tihtipeale lauseliikme tõlkimise asemel lauseliikmeks või sõnaliigi tõlkimise asemel sõnaliigiks valinud teise tee, mis, võime märkida, annab samuti originaalteksti mõtte lugejale edasi. Sillaots on tõlkimisel seevastu järginud Flauberti stiili ning teistlaadi tõlkelahendused kõrvale heitnud. Taas tuleneb selline erinevus kummagi tõlkeperioodi iseärasustest, kuid samas võime

täheldada, et Rajandi tõlketekst on tõlgitud rohkem eesti keelele omasel moel kui Sillaotsa esmatõlge. Järgnevalt pööramegi järgnevalt pilgud kahetimõistetavatele ja/või raskesti loetavatele lausetele Sillaotsa tõlkes, mille tingib ehk kohati liialt kinniolemine originaali sõnades, mitte lause mõttes (vt ka lisa 1):

Nous étions à l'étude, quand le Proviseur entra, suivi d'un nouveau habillé en bourgeois et d'un garçon de classe qui portait un grand pupitre. (p. 61)

Olime õpingute-saalis, kui direktor sisse astus. Tema järel tulid erariietes u u s ja suurt pulti kandev klassiteener. (lk. 7)

Meil oli parajasti ettevalmistustund, kui direktor klassi tuli, tema kannul veel koolivormita uus ja lõpus kooliteener suure puldiga. (lk. 8)

Ses jambes, en bas bleus, sortaient d'un pantalon jaunâtre très tiré par les bretelles. (p. 61)

Sinistes sukkades sääred väljusid kollakaist pükstest, mida traksid tublisti pingutasid. (lk. 7)

Traksidega hästi trammi kistud kollakate pükste alt paistsid sinised sokid. (lk. 8)

Nous avons l'habitude, en entrant en classe, de jeter nos casquettes par terre, afin d'avoir ensuite nos mains plus libres ; il fallait, dès le seuil de la porte, les lancer sous le banc, de façon à frapper contre la muraille en faisant beaucoup de poussière ; c'était là le genre. (p. 62)

Meil oli harjumuseks klassi minnes oma mütsid maha visata, et käed vabamad oleksid; tuli otse lävelt nad pingi alla paisata, nii et nad vastu seina põrgates palju tolmu tekitasid – see oli meie s t i i l. (lk. 7–8)

Klassi tagasi tulles oli meil kombeks mütsid põrandale visata, et käsi vabaks teha; peakatted tuli juba ukse juurest pingi alla vastu seina lennutada, nii et tõusis suur tolmutüvi. Selline oli juba kord stiil. (lk. 8)

Cependant, sous la pluie des pensums, l'ordre peu à peu se rétablit dans la classe, et le professeur, parvenu à saisir le nom de Charles Bovary, se l'étant fait dicter, épeler et relire, [...]. (p. 63)

Ülesannete-vihma all siiski tekkis vähehaaval taas kord klassi, ja õpetaja, kel õnnestus tabada Charles Bovary nime, laskis seda endale dikteerida, täht-haaval ette öelda ja korrata, [...]. (lk. 9)

Trahviülesannete sajus taastus klassis siiski vähehaaval kord ja kui õpetaja oli lasknud nime dikteerida, silphaaval veerida ja üle korrata, luges ta lõpuks välja Charles Bovary [...]. (lk. 9)

Siinkohal läheb silmamärgatavalt vastuollu Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoeetika. Teiste tõlkeid arvustades rõhutas ta, kui oluline on järgida, et *tekst oleks loetav ja keel ladus*, kuid omaenda tõlgetes ta nendest ettekirjutistest kinni ei pea: tema esmatõlkes kasutatavad tõlkelahedused on mitmes kohas kahetimõistetavad või lihtsalt segased, kuna tõlgitud on äärmiselt lähtekeeleskeskselt. Niisiis lähevad siinkohal Sillaotsa kirjapandud tõlkenormid ja tõlketekstis kajastuvad normid lahku, fakt, mida toonitab ka Toury (2006 [1995]: 207), kes juhib tähelepanu, et tõlketekstid on normide uurimise juures vahetud allikad (*primary products*), kuid tekstid, mis pelgalt kirjeldavad ja/või sõnastavad norme, on kõrvalsaadused (*by-products*) ja neid tuleks vaadata kriitilise pilguga, kuna seal esitatud vaatenurgad ei pruugi kajastuda tõlgetes endis.

Lisaks sellele, et Sillaots lähtus tihtipeale tõlkimisel originaalteksti struktuurist, mis tekitabki eelkõige kahetimõistetavusi tema tõlketekstides (sh „Madame Bovary“ esmatõlge), harrastas tõlkija ka bukvalistlikku tõlget, mis võib samuti lugejat heidutada (vt ka lisa 1):

[...] et, à deux heures, quand la cloche sonna, le maître d'études fut obligé de l'avertir, pour qu'il se mît avec nous dans les rangs. (p. 62)

Kell kaks, kui kell helises, oli õpingute juhataja sunnitud talle märku andma, et ta ühes meiega ritta asetuks. (lk. 7)

[...] ja kui tund kella kahe ajal välja helistati, oli hooldusõpetaja sunnitud talle eraldi meelde tuletama, et ta koos meiega rivilisse võtaks. (lk. 8)

Moyennant deux cents francs par an, il trouva donc à louer dans un village, sur les confins du pays de Caux et de la Picardie, une sorte de logis moitié ferme, moitié maison de maître ; et, chagrin, rongé de regrets, accusant le ciel, jaloux contre tout le monde, il s'enferma dès l'âge de quarante-cinq ans, dégoûté des hommes, disait-il, et décidé à vivre en paix. (p. 65)

Kahesaja frangi eest aastas leidis ta siis ühes külas Caux' ja Picardie vahelisel piiril elamu, mis oli osalt talu, osalt

härrastemaja ; ning tuseselt, kahetsusest puretuna, taevast süüdistavana, kogu maailma kadestavana sulgus ta sinna neljakümne viie aasta vanuses, olles inimestest tüdinenud, nagu ta ütles, ja otsustanud rahus elada. (lk. 10)

Kahesaja frangi eest aastast õnnestus tal Normandia ja Pikardia piirimail ühes külas rentida talu ja härrastemaja vahepealne eluase. Tusaselt, nähriva kahetsuse piinades, süüdistades saatust ja kadestades kõiki ligimesi, jäi ta neljakümne viie aastastelt sinna pesitsema, kuulutas ennast inimpõlguriks ja otsustas õlejäanud elupäevad rahus mööda saata. (lk. 10–11)

[...], disait même qu'il pouvait bien aller tout nu, comme les enfants des bêtes. (p. 65)

[...], ta võivat väga hästi päril paljalt käia nagu loomade lapsed. (lk. 11)

[...], et poiss võiks vabalt käia ka ihualasti nagu metsloomakutsikas. (lk. 11)

À douze ans, sa mère obtint que l'on commençât ses études. (p. 66)

Kui ta oli kaheteistkümnenaastane, saavutas ema, et ta õpinguid alustati. (lk. 12)

Kui poiss sai kaksteist täis, pandi ema pealkäimisel tema haridusteele alus. (lk. 12)

À force de s'appliquer, il se maintint toujours vers le milieu de la classe ;[...]. (p. 67)

Virkuse varal hoidus ta alati klassi keskel ;[...]. (lk. 13)

Oma hoolsuse tõttu püsis ta alati klassi paremusjärjestuses keskmiste hulgas. (lk.12–13)

Il maigrit, sa taille s'allongea, et sa figure prit une sorte d'expression dolente qui la rendit presque intéressante. (p. 69)

Ta kõhnus, tema kasv pikenes ja nägu omandas mingi kurtva ilme, mis tegi selle peaaegu huvitavaks. (lk. 14)

Ta jäi kõhnemaks, pikkust tuli juurde ja ta näol lehvits mingi kurblik vari, mis tegi ta peaaegu huvitavaks. (lk. 14)

Need näited (vt ka lisa 1) tõestavad, et Sillaotsa võib nimetada bukvalistik. Väljatoodud lausete puhul näeme, kuidas Rajandi, kelle kohta Ott Ojamaa ([1988] 2002: 199), on öelnud „Bukvalist ta ei ole, [...]“, on prantsusekeelse lause eestindanud, kasutades hoopis teisltadi tõlkelahendusi ja niisiis muutunud lause sihtkeelele

omapäraseks erinevalt Sillaotsast, kelle eestikeelsed laused järgivad tihtipeale üks ühele Flauberti lause stiili ja struktuuri. Sellised erinevad tõlketehnikad viitavad väga otseselt sellele, kas tõlge kaldub *kodustava* või *võõrapärastava* tõlkestrateegia poole.

3.2. Järeldused

Olles kõrvutanud esma- ja kordustõlget tõdeme, et tõlked, mis on küll mõlemad eesti keeles kirjutatud, erinevad teineteisest üpris suures ulatuses. Siinkohal hakkab kõige enam silma asjaolu, et võrreldes esmatõlkega on kordustõlke teksti rohkem lihvitud nii sõnastuse kui ka lausestuse tasandil. Võrdluse käigus selgub, et Rajandi eestinduses puudub lähtekeelele iseloomulik ja eesti keelele võõrapärane lause struktuur, mis põhjustab kahetimõistetavusi, samas kui Sillaotsa esmatõlge esindab originaali väljendusplaani markeerivat ja mikrostilistilist täpsust taotlevat tõlget. Seesugune lahknevus tuleneb sellest, et tõlkimine 20. sajandi alguses ja 20. sajandi teisel poolel oli erinev: Sillaotsa ajal oli hinnas tõlge, mis lähtus lähtekeelest ja selle iseärasustest, kuid hiljem, siis, kui Rajandi tõlkis, oli oluline, et tõlge jätaks mulje, nagu olekski teos kirja pandud eesti keeles. Tõlkeanalüüsi käigus uurisime, milliseid tõlkelahendusi on tõlkijaid kasutanud oma aega arvesse võttes.

Tõlgete võrdluses käsitlesime kõigepealt rõhutavaid määrsõnu ja nende esinemist tõlketekstis. Selgus, et Sillaotsa tõlge peaaegu ei sisaldagi selle kategooria sõnu (samuti nagu originaalgi), samas kui Rajandi kordustõlke näitel võime rõhumäärsõnu leida mitmeid. Tõlkeid lugedes tajume, et lisatud rõhumäärsõnad muudavad Rajandi eestinduse tunduvalt ladusamaks ja lugejale kergemini loetavamaks. Teisena uurisime käesolevas töös tõlgetes esinevaid prantsuse keelest üle võetud sõnu. Eelnevalt olime valgustanud, et Sillaotsa tõlke ilmumise ajal kehtis trend, mille kohaselt ei soositud võõrsõnade kasutamist tõlgetes, samas kui Rajandi ajal just edendati ja julgustati nende propageerimist tõlketekstides – täpselt selline tendents ilmnis ka tõlkeid kõrvutades, kui selliseid sõnu vaadeldi. Siinkohal ei saa väita, nagu puudusid Sillaotsa eestinduses võõrsõnad; kuid, kui neid esineb, siis on püütud säilitada nende võõrapärast kuju.

Kolmas kategoorias puudutas lausestust. Siinkohal märkasime, kuidas Sillaotsa puhul sattus vastuollu tema eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoeetika. Teisi arvustades lähtus ta ideest, et tõlketekstid peavad olema soravad ja kirjutatud ilusas eesti keeles, kuid tema enda tekste on suures mahus uuesti tõlgitud just nimelt selle seatud reegli vastu eksimise tõttu, mis annab konkreetset uurimismaterjali arvesse võttes märku sellest, et „tõlkijate seletused ja tõlge ise võivad olla vasturääkivad [...]“ (Lange 2015: 10–11). Nimelt on Sillaotsa lausete struktuur ja olemus tihtipeale otsekui lähtetekstist maha kopeeritud. Seesugune tõlkimisviis rajab teed bukvalistlikule tõlkele, mis omakorda tekitab palju kahetimõistetavusi „Madame Bovary“ esmatõlget lugedes. Samas tuleb Sillaotsa tõlget pidada originaalile lähemaks, kui Rajandi oma. Rajandi on uustõlkes lähtunud samuti omas ajas kehtinud tõlkepoliitikast, mille kohaselt oli tähtis „[...] igal tõlkijal selgeks saada lähtekeele leksika ja grammatika asendamise kõrge kunst“ (Lange 2015: 12). Niisiis võime järeldada, et tõlkijad on igal juhul tõlkimisprotsessi käigus olnud mõjutatud parasjagu kehtivatest ja aktsepteeritavatest kirjakeele normidest ja tõlkenormidest ning neid ka oma tõlketekstides arvesse võtnud.

Uurides ja analüüsides erinevaid keeleaspekte kummaski tõlkes, oli siinkirjutaja eesmärk saada arusaam tõlke olemusest ja nende omavahelistest erinevustest, et jõuda lõpuks tõdemuseni, kas Bermanni kordustõlke hüpotees *kodustavast* või *võõrapärastavast* tõlkest peab paika antud uurimismaterjali peal. Uurides „Madame Bovary“ eestikeelsetes tõlgetes kasutatud tõlkelahendusi ning neid seejärel analüüsides, võime tõdeda, et kõnealune kordustõlke hüpotees, mille kohaselt ei esinda esmatõlked originaalteksti isikupära ja stiili, vaid püüavad koduse kultuuri nõuetele vastamiseks vähendada tõlketeksti võõrapärasust, samas kui kordustõlked viljelevat lähtekeelele omapäraseid jooni, ei pea antud uurimismaterjali peal paika. Seda, et „Madame Bovary“ eestikeelsete tõlgete näitel on võimalik kordustõlke hüpoteesi ümber lükata, tõestavad mitmed aspektid, mis tõlgete võrdluses esile tulid: erinevalt kordustõlkest, milles kasutatakse eesti keelele omapäraseid lausestruktuure, lähtub esmatõlke süntaktiline struktuur originaalist; kui Rajandi on oma tõlketeksti lisanud erinevaid rõhumäärsõnu, mis muudavad teksti sidusamaks ja lugejale kergemini mõistetavamaks, siis Sillaotsa tõlkes sellise kategooria sõnad puuduvad ning tema teksti on kohati raske

mõista: tõsiasi, mis viitab tõlkeuniversaalide toimimisele uustõlkes ja mitte-toimimisele esmatõlkes. Tehes juttu võõrsõnadest, siis neid kasutab tunduvalt rohkem oma tõlkes Rajandi kui Sillaotsa, mis peaks viitama *võõrapärastava* tõlke strateegiatele, kuid siinkohal on oluline meenutada, et Rajandi eesmärk polnud nende sõnade abil lugejat heidutada, vaid ta pidas oluliseks nende läbi meie kultuuri rikastada. Viimati öeldule tuginedes tuleb tõlketekste uurides arvestada siiski ka seda, et tõlkimise käigus ei avalda mõju ainult *kodustavad* või ainult *võõrapärastavad* tõlkestrateegiad (Lage 2015: 179). Kummagi tõlke üldisest olemusest lähtuvalt võime kokkuvõtlikult sellegipoolest kordustõlke hüpoteesi ümber lükata konkreetsete tõlgete peal ja öelda, et Flauberti teose eestikeelne esmatõlge kaldub pigem *võõrapärastava* strateegia poole ning *kodustavaks* tõlkeks võime nimetada hoopis teose kordustõlget.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärk oli vaadelda tõlkeid omas ajas ja kirjeldada neid nende tegijast lähtudes, et välja selgitada, kas autor kaldub oma tõlkevalikutes pigem *kodustava* või *võõrapärastava* tõlkestrateegia poole. Siinkirjutaja väitis vastupidiselt Bermani kordustõlke hüpoteesile, et hoopis Rajandi kordustõlke orientatsioon on pigem sihtkultuurikesksem (*kodustav* tõlge) ning välised mõjud ja lähtetekstikesksus ei avaldu tõlkes sellisel määral, nagu see on eeldatavasti olemas Sillaotsa 1934. aasta eestinduses, mil väljakujunemata kirjakeele normid ja toonased tõlkenormid mõjutasid tõlgete iseärasusi ja keelelisi lahendusi, viies teksti oma olemuselt sihtkultuuri keelelistest omapäradest kaugemale ja säilitades originaali iseärasused erinevatel tasanditel (*võõrapärastav* tõlge). Bermani kordustõlke hüpoteesi kehtivuse või ümberlükkamise kontrollimiseks „Madame Bovary“ tõlgete peal vaadeldi järgmiseid tõlketehnilisi lahendusi: tõlkesse lisatud koherentsi tõstvate rõhumäärsõnade esinemist, originaalist üle võetud prantsusekeelsetele sõnade esinemist ja originaalilähedasema süntaksi kasutamist mõlemas tõlkes. Eestindusi kõrvutades ja originaali mõnevõrra tagaplaanile jättes uuriti *kodustava-võõrapärastava* strateegia kindlaksmääramiseks seda, millised on esmatõlke erisused keeleliste lahenduste poolest võrreldes kordustõlkega ehk milline on hilisem eestindus, ja seda, kas selle võrdluse põhjal võib midagi väita tõlkenormide muutumise kohta ajas, oletades, et kuna tõlkenormid on eri ajahetkel erinevad, siis tõlkenormide muutudes vajame ka uut, hetkel kehtivatele normidele vastavat tõlget.

Et Sillaotsa ja Rajandi eestindused Flauberti teosest valmisid nii kultuurikonteksti kui ka kehtivaid keelenorme ning tõlkimispoliitikat arvesse võttes erinevates tingimustes, siis lähtus empiiriline üksikjuhtumiuuring tõlkeid uurides ja analüüsides ning järeldusi tehes sihtkultuuri oludest. Sillaotsa tõlge (1934) valmis Esimese Eesti Vabariigi ajal, mil keeleuuendusi püüti just tõlgete kaudu rakendada ning diskussioonid, milline peaks olema tõlkekeel, olid kohati vägagi elavad. Rajandi eestindus (1985) ilmus siis, kui Eesti kuulus juba Nõukogude võimu alla. See tähendab, et rõhuasetus muutus keelearenduselt keele ja kultuuri säilimisele ning tänu selle hakati eriti rõhku panema kindlamatele keelenormidele. Seega, kirjakeele normid ja tõlkenormid, mis olid kehtivad ja aktsepteeritavad Sillaotsa esmatõlke ilmumise ajal ei samastunud enam

nendega, mis olid jões Rajandi kordustõlke valmimise ajal. Sellest tulenevalt vaadeldi, kuidas on kahel perioodil kehtinud erinevad tõlkenormid eestindustele mõju avaldanud ja nende olemust muutunud. Sealjuures võeti arvesse samuti tõlkijate endi tõlkepoeetilisi tõekspidamisi ja nende mõju tõlgetele. Seega tuleb iga tõlget vaadelda individuaalselt ja sõltuvalt ajast ning parasjagu kehtinud tõlkenormidest, võttes samal ajal arvesse ka tõlkija isiklikku tausta ja tema tõlkepoeetikat – faktorid, mis on kujundanud tõlketekstide olemuse ja seega juhtinud neid kas nn *kodustava* või *võõrapärastava* tõlke suunas.

Et tõlked valmisid sihtkultuuri arvesse võttes küllaltki erinevates oludes, keskendus töö autor sellele, mille poolest kaks tõlget teineteisest siis ikkagi erinevad. Siinkohal ei olnud oluline esma- ja kordustõlke kateoriseerimine *heaks* ja *halvaks* tõlkeks. Uuriti hoopis kummagi tõlke keelalisi lahendusi omas ajas, mille kaudu saime aimu, millised keele- ja tõlkenormid parajasti kehtisid. Kõigepealt käsitlesime rõhutavate määrsõnade esinemist kummaski tõlkes. Analüüsi käigus selgus, et võrreldes esmatõlkega sisaldab Rajandi kordustõlge selle kategooria sõnu üle terve esimese peatüki (vt ka lisa 1), mis andis samuti märku toimivatest tõlkeuniversaalidest ja sellest, et tõlkija on püüdnud sihtkultuurikesksema teksti taotlemise eesmärgil muuta tõlget omapoolsete lisandustega soravamaks ja ladusamaks. Teiseks uurisime prantsuse keelest üle võetud sõnu ja nende esinemist kummaski eestinduses. Oma ajastu kontekstist sõltuvalt ei leia me Sillaotsa tõlkest kuigipalju võõrsõnu, samas kui Rajandi on oma uustõlkes, mis valmis ajal, kui võõrsõnade kasutamist tõlketekstides peeti oluliseks kultuuri rikastavaks tõsiasjaks, paljud prantsuspärased sõnad säilitanud (vt ka lisa 1). Kolmandaks keskenduti lausestuse uurimisele, mille käigus selgus, et Sillaotsa lausestus lähtub suures osas lähtetekstist, olles struktuurilises ja süntaktilises mõttes palju originaalilähedasem kui kordustõlge (vt ka lisa 1). Rajandi viljeles aga *loovat* tõlget, mille puhul oli oluline tõlkelahenduste unikaalsus. Lisaks on teine „Madame Bovary” eestindaja öelnud, „[...] et tema lause moodustub, mitte ei ole moodustatud“ (Lange 2015: 148).

Kahe tõlke kõrvutamine viis meid esiteks tõdemuseni, et tõlkenormide muutudes on vaja ka uut tõlget. Seega polnud kordustõlget vaja selleks, et Sillaotsa tõlkekeel oli

vananenud või tema tõlge sisaldas ebatäpsusi, vaid hoopis sellepärast, et esmatõlge, mis vastas igati oma aja tõlkepoliitika ettekirjutustele, ei sobitunud enam kokku 20. sajandi teisel poolel kehtima hakanud tõlkenormidega, mis soosisid sihtkeele omapärasid ära kasutavat tõlget, mitte mehaanilist tõlget, mis lähtus originaalteksti iseärasustest. Töö autor ei liigita siinkohal siiski Sillaotsa tõlget *halvaks*, kuigi eestinduse tõkelahendused lähtuvad prantsuse keelele iseloomulikust ja eesti keelele võõrapärasest lausestruktuurist, mis muudavad teksti meie lugejale raskesti loetavaks ja kohati isegi segaseks, vaid lähtub Kristiina Rossi (2015) mõttelõngast, et „omas ajas oli igal tõlkel mingi seletus ja põhjendus, miks ta just niisugusena sündis“. Teiseks jõudsime kummagi „Madame Bovary“ tõkelahendusi uurides arusaamale, et esmatõlke autor kaldub oma tõlkevalikutes *võõrapäras* tõlkestrateegia ja kordustõlke autor *kodustava* strateegia poole. Piiratud mahu tõttu peegeldavad käesolevas magistritöös väljatoodud järeldused vaid konkreetse juhtumiuuringu tulemusi, mis tähendab, et need pole üldistavad. Samas võib eeldada, et võrreldes mõnd teist teost ja selle samadel ajaperioodidel valminud tõlkeid eesti keeles, võime olla kuigivõrd kindlad, et välja joonistuvad samasugused või vähemalt sarnased jooned ja suundumused.

Käesolevat uurimust on kindlasti veel võimalik jätkata, kõrvutades ja analüüsides tõlgetes näiteks teisi keeleelemente ja kategooriaid. Teiseks võiks antud uurimismaterjal olla igati sobilik soodiskursuse analüüsi läbiviimiseks, tõdedes, et esmatõlke autor on naine ja kordustõlke oma mees. Inspiratsiooni andis samuti asjaolu, et „Madame Bovary“ ainese põhjal on meil valminud kaks teatritükki, mille lavastajateks samuti mees (Tiit Palu 2010) ja naine (Marianne Kõrver 2011), kusjuures lavateosed erinevad teineteisest kardinaalselt: „Flauberti kirjandusteost sellisel viisil lahti koorida ei söandaks arvatavasti ükski mees, ikka kammitseks tugevamat sugu hirm seksistlik näida“ (Laasik 2011: 14). Niisiis langeski töö autori tähelepanu esimese hooga soouuringute temaatikale, et uurida kummagi tõlke saateverbe. Soouuringud on - valdkond, millele kirjandusuuringutes on juba pilke pööratud: Eestis on sookriitilist perspektiivi käsitlenud Mirjam Hinrikus (2011) oma doktoritöös „Dekadentlik modernsuskogemus A. H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus“ (*The experience of decadent modernity in the texts of A. H. Tammsaare and Young-Estonia*), milles

„Hinrikus lahkab kahte konkreetset diskursust Tammsaare loomingus, dekadentsi ja soodiskursusi kui modernsusekogemuse pingete väljendust“ (Marling 2012); kuid tõlkeuuringutes pole kõnealusele distsipliinile veel silmanähtavat tähelepanu osutatud. Seega oleks antud uurimissuund Flauberti teose eestinduste näitel äärmiselt põnev ja samas ka väga aktuaalne. Kolmandaks oleks huvitav teostada tõlgete tagasitõlkimist prantsuse keelde. Lange (2015: 161) teeb samast asjast juttu Rajandi „Uhkuse ja eelarvamuse“ tõlget analüüsides, väites, et „kui Rajandi tõlkelahendusi tagasi tõlkida, ei pruugi lähtetekstile keelelise lahenduse poolest niisiis ligilähedalegi saada“.

Kasutatud kirjandus

Esmased allikad:

Flaubert, Gustave 1985. *Madame Bovary*. Tlk. H. Rajandi, Tallinn: Eesti Raamat.

Flaubert, Gustave 1939. *Madame Bovary*. Tlk. M. Sillaots, Tartu; Tallinn: Loodus.

Flaubert, Gustave 2014. *Madame Bovary mœurs de province*. Flammarion, Paris.

Teisesed allikad:

Aavik, Johannes 1931. Eesti keele labastamise vastu. Võõrsõnade kuju küsimus. *Looming* 8: 824–830.

Berman, Antoine 1984. *L'épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris: Gallimard.

Berman, Antoine 1990. La retraduction comme espace de la traduction. – *Palimpsestes* XIII (4): 1–7. Kättesaadav <https://palimpsestes.revues.org/596>. (24.04.2017).

Bension, Paul 1990. Présentation. *Palimpsestes* XIII (4): ix–xiii. Kättesaadav <https://palimpsestes.revues.org/598> (01.05.2017).

Brisset, Annie 2004. Retraduire ou le corps changeant de la connaissance. Sur l'historicité de la traduction. *Palimpsestes* 15: 39–67. Kättesaadav <https://palimpsestes.revues.org/1570>. (24.04.2017).

Brownlie, Siobhan 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Languages and Cultures* Vol. 7 (2). Budapest: Akadémiai Kiadó: 145–170.

Deane, Sharon 2012. Flaubert and the retranslation of Madame Bovary, Flaubert. Kättesaadav <http://flaubert.revues.org/1538> (07.05.2017).

Deane-Cox, Sharon 2014. *Retranslation: Translation, Literature and Reinterpretation*. Bloomsbury Advances in Translation Series. Kättesaadav <https://play.google.com/books/reader?id=Cs4SBAAAQBAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=en&pg=GBS.PA35>. (24.04.2017).

Gacoin-Marks, Florence 2005. *Vladimir Levstik et la langue française avant 1941*. Kättesaadav file:///Users/macbook/Downloads/Vladimir_URN-NBN-SI-DOC-HSV3T81A.pdf. (27.03.2017).

Gambier, Yves 1994. La retraduction, retour et détour. *META*, 39 (3): 413–417. Kättesaadav file:///Users/macbook/Downloads/002799ar.pdf (07.04.2017).

Gielen, Katiliina 2012. Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika. *Methis. Studia humaniora Estonica* 9/10: 104–115.

Hinrikus, Mirjam 2011. *Dekadentlik modernsuskogemus A. H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus (The experience of decadent modernity in the texts of A. H. Tammsaare and Young-Estonia)*. Doktoritöö, Tartu Ülikool.

Hinrikus, Rutt 2008. Noor-Eesti ja naised. *Methis* 1–2: 146–162.

Kaints, Holger 2011. Tõlgete kvaliteedist ehk õnnetu Cortázar. *Sirp* 34: 11.

Kaldjärv, Klaarika 2007. *Autor, jutustaja, tõlkija: Borgese autofiktsioonid eesti keeles*. Väitekiri, Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kaldmaa, Kätlin 2013. Tõlge. Eesti keeles leitud. *Keel ja Kirjandus* 2: 130–134.

Kenny, Dorothy 1998. Creatures of habit? What translators usually do with words. *Meta: Journal des traducteurs / Meta: Translators Journal*, 43 (4): 1–9 [515–523].
Kättesaadav <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/1998-v43-n4-meta169/003302ar/>
(15.05.2017)

Kilk, Karin 2010. *Ühe tõlkeraamatu teekond ajas: Truman Capote' „Külmavereliselt“ Eesti keeles*. Magistritöö, Tallinn.

Kivisild, Anna 2012. „Välislepingute tõlkimine Eestis kahe konventsiooni esma- ja kordustõlke näitel“. Magistritöö, Tallinn.

Koskinen, Kaisa ja Outi Paloposki 2010. Retranslation. *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins: 294–297. Kättesaadav https://www.academia.edu/8426421/_2010_Paloposki_and_Koskinen_Reprocessing_texts._The_fine_line_between_retranslating_and_revising. (24.04.2017).

Kurtna, Aleksander 1960. Uus koguteos tõlkekunstist. *Keel ja Kirjandus* 2: 120–122.

Laasik, Andres 2011. Proua Bovary jalge all kõigub maa. *Eesti Päevaleht*, 04.07: 14.

Laidsalu, Tiina 1983. *Sur la réception de Gustave Flaubert en Estonie*. Tartu : Tartu Riiklik Ülikool.

Laine, Irja 2011. *Johannes Aaviku keeleuuendus Mika Waltari „Sinuhes“ võrdluses Piret Saluri tõlkega*. Magistritöö, Tallinn.

Lange, Anne 2013. Henno Rajandi's Theory of Language and His Practice of Translation. *Interlitteraria* 18/1: 154–167.

Lange, Anne 2015. *Tõlkimine oma ajas: kolm juhtumiuuringut Eesti tõkeloo*. Tallinn : Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2015 ([Tallinn] : Pakett).

Lange, Anne, Monticelli, Daniele 2012. Kuidas kirjutatakse tõkelugu?. *Methis* 9/10: 5–23. Kättesaadav <http://ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/view/565/554> (24.04.2017).

Marling, Raili 2012. Diskursus ja Tammsaare. Seosed ja katkestused. *Sirp* 3: lk 5. Kättesaadav <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/diskursus-ja-tammsaare-seosed-ja-katkestused/>. (21.03.2017).

Mathijssen, Jan Willem 2007. *Theatre retranslation as a strategy of artistic differentiation, with special reference to retranslations of Shakespeare's Hamlet*. The Breach and the Observance. Kättesaadav file:///Users/macbook/Downloads/full.pdf. (29.03.2017).

Muischnek, Kadri, Heili Orav, Heiki-Jaan Kaalep, Haldur Õim 2003. *Eesti keele tehnoloogilised ressursid ja vahendid. Arvutikorpused, arvutisõnastikud, keeletehnoloogiline tarkvara*. Toim. Urve Talvik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Muischnek, Kadri 2015. Keelekorpused – sama mitmekesised kui keel ise. *Oma keel* 1: 37–44. Kättesaadav http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2015_1/OK_2015-1_05.pdf (09.05.2017).

Ojamaa, Ott [1988] 2002. Henno Rajandi klassikuks saamine. – Henno Rajandi, Tõlkija teekond. Koostanud Marek Tamm. Eesti mõttelugu 48. Tartu: Ilmamaa: 195–200.

Ojamets, Ott, Lotman Aliine 2012. Kuidas tõlkida õigesti? *Sirp* 3: 14.

Paloposki, Outi ja Koskinen, Kaisa 2003. *Retranslation in the Age of Digital Reproduction*. –Special Issue of Cademos on Retranslation: 19–38. Kättesaadav file:///Users/macbook/Downloads/6175-19084-1-PB.pdf. (24.04.2017).

Paloposki, Outi ja Koskinen, Kaisa 2004. *A Thousand and One Translations. Revisiting Retranslation*. – Claims, Changes and Challenges in Translation Studies: Selected 68 Contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001. Amsterdam & Philadelphia: *John Benjamins*: 27–38.

Paloposki, Outi ja Koskinen, Kaisa 2010. *Reprocessing Texts. The Fine Line Between Retranslating and Revising*. – Across Languages and Cultures Vol. 11 (1). Budapest: Akadémiai Kiadó: 29–49. Kättesaadav https://www.academia.edu/8426421/2010_Paloposki_and_Koskinen_Reprocessing_texts_The_fine_line_between_retranslating_and_revising. (24.04.2017).

Pym, Anthony 1998. *Method in translation history*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Rajandi, Henno 2002 [1977]. Keel: protsess ja süsteem. – Henno Rajandi, Tõlkija teekond. Koostanud Marek Tamm. Eesti mõttelugu 48. Tartu: Ilmamaa: 113–148.

Ross, Kristiina, [Rosma, Hedi] 2015. Igal tõlkel on seletus. *Looming*. Kättesaadav: <http://www.looming.ee/artiklid/igal-tolkel-on-seletus/> (16.05.2017).

Saluäär, Anu 2013. Kirg ja kavalus? *Keel ja Kirjandus* 1: 63–65.

Sameh, Hanna 2016. *Bourdieu in Translation Studies: The Socio-cultural dynamics of Shakespeare Translation in Egypt*. Kättesaadav https://books.google.ee/books?id=gavDCwAAQBAJ&pg=PA130&lpg=PA130&dq=Pym+active+new+translation&source=bl&ots=ILDvINtNU&sig=QceOXWisoSft3wvSZZsWMv1La1Y&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwj6v6_BzcHSAhVIBiWKHecgDoYQ6AEIGjAA#v=onepage&q=Pym%20active%20new%20translation&f=false (12.05.2017).

Sepamaa, Henrik 1967. Pilk ilukirjanduse tõlkimise küsimustesse. *Keel ja Kirjandus* 2: 65–73.

Sibrits, Kadri 2014. *Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetoditest Charles Dickensi romaani „Oliver Twist“ kahe eestikeelse tõlke näitel*. Magistritöö, Tartu.

Sillaots, Marta 1930. Honoré de Balzac: Isa Goriot. *Eesti Kirjandus* 2: 84–86.

Steinberg, Külliki 2017. *Tõlkija, kontekst, tekst, Marta Sillaots ja Charles Dickens „Pickwick-klubi järeljäänud paberid“ 1948. aastal*. Magistritöö, Tartu.

Sütiste, Elin 2012. Tõlkelugu ja kultuurimälu. *Methis* 9/10: 152–162. Kättesaadav file:///Users/macbook/Downloads/574-1272-2-PB%20(2).pdf. (24.04.2017).

Tavast, Arvi, Taukar, Marju 2013. *Mitmekeelne oskussuhtlus*. Tallinn: Valgus, ([Tallinn] : Pakett).

Taukar, Marju. 2012. Algupäraste ja tõlgitud eestikeelsete tekstide eristatavusest ning neile omistatud omadustest. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 8: 245–256 Kättesaadav <http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa8.16/16> (03.05.2017).

Thorpe, Adam 2011. *Madame Bovary: the Everest of translation*. The Guardian, 21. okt. Kättesaadav <https://www.theguardian.com/books/2011/oct/21/translating-madame-bovary-adam-thorpe>. (03.05.2017).

Torop, Peeter 1980. Rahvusliku tõlkeloo teadvustamisest. *Keel ja Kirjandus* 1: 63–64.

Toury, Gideon. 2006 [1995]. The Nature and Role of Norms in Translation. Toim. Lawrence Venuti. *The Translation Studies Reader 2nd ed.*: 198–211. New York, London: Routledge. Kättesaadav <https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=4usxDBioV5UC&oi=fnd&pg=PA198&d>

[q=Toury+and+translation+norms&ots=3r5kMFEQEr&sig=I8KEtJG78ca2h_73fojksx1Z0ZY&redir_esc=y#v=onepage&q=Toury%20and%20translation%20norms&f=false](#)
(15.05.2017).

Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

Tsepelina, Katrin, Veskis, Kaarel 2010: Paralleelkorpuspõhine tõlkeabisüsteem internetis. *Keel ja Kirjandus* 11: 820–835.

Vaher, Kaisa 2011. *Daniel Defoe „Robinson Crusoe“ tõlked Eesti keeles: teksti terviklikkus ja sihtkultuuri kontekst*. Magistritöö, Tartu.

Vándor, Judit 2010. *Adaptation and Retranslation*. Budapest: Eötvös Lorand University. Kättesaadav <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/vandorjudit/thesis.pdf>
(07.05.2017).

Venuti, Lawrence 2004. *Retranslations: The creation of value*. Katherine M. Faull (ed.). Translation and Culture. Bucknell Review 47(1): 25–38. Kättesaadav https://books.google.ee/books?id=qHHG9FsTStwC&pg=PA25&lpg=PA25&dq=Retranslations:+The+creation+of+value.%E2%80%9D&source=bl&ots=xMXYRayAEq&sig=05B8fCVvIn31wSeRHBTmOHA98us&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiz7_Cqr7PTAhWBE5oKHQ9UCEcQ6AEIKzAB#v=onepage&q=Retranslations%3A%20The%20creation%20of%20value.%E2%80%9D&f=false (24.04.2017).

Väljataga, Märt 2008. Tõlkimise teooriast ja praktikast. *Sirp* 45: 4–5.

Summary

A Comparative Study of Two Estonian Translations of *Madame Bovary* : Linguistic Solutions of the First Translation and Retranslation and the Retranslation Hypothesis

The present study explores the first translation and the retranslation of *Madame Bovary* into Estonian and their linguistic solutions. The first translation was made by Marta Sillaots in 1934 and the second one by Henno Rajandi in 1985. The study focused on retranslation hypothesis (Berman) according to which first translations are usually target-text-oriented and retranslations tend to be more source-text-oriented. The aim of the present study was to disprove the retranslation hypothesis by determining that the Rajandi's retranslation tended to be more domesticated than the initial translation. To this end we analyzed different translation solutions in order to determine how the first translation is any different from the retranslation, by taking into account that the translations have been influenced by two different cultural contexts and different translation norms. In addition to this, consideration was also given to the translational poetics of Sillaots and Rajandi: a fact which also affects translations.

The study is comprised of three parts: two theoretical chapters and an empirical chapter. The first part of the theoretical chapter gives an overview of the retranslation. A definition is provided as well as the retranslation hypothesis and the reasons for (re)translations are discussed. The second part of the first chapter explores two translations of *Madame Bovary* in cultural context, gives an overview of two translators and presents the methodology employed in the chapter three. An empirical chapter of the present study used the text-corpus method to compare two Flaubert's translations into Estonian and to observe different characteristic features.

The study revealed that retranslation hypothesis does not apply to these two translations: the characteristic features of the first translation differ a rather large extent from those of the retranslation: for example the structure of sentences of the first

translation follow the source text characteristics. At the same time the characteristics of the retranslation are much more target-text-oriented, cause translation text is more readable, familiar and comprehensible, plus the presence of the translation universals show us one more time that translator has striven toward coherent target text not the source text.

The main reason why we have two translations of *Madame Bovary* in Estonian is related to translation norms: at the beginning of the 20th century the Estonian literary language and the translation norms were in the stage of development and the source-text-oriented translation was promoted. But the norms were much different at the time when the retranslation came out: the common translation technique was transposition. It means that the translation didn't follow the original text, but used the characteristics of the target language. So, the retranslation was needed because the norms were different at the time the first translation came out.

Key words: retranslation, *Madame Bovary*, retranslation hypothesis, domestication, foreignisation, norms, estonian cultural context

Lisa 1. Paralleelkorpus: originaalteose tekst ja selle kaks olemasolevat tõlget

Tabelis kasutatud markeerimisviisid:

Rõhumäärsõnad

Prantsuse keelest üle võetud sõnad

Lausestus

Originaal Lk. 61– ...	Marta Sillaots 1934 Lk. 7– ...	Henno Rajandi 1985 Lk. 8– ...
I	ESIMENE OSA. I.	<u>ESIMENE OSA</u>
<p>Nous étions à l'étude, quand le Proviseur entra, suivi d'un <i>nouveau</i> habillé en bourgeois et <i>d'un garçon de classe qui portait un grand pupitre</i>. Ceux qui dormaient se réveillèrent, et chacun se leva comme surpris dans son travail.</p> <p>Le Proviseur nous fit signe de nous rasseoir ; puis, se tournant vers le maître d'études :</p> <p>– Monsieur Roger, lui dit-il à demi-voix, <i>voici un élève que je vous recommande</i>, il entre en cinquième. <i>Si son travail et sa conduite sont méritoires</i>, il passera dans les grands, où l'appelle son âge.</p> <p><i>Resté dans l'angle, derrière la porte, si bien qu'on l'apercevait à peine</i>, le nouveau était un gars de la campagne, d'une quinzaine d'années environ,</p>	<p>Olime õpingute-saalis, kui direktor sisse astus. Tema järel tulid erariietes u u s ja <i>suurt pulti kandev klassiteener</i>. Magajad ärkasid, ja kõik tõusid püsti nagu äkki tööd katkestades.</p> <p>Direktor andis märku, et me taas istuksime ; siis pöördus ta õpingute juhataja poole ja ütles talle tasa :</p> <p>„Härra Roger, <i>soovitan teile seda õpilast siin</i> ; ta astub neljandasse. <i>Kui ta teenekalt töötab ja käitub</i>, siis viiakse ta k õ r g e m a s s e, kuhu ta oma vanuselt sobib.“</p> <p><i>U u s oli ukse taha nurka jäänud, nii et ta vaevalt paistis</i> ; see oli umbes viieteistkümnenaastane maapoiss, <i>kasvult pikem kui</i></p>	<p>Meil oli parajasti ettevalmistustund, kui direktor klassi tuli, tema kannul veel koolivormita <i>uus</i> ja <i>lõpus kooliteener suure puldiga</i>. Magajad ärkasid ja kõik tõusid, nagu oleks neid pingsa töö juures ootamatult häiritud.</p> <p>Direktor andis märku istuda ja pöördus hooldusõpetaja poole:</p> <p>«Härra Roger,» ütles ta poolihääli, « <i>siin on uus õpilane, kelle ma nüüd teie käe alla jätan</i>, ta läheb viiendasse. <i>Kui ta virgalt töötab ja hästi käitub</i>, viiakse ta suurte hulka üle, kuhu ta vanuse poolest kuulubki. »</p> <p><i>Nurka seisma jäänud uus, kes ukse varjust vaevalt välja paistis</i>, oli umbes viieteistkümnenaastane maapoiss ja <i>meist kõigist</i></p>

<p>et <u>plus haut de taille qu'aucun de nous tous</u>. Il avait les cheveux coupés droit sur le front, comme un chantre de village, <u>l'air raisonnable et fort embarrassé</u>. <u>Quoiqu'il ne fût pas large des épaules</u>, son habit-veste de drap vert à boutons noirs devait le gêner aux entournures et laissait voir, par la fente des parements, des poignets rouges habitués à être nus. <u>Ses jambes, en bas bleus, sortaient d'un pantalon jaunâtre</u> très tiré par les bretelles. <u>Il était chaussé de souliers forts, mal cirés, garnis de clous</u>.</p> <p><u>On commença</u> la récitation des leçons. Il les écouta de toutes ses oreilles, attentif comme au sermon, n'osant même croiser les cuisses, ni s'appuyer sur le coude, et, <u>à deux heures, quand la cloche sonna</u>, le maître d'études fut obligé de l'avertir, pour qu'il se mît avec nous dans les rangs.</p> <p><u>Nous avions l'habitude, en entrant en classe</u>, de jeter nos casquettes par terre, afin d'avoir ensuite nos mains plus libres ; <u>il fallait, dès le seuil de la porte, les lancer sous le banc</u>, de façon à frapper contre la muraille <u>en faisant beaucoup de poussière</u> ; c'était là le genre.</p> <p>Mais, soit qu'il n'eût pas remarqué cette manoeuvre ou qu'il n'eût osé s'y</p>	<p><u>ükski meist</u>. Juuksed olid tal eest ühetasaseks lõigatud nagu külaköstril, <u>näoilme oli mõistlik ja väga kohmetu</u>. <u>Kuigi ta õlgadest lai polnud</u>, näis mustade nõopidega rohelisest kalevist kuub teda kaenla alt pitsitavat; kätiste-lõhest paistsid punased käerandmed, mis olid harjunud paljad olema. <u>Sinistes sukkades sääred väljusid kollakaist pükstest</u>, mida traksid tublisti pingutasid. <u>Jalas olid tal tugevad, halvasti viksitud, naelutatud kingad</u>.</p> <p><u>Hakati</u> ülesandeid üles ütleva. Ta kuulas kõigest jõust, tähelepanelikult, nagu jutlust, ilma et oleks julgenud jalgagi jala peale tõsta või küünarnukile toetuda. <u>Kell kaks, kui kell helises</u>, oli õpingute juhataja sunnitud talle märku andma, et ta ühes meiega ritta asetuks.</p> <p><u>Meil oli harjumuseks klassi minnes</u> oma mütsid maha visata, et käed vabamad oleksid; <u>tuli otse lävelt nad pingi alla paisata</u>, nii et <u>nad</u> vastu seina põrgates <u>palju tolmu tekitasid</u> – see oli meie stiil.</p> <p>Ei tea, kas uus seda talitusviisi ei märganud või seda jälgendada ei julgenud, – igatahes hoidis ta palve</p>	<p><u>pikem</u>. Lühikesed juuksed olid tal sirges tukas laubale kammitud nagu külaköstril, <u>näol püsis vagur ja väga häbelik ilme</u>. <u>Ehhki ta polnud laiade õlgadega</u>, näis mustade nõopidega rohekas kalevine kuub kaenla alt tublisti pitsitavat, ja kätiselõhikuist paistsid punetavad randmed, mis nähtavasti olid harjunud vabadusega. Traksidega hästi trammi kistud <u>kollakate pükste alt paistsid sinised sokid</u>. <u>Jalas olid tal lohakalt viksitud tugevad rauatatud kingad</u>.</p> <p><u>Algas</u> õppetükkide ülesütlemine. Uustulnuk kuulas, kõrvad kikkis, tähelepanelik nagu jutlusel, julgemata isegi jalgale üle põlve tõsta või küünarnukile toetuda, ja <u>kui tund kella kahe ajal välja helistati</u>, oli hooldusõpetaja sunnitud talle eraldi meelde tuletama, et ta koos meiega rivisse võtaks.</p> <p><u>Klassi tagasi tulles oli meil kombeks</u> mütsid põrandale visata, et käsi vabaks teha; <u>peakatted tuli juba ukse juurest pingi alla</u> vastu seina lennutada, nii et <u>tõusis suur tolmu pilv</u>. Selline oli juba kord stiil.</p> <p>Aga et uus seda manöövrit ei märganud või kaasa ei söandanud, hoidis ta palvuse</p>
---	--	--

<p>soumettre, la prière était finie que le <u>nouveau</u> tenait <u>encore sa casquette sur ses deux genoux</u>. C'était une de ces coiffures d'ordre composite, <u>où l'on retrouve</u> les éléments du bonnet à poil, du chapska, du chapeau rond, de la casquette de loutre et du bonnet de coton, une de ces pauvres choses, enfin, dont la laideur muette a des profondeurs d'expression comme le visage d'un imbécile. Ovoïde et renflée de baleines, <u>elle commençait</u> par trois boudins circulaires ; <u>puis s'alternaient, séparés par une bande rouge, des losanges de velours et de poils de lapin</u> ; venait ensuite une façon de <u>sac qui se terminait par un polygone cartonné</u>, couvert d'une broderie en soutache compliquée, et d'où pendait, au bout d'un long cordon trop mince, un petit croisillon de fils d'or, en manière de gland. Elle était neuve ; la visière brillait.</p> <p>– Levez-vous, dit le professeur.</p> <p><u>Il se leva</u> ; sa casquette tomba. Toute la classe se mit à rire.</p> <p>Il se baissa pour la reprendre. Un voisin la fit tomber <u>d'un coup de coude</u>, il la ramassa encore une fois.</p>	<p>möödudes <u>ikka alles oma mütsi põlvedel</u>. See oli üks noid keerukat laadi peakatteid, <u>milledes leidub</u> karvamütsi, vene mütsi, kaabu, saarmanahkse mütsikese ja puuvillase bareti sugemeid, – ühe sõnaga, üks neid õnnetuid esemeid, mille tummal inetusel on samu väljenduse-sügavusi, mis nõrgamõistusliku inimese näol. Munajas ja kalaluuga paisutatud, <u>algas see</u> kolme ringikujulise tulliga ; <u>korrapäraselt vaheldusid siis punase ribaga eraldatud sameti- ja jänesenahakaldruudud</u> ; viimaks tuli midagi kotitaolist, <u>mis lõppes papile tõmmatud hulknurgaga</u>, mida kattis keeruline sutašstikand, kust pika ja liga peene nõöri otsas alla rippus väike kuldniitide punutis nagu tõru. Peakate oli uus, nokk läikis.</p> <p>„Tõuske püsti!“ ütles õpetaja.</p> <p><u>U u s tõusis</u> ; tema müts kukkus maha. Kogu klass hakkas naerma. Ta kummardus mütsi maast ära võtma. Üks naabreid tõukas selle <u>küünarnukihoobiga</u> uuesti maha, u u s</p>	<p>lõppedes <u>mütsi ikka veel süles</u>. See oli üks sedasorti keerulise ülesehitusega peakate, <u>kus on</u> ühendatud karusnahkse mütsi, traguni nokatsi, kaabu, saarmanahkse kübara ja ludumütsi elemendid, ühesõnaga niisugune õnnetu ese, mille tumm inetus on sügavalt väljendusrikas nagu idioodi nägu. Munakujuline ja kalaluuga kummi aetud, <u>lähtus see</u> kolmest vorstitaolisest rõngast; ülevalpool, <u>punase poordiga eraldatult järgnesid vaheldumisi sametist ja küülikunahast rombid</u>; edasi tuli midagi kotitaolist, <u>mida kroonis papiga kõvendatud</u> ja keerulise sutaššpaelast ornamendiga kaunistatud <u>hulknurk</u>, kust pika ja liiga peenikese nõöri otsas tilbendas tammetõrutaolinekuldtraadist punutud ripats. Müts oli uhhius, nokk läikis</p> <p>«Tõuske püsti,» ütles õpetaja.</p> <p><u>Uus tegi nagu kästud</u>; müts kukkus maha. Terve klass puhkes naerma. Ta kummardus, et peakatet üles võtta. Naaber müksas selle <u>küünarnukiga</u> uuesti põrandale, kust <u>uus</u> selle veel kord üles korjas.</p>
---	--	--

<p>– <u>Débarrassez-vous</u> donc de votre casque, dit le professeur, qui était un homme d'esprit.</p> <p>Il y eut un rire éclatant des écoliers qui décontenança le pauvre garçon, si bien qu'il ne savait s'il fallait garder sa casquette à la main, <u>la laisser par terre</u> ou la mettre sur sa tête. Il se rassit et <u>la posa sur ses genoux</u>.</p> <p>– <u>Levez-vous</u>, reprit le professeur, <u>et dites-moi votre nom</u>.</p> <p>Le nouveau articula, d'une voix bredouillante, un nom inintelligible.</p> <p>– Répétez !</p> <p>Le même bredouillement de syllabes se fit entendre, couvert par les huées de la classe.</p> <p>– Plus haut ! cria le maître, plus haut !</p> <p>Le <u>nouveau</u>, prenant alors une résolution extrême, ouvrit une bouche démesurée et <u>lança à pleins poumons</u>, comme pour appeler quelqu'un, ce mot : <u>Charbovari</u>.</p> <p>Ce fut un vacarme qui s'élança d'un bond, monta <u>en crescendo</u>, avec des éclats de voix aigus (on hurlait, on aboyait, <u>on trépignait</u>, on répétait : <u>Charbovari ! Charbovari !</u>), <u>puis qui roula en notes isolées</u>, se calmant à grand-</p>	<p>vōttis selle veel kord maast üles.</p> <p>„<u>Vabastuge</u> ometi oma raudkübarast,“ ütles õpetaja, – ta oli vaimukas mees.</p> <p>Järgnes õpilaste kõlav naer, mis õnnetu poisi tasakaalust välja viis, nii et ta ei teadnud, kas mütsi käes hoida, <u>see pōrandale maha jätta</u> või pähe panna. Ta istus uuesti ja <u>asetas mütsi sülle</u>.</p> <p>„<u>Tōuske püsti</u>,“ ütles õpetaja, „<u>ja õelge mulle oma nimi</u>.“</p> <p>U u s ütles ebaselge häälega <u>mingi nime, millest aru ei saanud</u>.</p> <p>„Korrake!“</p> <p>Kuuldus sama ebaselgete silpide vuristamine, mis klassi pilkenaeru alla mattus.</p> <p>„Kõvemini!“ hüüdis õpetaja. „Kõvemini!“</p> <p>Siis tegi u u s ülima pingutuse, avas suu pärani ja <u>hõikas kogu kopsude jõuga</u>, otsekui kedagi hüüda tahtes: „Charbovari.“</p> <p>Tekkis üldine kära, mis paisus eredate hääle rōkatustega (mōirati, hauguti, <u>trambiti</u>, korra: Charbovary, Charbovary!), <u>siis üksikuteks nootideks pudenes</u>, suuri vaevu rahustudes ja vahete-vahel äkki uuesti alates mõnel</p>	<p>«<u>Katsuge</u> oma kiivrist ometi <u>ükskord lahti saada</u>,» ütles õpetaja, kes oli vaimukas mees.</p> <p>Lajatas koolipoiste naerumürin, mis viis vaese uustulnuka <u>sedavõrd</u> rööpast välja, et ta ei teadnud <u>enam</u>, kas hoida mütsi peos, <u>lasta maha kukkuda</u> või pähe panna. Ta istus pinki ja <u>vōttis peakatte uuesti sülle</u>.</p> <p>«<u>Tōuske püsti ja õelgu oma nimi</u>,» jätkas õpetaja.</p> <p>Uus pomises kogeleva häälel <u>mingi arusaamatu nime</u>.</p> <p>«Korrake!»</p> <p><u>Jälle</u> kuuldus segaste silpide vurin, mis mattus klassi pilkavasse huilgamisse.</p> <p>«Valjemini!» hüüdis õpetaja. «Valjemini!»</p> <p>Meeleheitliku otsustavusega ajas uus suu <u>tavatult</u> pärani ja <u>pasundas kõigest kõrist</u>, otsekui kedagi hõigates: <u>Charbovari</u>.</p> <p>See vallandas tormi, mis paisus <u>crescendos</u> teravate prahvatustena (röögiti, hauguti, <u>trambiti jalgu</u>, osatati: <u>Charbovari!</u> <u>Charbovari!</u>), <u>jätkus üksikute väljakostvate helidena</u>, vaibus väga visalt, levis <u>aina</u> uuesti mööda mõnda pingirida või</p>
---	---	---

<p>peine, et parfois qui reprenait tout à coup sur la ligne d'un banc où saillissait encore ça et là, comme un pétard mal éteint, quelque rire étouffé.</p> <p>Cependant, sous la pluie des pensums, l'ordre peu à peu se rétablit dans la classe, <u>et le professeur, parvenu à saisir le nom de Charles Bovary, se l'étant fait dicter, épeler et relire</u>, commanda tout de suite au pauvre diable d'aller s'asseoir sur le banc de paresse, au pied de la chaire. Il se mit en mouvement, mais, avant de partir, hésita.</p> <p>– Que cherchez-vous ? demanda le professeur.</p> <p>– Ma cas..., fit timidement le <u>nouveau, promenant autour de lui des regards inquiets</u>.</p> <p>– Cinq cents vers à toute la classe ! <u>exclamé d'une voix furieuse, arrêta, comme le Quos ego</u>, une bourrasque nouvelle. – Restez donc tranquilles ! continuait le professeur indigné, et s'essuyant le front avec son mouchoir qu'il venait de prendre dans sa toque : Quant à vous, le <u>nouveau</u>, vous me copierez vingt fois le verbe <i>ridiculus sum</i>.</p> <p>Puis, d'une voix plus douce :</p> <p>– Eh ! vous la retrouverez, votre casquette</p>	<p>pingireal, kus siit-sealt veel purskus üksik summutatud naerupahvatus nagu mitte täitsa kustunud petard.</p> <p>Ülesannete-vihma all siiski tekkis vähehaaval taas kord klassi, <u>ja õpetaja, kel õnnestus tabada Charles Bovary nime, laskis seda endale dikteerida, tähthaaval ette öelda ja korrata</u>, et siis otsekohe vaest poissi käsutada laisapingile, mis asetses kantsli jalgade ees. Poiss asus liikvele, jäi aga siis kõhelema ega läinud kuhugi.</p> <p>„Mis te otsite?“ küsis õpetaja.</p> <p>„Oma mü...,“ alustas u u s arglikult ja <u>vaatas rahutute pilkudega enda ümber</u>.</p> <p>„Viissada värssi kogu klassile!“ <u>hüüatas tulivihane hääl ja peatas nagu „Quos ego“</u> uue iili vallandumise. „Jääge ometi rahule!“ jätkas pahane õpetaja, oma mütsikesest võetud taskurätikuga laupa pühkides. „Mis puutub teisse, u u s, siis kirjutate mulle kakskümmend korda tegu sõna : <i>ridiculus sum</i>.“</p> <p>Siis sõnas ta pehmema häälega :</p> <p>„Küllap leiate jälle oma mütsi ; seda pole teilt</p>	<p>pahvatas veel viimaste lämmatatud naeruturtsatustena siin-seal nagu susinal kustuv tulevärk.</p> <p>Trahviülesannete sajus taastus klassis siiski vähehaaval kord <u>ja kui õpetaja oli lasknud nime dikteerida, silphaaval veerida ja üle korrata, luges ta lõpuks välja Charles Bovary ning kamandas hädavarese jalamaid õpetajalaua ette laiskvorstide pinki istuma. Uustulnuk hakkas minema, aga seisatas siis kõhklevalt</u>.</p> <p>«Mida te veel otsite?» küsis õpetaja.</p> <p>«Oma mü ...» ütles <i>uus</i> aralt, <u>ise murelikult ringi piiludes</u>.</p> <p>«Viissada värssi kogu klassile!» <u>Nagu Quos ego vaigistas see raevukas hüüid</u> uue tormipuhangu. «Kas te jääte ükskord vagusi!» jätkas tulivihane õpetaja, kuivatades mütsipõhjast välja otsitud taskurätikuga laupa. Ja teie, <i>uus</i>, kirjutate mulle kakskümmend korda verbivormi <i>ridiculus sum</i>.»</p> <p>Ja ta lisas juba leebemalt :</p> <p>«Küll te leiate oma mütsi üles, keegi pole seda ära</p>
--	--	---

<p>; on ne vous l'a pas volée ! <u>Tout reprit son calme.</u> Les têtes se courbèrent sur les cartons, et le <u>nouveau</u> resta pendant deux heures dans une tenue exemplaire, quoiqu'il y eût bien, de temps à autre, quelque boulette de papier lancée d'un bec de plume qui vînt s'éclabousser sur sa figure. Mais il s'essuyait avec la main, et demeurait immobile, <u>les yeux baissés.</u></p> <p>Le soir, à l'Étude, il tira ses bouts de manches de son pupitre, mit en ordre ses petites affaires, <u>réglait soigneusement son papier.</u> Nous le vîmes qui travaillait en conscience, cherchant tous les mots dans le dictionnaire et se donnant beaucoup de mal. <u>Grâce, sans doute, à cette bonne volonté dont il fit preuve,</u> il dut de ne pas <u>descendre</u> dans la classe inférieure ; car, s'il savait passablement ses <u>règles</u>, il n'avait guère d'élégance dans les tournures. C'était le curé de son village qui lui avait commencé le latin, <u>ses parents, par économie, ne l'ayant envoyé au collège que le plus tard possible.</u></p> <p><u>Son père, M. Charles-Denis-Bartholomé Bovary, ancien aide-chirurgien-major, compromis,</u> vers 1812, dans des affaires de conscription, et forcé, vers cette époque, de quitter le</p>	<p>varastatud !” <u>Kõik muutus vaikseks.</u> Pead olid mappide kohal kummargil, ja u u s püsis kaks tundi eeskujulikus asendis, kuigi aeg-ajalt mõni sule otsast paisutatud paberkuulike talle näkku lendas, nagu määrides. Ta pühkis vaid käega üle näo ja istus liikumatult, <u>silma maas.</u></p> <p>Õhtul õpingute-saalis võttis ta oma puldist käisekaitsejad, korraldas oma väikesi asju, <u>joonis hoolikalt oma paberit.</u> Nägime teda kohusetundlikult töötavat, kõiki sõnu sõnaraamatust otsides ja palju vaeva nähes. <u>Tänu kahtlemata sellele heale tahtmisele, mida ta ilmutas,</u> ei tarvitsenud tal <u>laskuda</u> alamasse klassi, sest kuigi ta õigekeelsust rahuldavalt oskas, ei olnud tema lauseehitus sugugi maitsekas. Algõpetust ladina keeles oli talle oma küla preester andnud, kuna <u>vanemad kokkuhoidlikkusest ta nii hilja kui võimalik olid gümnaasiumi saatnud.</u></p> <p><u>Tema isa, härra Charles-Denis-Bartholomé Bovary, endine sõjaväe abihaavaarst,</u> kes 1812. aasta paiku liisupoiste võtmise asjus oli <u>kompromiteerunud</u> ja</p>	<p>varastanud.» <u>Kõik rahunesid.</u> Pead kummardusid vihikute kohale ja uus istus kaks tundi eeskujulikus poosis, ehkki sule otsast lennutatud tindised paberkuulikesed aeg-ajalt ta näole jälgi jätsid. Aga ta pühkis pritsmed käega ära ja püsis liikumatult, <u>silma maha löödud.</u></p> <p>Õhtul, ettevalmistustunnis, võttis ta käisekaitse laekast välja, pani oma asjakesed korda, <u>joonis paberi hoolega ära.</u> Olime tunnistajaiks, kui kohusetundlikult ta töötas, kuidas ta kõik sõnad sõnaraamatust järele vaatas, palehigis vaeva nägi. <u>Ilmselt vaid tänu ülesnäidatud püüdlikkusele</u> polnud tal tarvis alamasse klassi <u>minna,</u> sest ehkki ta reegleid üsna rahuldavalt tundis, polnud ta stiilis vähematki elegantsi. Ladina keele algõpetust oli ta saanud koduküla küreelt, <u>kokkuhoidlikud vanemad olid venitanud poisi kolledžisse saatmisega nii kaua kui vähegi võimalik.</u></p> <p><u>Tema isa, endine kroonuvelsker,</u> <u>kompromiteeris</u> end 1812. aasta paiku mingite värbamismahhinatsioonidega ja oli sunnitud erru minema; ent <u>ta oskas kasutada oma</u></p>
--	---	--

<p>service, <u>avait</u> alors <u>profité</u> de ses avantages personnels pour saisir au passage une dot de soixante mille francs, qui s'offrait en la fille d'un marchand bonnetier, <u>devenue amoureuse de sa tournure</u>. <u>Bel homme, hâbleur, faisant sonner haut ses éperons, portant des favoris rejoints aux moustaches, les doigts toujours garnis de bagues et habillé de couleurs voyantes, il avait l'aspect d'un brave, avec l'entrain facile d'un commis voyageur</u>. Une fois marié, il vécut deux ou trois ans sur la fortune de sa femme, dînant bien, se levant tard, fumant dans de grandes pipes en porcelaine, ne rentrant le soir qu'après le spectacle et fréquentant les cafés. <u>Le beau-père mourut et laissa peu de chose</u>; il en fut indigné, se lança <u>dans la fabrique</u>, y perdit quelque argent, puis se retira dans la campagne, où il voulut <u>faire valoir</u>. Mais, comme il ne s'entendait guère plus en culture qu'en indiennes, qu'il montait ses chevaux au lieu de les envoyer au labour, buvait son cidre en bouteilles au lieu de le vendre en barriques, mangeait les plus belles volailles de sa cour et graissait ses souliers de chasse avec le lard de ses cochons, il ne tarda point à s'apercevoir qu'il valait</p>	<p>sunnitud teenistusest lahkuma, oli siis <u>oma isiklikke eeliseid kasutades</u> lennul kinni haaranud kuukümnetuhandefrangisest kaasavarast, mis end talle pakkus ühes mütsikaupmehe tütreaga, <u>kes tema välimusse oli armunud</u>. <u>Meesiludus, kiitleja, kannuste-kõlistaja, kandis ta vurrudega ühtesulavat põskhabet, ehtis sõrmi alati sõrmustega ja rõivastus eredaisse värvidesse, omades vapra mehe ilmet ühes kerge kaubareisija-reipusega</u>. Kord naitunud, elas ta kaks või kolm aastat naise varandusest, hästi lõunatades, hilja tõustes, suuri portselanpiipe suitsetades, õhtuti alles pärast etendust koju tulles ja tihti kohvikuid külastades. <u>Äi suri ja pärandas vähe</u>; ta oli selle üle äärmiselt pahane, sööstis vabrikut juhtima, kaotas mõninga summa raha ja taandus siis maale, tahtes seal äri teha. Et ta aga maaharimisest rohkem ei teadnud kui sitsivalmistamisest, et ta oma hobustel ratsutas selle asemel et nei põllutööle saata, oma õunaviina ära jõi selle asemel et seda müüa, kanala parimad linnud ära sõi ja oma sigade rasvaga jahisaapaid määris, siis märkas ta peagi, et parem oli igasugune hangeldamine maha jätta.</p>	<p><u>võlusid</u>, et käigu pealt kinni krabada kuuekümne tuhande frangine kaasavara, mis oli parajasti saadaval kübarsepa tütre näol, <u>kelles kosilase välimus armutundeid äratas</u>. <u>Too oli nägus mees ja suur praalija, kes oskas kajavalt kannuseid kõlistada, oli vurrud põskhabemega kokku kasvatanud, kandis alati sõrmuseid, armastas riietuses silmatorkavaid värve ning ühendas sangarihoiaku kaubareisija laheda käitumisega</u>. Pärast pulmi elas ta paar-kolm aastat naise varandusest, sõi rikkalikke lõunaid, tõusis hilja, suitsetad suurt portselankahaga piipu, tuli igal õhtul alles pärast teatrit ja käis mööda kohvikuid. <u>Äiapapa ei jätnud surres suurt midagi järele</u>; see pahandas teda; ta siirdus tekstiilialale, kaotas tublisti raha ja kolis lõpuks maale, kavatsedes seal ometi kord läbi lüüa. Aga kuna ta teadis maaharimisest niisama vähe kui sitsist-satsist, käis oma hobustega ratsutamas, selle asemel et neid põllule saata, jõi oma siidri pudelikaupa ära, selle asemel et vaadiviisi maha müüa, pistis oma kõige paremad kodulinnud nahka ja võidis oma sigade rasvaga jahisaapaid, siis selgus talle üsna pea, et on viimane aeg kõik suured tulevikuplaanid heaga maha matta.</p>
---	--	---

<p>mieux planter là toute spéculation.</p> <p>Moyennant deux cents francs par an, il trouva donc à louer dans un village, sur les confins du pays de Caux et de la Picardie, <u>une sorte de logis moitié ferme, moitié maison de maître</u> ; et, chagrin, rongé de regrets, <u>accusant le ciel, jaloux contre tout le monde, il s'enferma dès l'âge de quarante-cinq ans, dégoûté des hommes, disait-il, et décidé à vivre en paix.</u></p> <p>Sa femme avait été folle de lui autrefois ; elle l'avait aimé avec mille servilités qui l'avaient détaché d'elle encore davantage. Enjouée jadis, expansive et tout aimante, <u>elle était, en vieillissant, devenue</u> (à la façon du vin éventé qui se tourne en vinaigre) <u>d'humeur difficile, piaillarde, nerveuse.</u> Elle avait tant <u>souffert, sans se plaindre</u>, d'abord, quand elle le voyait courir après toutes les gotons de village et <u>que vingt mauvais lieux le lui renvoyaient le soir, blasé et puant l'ivresse !</u> Puis l'orgueil s'était révolté. Alors elle s'était tue, avalant sa rage dans un stoïcisme muet, qu'elle garda jusqu'à sa mort. Elle était sans cesse en courses, en affaires. Elle allait chez les avoués, chez le président, se rappelait</p>	<p>Kahesaja frangi eest aastas leidis ta siis ühes külas Caux' ja Picardie vahelisel piiril <u>elamu, mis oli osalt talu, osalt härrastemaja</u> ; ning tuseselt, kahetsusest puretuna, <u>taevast süüdistavana, kogu maailma kadestavana sulgus ta sinna neljakümne viie aasta vanuses, olles inimestest tüdinunud, nagu ta ütles, ja otsustanud rahus elada.</u></p> <p>Tema naine oli temasse alul meeletult armunud ; ta armastas teda otsatu orjalikkusega, mis meest temast veelgi rohkem eemaldas. Kunagi lõbus, oma tundeid mitte varjav ja kogu olemusega armastav, <u>muutus naine vananedes</u> (nagu liisunud viin, mis äädikaks muutub) <u>halvatujuliseks, norijaks, närviliseks.</u> Ta oli alul niipalju <u>kannatanud, ilma kaebamata</u>, nähes kõigi küla lipakate järele jooksvat oma meest, <u>kelle paarkümmend paha kohta talle õhtul koju tagasi saatsid tundeduks muutununa ja purjusolekust haisevana!</u> Viimaks oli tema uhkus mässu tõstnud. Siis oli ta vaikinud, oma raevu alla neelates tumma kindlameelsusega, mille ta säilitas surmani. Ta oli vahetpidamata käikudel, asjaajamistel. Ta käis kohtuametnike juures,</p>	<p>Kahesaja frangi eest aastas õnnestus tal Normandia ja Pikardia piirimail ühes külas rentida <u>talu ja härrastemaja vahepealne eluase.</u> Tuseselt, näriva kahetsuse piinades, <u>süüdistades saatust ja kadestades kõiki ligimesi, jäi ta neljakümne viie aastase sinna pesitsema, kuulutas ennast inimpõlguriks ja otsustas ülejäänud elupäevad rahus mööda saata.</u></p> <p>Naine oli algul nagu hull tema järele; oma armastuses alandas ta ennast tuhandel viisil, meest sellega veelgi kaugemale peletades. Endine elurõõm, tundehellus ja armutulv <u>olid aastatega kärbunud ja</u> (nagu lahtuv vein äädikaks muutub) <u>asendunud kiuslikkuse ja närvilise virinaga.</u> Alguses oli ta <u>kaebamata kannatanud</u>, nähes, kuidas mees iga viimase külalirva sabas jooksis ja <u>igal õhtul tülpinult ja viinalehasena järjekordsest urkast koju tuli.</u> Siis tõstis ta eneseuhkus mässu. Ta vaikis, mattis oma raevu tumma stoilise rahuga endasse. Seda hoiakut säilitas ta surmani. Tal oli lakkamatult ringijooksmist, lugematuid asjaõiidusi. Ta käis advokaatide vahet, kohtueesistuja juures, pidas meeles vekslite tähtaegu, taotles pikendusi. Kodus ta aina triikis, õmbles, pleegitas</p>
--	--	---

<p>l'échéance des billets, obtenait des retards ; et, à la maison, repassait, cousait, blanchissait, surveillait les ouvriers, soldait les mémoires, tandis que, sans s'inquiéter de rien, Monsieur, continuellement engourdi dans une somnolence boudeuse dont il ne se réveillait que pour lui dire des choses désobligeantes, restait à fumer au coin du feu, en crachant dans les cendres.</p> <p>Quand elle eut un enfant, il le fallut mettre en nourrice. Rentré chez eux, le marmot fut gâté comme un prince. Sa mère le nourrissait de confitures ; son père le laissait courir sans souliers, et, pour faire le philosophe, disait même qu'il pouvait bien aller tout nu, comme <u>les enfants des bêtes</u>. À l'encontre des tendances maternelles, <u>il avait en tête</u> un certain idéal viril de l'enfance, <u>d'après lequel il tâchait de former son fils, voulant qu'on l'élevât durement, à la spartiate, pour lui faire une bonne constitution</u>. Il l'envoyait se coucher sans feu, lui apprenait à boire de grands coups de rhum et à insulter les processions. Mais, naturellement paisible, le petit répondait mal à ses efforts. Sa mère le traînait toujours après elle ; elle lui découpait des cartons, lui</p>	<p>eesistuja juures, mäletas võlakirjade tähtpäevi, nõutas pikendusi ; ja kodus ta triikis, õmbles, pesi pesu, vaatas tööliste järele, maksis nende palgad, kuna härra (kes mitte millestki hoolimata lakkamatu tuimusega andus jonnivale unisusele, millest ta ärkas vaid seks, et naisele öelda ebalahkusi) kamina ees suitsetas, tuhasse sülitades.</p> <p>Kui laps sündis, siis tuli see imetaja juurde anda. Kui laps koju toodi, hellitati teda nagu printsi. Ema söötis teda moosidega ; isa laskis teda palja jalu joosta ning rääkis mõttetarka mängides koguni, ta võivat väga hästi päris paljalt käia nagu <u>loomade lapsed</u>. Ema kalduvuste vastandina <u>oli ta peas</u> teatav mehine lapse-ea <u>paleus, mille kohaselt ta katsus oma poega kujundada, soovides, et teda kasvatataks karmilt, spartalaste kombel, et soetada talle tugevat kehaehitust</u>. Ta saatis poisi pimedas magama, õpetas teda tublide lonksudega rummi jooma ja kiriklikke rongkäike teotama. Kuid loomult rahuarmastaja laps ei arenenud tema jõupingutuste kohaselt. Ema vedas teda alati enesega kaasa ; ta lõikas talle papist vigureid, jutustas talle lugusid, vestles temaga</p>	<p>pesu, hoidis sulastel silma peal, tasus arveid, sellal kui majahärra millegi pärast muretsemata tukkus tigesas uimasuses, ärgates vaid selleks, et naisele inetusi öelda, <u>aina</u> suitsetas kamina ees ja sülitas <u>aeg-ajalt</u> koldesse.</p> <p>Kui sündis laps, tuli see amme juurde anda. Koju tagasi toodud, hellitati põngerjat nagu printsi. Ema nuumas teda maiustustega, isa laskis tal paljajalu ringi joosta ja oma filosoofilise eluhoiaku demonstreerimiseks seletas koguni, et poiss võiks vabalt käia ka ihualasti nagu <u>metsloomakutsikas</u>. Vastukaaluks naise emavaistudele <u>oli isa püstitanud</u> mehise lapsepõlve ideaali, <u>mille kohaselt ta püüdis poega vormida ja tugeva kehaehituse arendamiseks karmi spartaliku kasvatus</u> anda. Ta pani lapse kütmata tuppa magama, õpetas suurel sõõmul rummi rüüpama ja kirikurongkäiku mõnitama. Kuid vagura loomuga lapse juures kandsid need ponnistused vähe vilja. Ema vedas poissi ilmlõpmata sabas, lõikas talle papist vigureid välja, jutustas jutte, pidas lõputuid, nukratest naljatustest ja kelmikatest kudrutustest</p>
--	---	---

<p>racontait des histoires, s'entretenait avec lui dans des monologues sans fin, pleins de gaietés mélancoliques et de chatteries babillardes. Dans l'isolement de sa vie, elle reporta sur cette tête d'enfant toutes ses vanités éparses, brisées. Elle rêvait de hautes positions, elle le voyait déjà grand, beau, spirituel, établi, dans les ponts et chaussées ou dans la magistrature. Elle lui apprit à lire, et même lui enseigna, sur un vieux piano qu'elle avait, à chanter deux ou trois petites romances. Mais, à tout cela, M. Bovary, peu soucieux des lettres, disait que <i>ce n'était pas la peine !</i> Auraient-ils jamais de quoi l'entretenir dans les écoles du gouvernement, lui acheter une charge ou un fonds de commerce ? D'ailleurs, avec du toupet, <i>un homme réussit toujours dans le monde</i>. Madame Bovary se mordait les lèvres, et l'enfant vagabondait dans le village.</p> <p>Il suivait les laboureurs, et chassait, à coups de motte de terre, les corbeaux qui s'envolaient. <u>Il mangeait des mûres le long des fossés, gardait les dindons avec une gaule</u>, fanait à la moisson, courait dans le bois, jouait à la marelle sous le porche de l'église les jours de pluie, et,</p>	<p>otsatuis üksikkõnedes täis nukrat lõbusust ja lobisevaid kallistusi. Oma elu eraldatuses kandis ta selle lapsepea peale kõik oma laokile jäänud ja purunenud edevuse. Ta unistas kõrgeist ameteist, ta nägi teda juba suurena, ilusana, vaimukana, teede-ja sildade-valitsuses või kohtuametkonnas teenivana. Ta õpetas teda lugema, õpetas teda isegi oma vana klaveri saatel kaht või kolme romanssi laulma. Kuid kõige selle kohta ütles haridusest vähehooliv härra Bovary, see e i t a s u v a t v a e v a ! Kas temal oleks iilagi raha, millega poega valitsusekoolis koolitada, temale mõnd ametit või ärilist ettevõtet osta? Muide: jultumusega jõuab inimene alati maailmas edasi. Proua Bovary hammustas huuli ja laps hulkus mööda küla.</p> <p>Ta jälgis kündjaid ja peletas mullakamakatega vareseid, kes ära lendasid. <u>Ta sõi moorusmarju piki kraave, hoidis ridvaga kalkuneid</u>, kaarutas lõikuse ajal, jooksis metsa, mängis vihaseil päevil kiriku eeskojas keksi ja palus suurtel pühadel innukalt, et kirikuteener</p>	<p>kubisevaid monolooge. Oma üksilduses kandis ta lapse peale üle kogu oma purunenud, rahuldamata jäänud auahnuse. Ta unistas kõrgest positsioonist, nägi poega juba täiskasvanuna, ilusa ja vaimuka mehe, kes teeb karjääri tee- ja sillaehituses või kohtuasutustes. Ta õpetas lapse lugema ja pani ta oma vana pianiino saatel koguni paari-kolme romansikest laulma. Kuid kõige selle peale kuulutas härra Bovary, kes kultuurist vähe hoolis, et niisuguste asjadega ei tasu jännata. Ja kust nad üldse raha võtavad, et poissi riigikoolides harida, mõne ametikoha eest sisse maksta või äriettevõtte jaoks algkapitali anda? Pealegi, kui on hakkamist, lööb mees alati elus läbi. Proua Bovary näris huuli, laps luusis küla vahel.</p> <p>Ta jälgis põllutöölisi, loopis mullakamakatega lendu tõusvaid vareseid, <u>otsis kraavipervedelt küpseid marju, karjatas, pikk vits käes, kalkuneid</u>, võttis heinaajal loogu, silkas metsas, mängis kirikuukse all keksu ja vihase ilmaga või suurte pühade ajal mangus</p>
--	---	--

<p>aux grandes fêtes, suppliait le bedeau de lui laisser sonner les cloches, pour se pendre de tout son corps à la grande corde et se sentir emporter par elle dans sa volée.</p> <p>Aussi poussa-t-il comme un chêne. <u>Il acquit de</u> fortes mains, de belles couleurs.</p> <p>À douze ans, <u>sa mère obtint que l'on commençât ses études</u>. On en chargea le curé. Mais les leçons étaient si courtes et <u>si mal suivies</u>, qu'elles ne pouvaient servir à grand-chose. C'était aux moments perdus qu'elles se donnaient, dans la sacristie, debout, à la hâte, entre un baptême et un enterrement ; ou bien le curé envoyait chercher son élève après <i>l'Angelus</i>, quand il n'avait pas à sortir. On montait dans sa chambre, on s'installait : les moucherons et les papillons de nuit tournoyaient autour de la chandelle. Il faisait chaud, l'enfant s'endormait ; et le bonhomme, s'assoupissant les mains sur son ventre, ne tardait pas à ronfler, la bouche ouverte. D'autres fois, quand M. le curé, revenant de porter le viatique à quelque malade des environs, apercevait Charles qui polissonnait dans la campagne, il l'appelait, le sermonnait un quart d'heure et profitait de l'occasion pour lui faire conjuguer son verbe au pied</p>	<p>laseks tal kelli helistada, et end kogu kehaga jämeda kellanööri külge riputada ja tunda, kuidas see teda lennul kaasa viib.</p> <p>Ta kasvas ka nagu tamm. <u>Ta omandas</u> tugevad käed ja terve näovärvi.</p> <p>Kui ta oli kaheteistkümnepäevane, <u>saavutas ema, et ta õpinguid alustati</u>. Need tehti preestri ülesandeks. Kuid õppetunnid olid nii lühikesed ja <u>ebajärjekindlad</u>, et neist suurt kasu ei võinud olla. Neid anti jõude-silmapilkudel käärkambris, püstijalu ning rutuga, mõne ristimise ja matmise vahel ; või aga preester saatis oma õpilase järele pärast angelus't kui tal tarvis polnud väljuda. Märgi üles tema magamistuppa, võeti istet: sääsed ja ööliblikad tiirlesid küünla ümber. Oli palav, laps jäi magama ; peagi suikus hea vanake, käed kõhul ja hakkas norskama, suu lahti. Mõnikord, kui preestrihärra mõnele ümbruskonnale haigele armulauda viimast tagasi tuli ja väljadel ulakusi tegevat Charles'i märkas, kutsus ta tema, noomis teda veerand tundi ja laskis teda juhust kasutades mõne puu all tegusõnu pöörata. Viim segas neid, või mõni mööduv tuttav. Muide oli ta</p>	<p>kirikuteenrit, et see lubaks tal kella lüüa ja täie raskusega jämeda kõie küljes kõlkudes tunda, kuidas võnkehoog teda kaasa kannab.</p> <p>Ta sirgus nagu tammeke. <u>Tal olid</u> tugevad käed, rõõsk jume.</p> <p>Kui poiss sai kaksteist täis, <u>pandi ema pealkäimisel tema haridusteele algus</u>. See jäi külapreestri ülesandeks. Kuid õppetunnid olid nii lühikesed ja <u>õppur nii tähelepanematu</u>, et erilist tulu neist ei võinud tulla. Neid anti kiirustades, kuidas juhtus, kas käärkambris püstijalu, ristimise ja matusetalituse vahel, või siis laskis küree oma õpilast kutsuda pärast angelust, kui tal polnud parajasti vaja välja minna. Sel juhul koliti küree eluruumi, seati end sisse. Kihulased ja ööliblikad surusid küünla ümber; oli lämbe, laps jäi magama ja peagi tukastas ka vaimulik mees ise, käed vatsal risti, ja norskas lahtise suuga. Mõnikord kui härra küree tuli kuskilt jumalaarmu andmast ja märkas Charles'i nurmel vallutamas, hõikas ta lapse enda juurde, noomis pool tundi ja kasutas juhust, et kuskil puu vilus lasta ülesantud tegusõna pöörata. Vahel sattus viimasabin segama, vahel mööduv tuttav. Üldiselt oli aga küree oma õpilasega alati rahul, kinnitas koguni, et <i>noorhärrel</i> olevat</p>
--	---	---

<p>d'un arbre. La pluie venait les interrompre, ou une connaissance qui passait. Du reste, il était toujours content de lui, disait même que le <i>jeune homme</i> avait beaucoup de mémoire.</p> <p><u>Charles ne pouvait en rester là. Madame fut énergique.</u> Honteux, ou fatigué plutôt, Monsieur céda sans résistance, et l'on attendit encore un an que le gamin eût fait sa première communion.</p> <p>Six mois se passèrent encore ; et, <u><i>l'année d'après</i></u>, Charles fut définitivement envoyé au collège de Rouen, où son père l'amena lui-même, vers la fin d'octobre, à l'époque de la foire Saint-Romain.</p> <p>Il serait maintenant impossible à aucun de nous de se rien rappeler de lui. <u><i>C'était</i></u> un garçon de tempérament modéré, <u><i>qui jouait aux récréations, travaillait à l'étude,</i></u> écoutant en classe, dormant bien au dortoir, mangeant bien au réfectoire. Il avait pour correspondant un quincaillier en gros de la rue Ganterie, qui le faisait sortir une fois par mois, le dimanche, après que sa boutique était fermée, l'envoyait se promener sur le port à regarder les bateaux, puis le ramenait au collège dès sept heures,</p>	<p>temaga alati rahul, rääkis koguni, et n o o r m e h e l oli hea meelepidamine.</p> <p><u>Charles ei võinud selle juurde jäädagi.</u> Proua muutus energiliseks. Häbenedes või pigem tüdides andis härra vastupanekuta järele, ja oodati veel aasta otsa, kuni poisike saaks leeris käinud¹.</p> <p>Möödus veel kuus kuud ; <u><i>järgmisel aastal</i></u> saadeti Charles lõplikult Rouen'i gümnaasiumi, kuhu isa tema ise viis oktoobri lõpus, Saint-Romain'i laada ajal.</p> <p>Ühelgi meist oleks nüüd võimatu midagi temast meenutada. <u><i>See oli</i></u> mõõduka iseloomuga poiss, <u><i>kes mängis vahetundidel, töötas õpingute-saalis,</i></u> klassis tähele pannes, magamistoas hästi magades, söögitoas hästi süües. Ta oli suhtlemises ühe Ganterie tänava metallasjade-suurkaupmehega, kes ta kord kuus pühapäeviti pärast oma poe sulgemist välja viis, sadamasse jalutama ja laevu vaatama saatis ning kell seitse, enne õhtusööki, kooli tagasi tõi. Iga neljapäeva õhtul kirjutas ta pika kirja oma emale, –</p>	<p>väga hea mälu.</p> <p><u>Nii ei võinud see asi kauem kesta.</u> Proua <u><i>näitas iseloomu.</i></u> Häbelikult või õigemini tüdinult andis härra ilma vastupanuta järele ja nii otsustati viivitada veel üksainus aasta, kuni poisike esimest korda armulauale võetakse.</p> <p>Möödus veel kuus kuud ja <u><i>järgmisel sügisel</i></u> saadeti Charles viimaks Roueni kolledžisse, kuhu isa ta oktoobrikuu lõpupoole, Saint-Romaini laada ajal ise viis.</p> <p>Praegu ei suudaks ükski koolivend temast vähematki üksikasja meenutada. <u><i>Ta oli</i></u> kõiges mõõdukas poiss, <u><i>kes vahetundide ajal mängis, ettevalmistustunnis õppis,</i></u> klassis tähelepanelikult kuulas, magamisruumis magas ja söögisaalis isukalt sõi. Tema järelevaatajaks oli rauaga äritsev hulgikaupmees Ganterie tänavalt, kes ta üks kord kuus, pühapäeviti, pärast kaupluse sulgemist linna peale lubas, sadamasse laevu vaatama saatis ja kella seitsmeks, enne õhtusööki koolimajja tagasi tõi. Iga neljapäeva õhtul kirjutas poiss emale punase tindiga pika</p>
---	--	--

<p>avant le souper. Le soir de chaque jeudi, il écrivait une longue lettre à sa mère, avec de l'encre rouge et trois pains à cacheter ; puis il repassait ses cahiers d'histoire, ou bien lisait un vieux volume d'<i>Anacharsis</i> qui traînait dans l'étude. <u>En promenade</u>, il causait avec le domestique, qui était de la campagne comme lui.</p> <p>À force de s'appliquer, il se maintint toujours <u>vers le milieu de la classe</u> ; une fois même, il gagna un premier accessit d'histoire naturelle. Mais à la fin de sa troisième, ses parents le retirèrent du collège pour lui faire étudier la médecine, persuadés qu'il pourrait se pousser seul jusqu'au baccalauréat.</p> <p>Sa mère lui choisit une chambre, au quatrième, sur l'Eau-de-Robec, chez un teinturier de sa connaissance. Elle conclut les arrangements pour sa pension, se procura <u>des meubles</u>, une table et deux chaises, fit venir de chez elle un vieux lit en merisier, et acheta de plus un petit poêle en fonte, avec la provision de bois qui devait chauffer son pauvre enfant. <u>Puis elle partit au bout de la semaine, après mille recommandations de se bien conduire, maintenant qu'il allait être abandonné à lui-même.</u></p>	<p>punase tindiga ja kolme oblaadiga ; siis soris ta oma ajaloovihke või luges vana “Anacharsis’e” köidet, mis õpingute-saalis vedeles. <u>Jalutustel</u> lobises ta teenriga, kes oli maalt nagu temagi.</p> <p>Virkuse varal hoidus ta alati <u>klassi keskel</u> ; kord sai ta isegi loodusloos esimese kõrvalauhinna. Kuid kolmanda semestri lõpus võtsid vanemad ta keskkoolist ära, et panna teda arstiteadust õppima ; nad olid veendunud, et ta jõuab üksinda nihkuda abituuriumini.</p> <p>Ema valis talle toa neljandale korrusele Eau-de-Robec’i tänaval, tuttava värvali juures. Ta sobitas kokkuleppe poja toitlustuse kohta, soetas <u>mööblid</u> – ühe laua ja kaks tooli –, laskis kodunt saata vana metskirsipuust voodi ja ostis peale selle väikese malmahju ühes puude-tagavaraga, mis pidi soojendama tema vaest last. <u>Siis sõitis ta nädala lõpul ära pärast tuhandekordseid manitsusi, et poeg hästi käituks nüüd, mil ta jäi iseenda hooleks.</u></p>	<p>kirja ja pitseeris kolme pitseriga kinni. Kordas siis vihikust ajalugu või luges <u>üht</u> vana «Anacharise» köidet, mis oli klassituppa vedelema jäänud. <u>Kui neid õue lasti</u>, ajas ta juttu kooliteenriga, kes oli maalt pärit nagu temagi.</p> <p>Oma hoolsuse tõttu püsis ta alati <u>klassi paremusjärjestuses keskmiste hulgas</u>. Üks kord juhtus koguni, et ta sai loodusloos esimese lohutusauhinna. Aga kolmanda aasta lõpul võtsid vanemad ta koolist ära ja panid arstiteadust õppima, olles veendunud, et ta on suuteline oma jõul bakalaureusekraadini rühkima.</p> <p>Ema ostis talle toa viiendal korrusel L’Eau du Robeci ääres tuttava värvali juures. Ta leppis kostiraha suhtes kokku, hankis <u>mööbli</u> – laua ja kaks tooli, laskis kodunt järele tuua vana kirsipuust voodi ja ostis lõpuks <u>veel</u> väikese malmahju ja puid, et vaene laps saaks toa soojaks kütta. <u>Lugematuid kordi hea käitumise reegleid meenutanud, sõitis ema nädala lõpul minema, kinnitades, et nüüd peab poeg ise enda eest väljas olema.</u></p>
--	--	--

<p>Le programme des cours, <i>qu'il lut sur l'affiche</i>, lui fit un effet d'étourdissement : cours d'anatomie, cours de pathologie, cours de physiologie, cours de pharmacie, cours de chimie, et de botanique, et de clinique, et de thérapeutique, sans compter l'hygiène ni la matière médicale, tous noms dont il ignorait les étymologies et qui étaient comme autant de portes de sanctuaires pleins d'augustes ténèbres.</p>	<p>Loengute-kava, <i>mida Charles müürilehelt luges</i>, mõjus temasse uimastavalt: anatoomia kursus, patoloogia kursus, füsioloogia kursus, rohuteaduse kursus, keemia kursus, botaanika ja kliinilise teraapia kursus, arvestamata tervishoidu ning arstlikku ainet, – kõik sõnad, millede päritolu oli talle tundmatu ja mis näisid niisama paljude ustena pühapaikadesse täis ülevat pimedust.</p>	<p>Tunniplaan teadetetahvilil viis ta täielikku jahmatusse: anatoomialoengud, patoloogialoengud, füsioloogialoengud, farmakoloogialoengud, keemia- ja botaanikaloengud, kliinilise meditsiini ja terapeutika loengud, rääkimata hügeenist ja meditsiini alustest – aina nimetused, mille päritolu ta ei teadnud ja mis avanesid tema ees nagu aukartustäratavalt pimedate pühamute väravad.</p>
<p>Il n'y comprit rien ; il avait beau écouter, il ne saisissait pas. Il travaillait pourtant, il avait des cahiers reliés, il suivait tous les cours, il ne perdait pas une seule visite. Il accomplissait sa petite tâche quotidienne à la manière du cheval de manège, qui tourne en place les yeux bandés, ignorant de la besogne qu'il broie.</p>	<p>Ta ei saanud millestki aru ; kuidas ta ka kuulatas, – ta ei taibanud midagi. Ta töötas siiski, tal olid köidetud vihud. Ta jälgis kõiki loneguid, ta ei puudunud üheltki vaatluselt. Ta täitis oma väikest igapäevast ülesannet nagu karussellihobune, kes kinniseotud silmadega aina paigal tiirleb, ilma et tal aimugi oleks tööst, mille kallal ta higestab.</p>	<p>Ta ei taibanud sellest kõigest vähematki. Tähelepanelikkus oli kasutu, ta ei saanud aru. Aga ta töötas, köitis kladed kokku, käis kõigil loengutel, ei jätnud vahele ainustki visitatsiooni. Ta täitis oma vähenõudlikku päevaülesannet nagu palaganikronu, kes kinniseotud silmi aina ringiratast vantsib, ilma et tal aimugi oleks, mis koormat ta on vedama pandud.</p>
<p>Pour lui épargner de la dépense, sa mère lui envoyait chaque semaine, par le messenger, un morceau de veau cuit au four, avec quoi il déjeunait le matin, quand il était rentré de l'hôpital, tout en battant la semelle contre le mur. <i>Ensuite</i> il fallait courir aux leçons, à l'amphithéâtre, à l'hospice, et revenir chez lui, à travers toutes les rues.</p>	<p>Et tal vähem kulusid oleks, saatis ema talle iga nädal veovoorimehega ahjus küpsetatud vasikaprae, mida haiglast koju tulles hommikueineks sõi, ise tuupides. <i>Siis</i> tuli tundidesse joosta, kuuldesaalidesse, vaestemajja, ning jälle koju tagasi läbi terve linna. Õhtul pärast viletsat söömist majaperemehe juures läks ta üles oma tupp ja <i>hakkas</i></p>	<p>Et pojukese kulusid vähendada, saatis ema iga nädal käsipostiga tüki vasikapraadi, mida poeg siis hommikupoolikul kliinikust tulles püstijalu lõunaooteks tarvitas. <i>Pärast einet</i> tuli joosta loengusse, ringauditooriumi, vaestehaiglasse ja lõpuks linna teisest otsast jälle koju kõmpida. Õhtul pärast kehvakest kehakinnitust</p>

<p>Le soir, après le maigre dîner de son propriétaire, il remontait à sa chambre et <u>se remettait au travail, dans ses habits mouillés qui fumaient sur son corps, devant le poêle rougi.</u></p> <p><u>Dans les beaux soirs d'été, à l'heure où les rues tièdes sont vides, quand les servantes, jouent au volant sur le seuil des portes, il ouvrait sa fenêtre et s'accoudait.</u> La rivière, qui fait de ce quartier de Rouen comme une ignoble petite Venise, coulait en bas, sous lui, <u>jaune, violette ou bleue</u>, entre ses ponts et ses grilles. Des ouvriers, accroupis au bord, lavaient leurs bras dans l'eau. Sur des perches partant du haut des greniers, des écheveaux de coton <u>séchaient à l'air.</u> <u>En face, au-delà des toits, le grand ciel pur s'étendait, avec le soleil rouge se couchant.</u> <u>Qu'il devait faire bon là-bas !</u> Quelle fraîcheur sous la hêtrée ! Et <u>il ouvrait les narines</u> pour aspirer les bonnes odeurs de la campagne, qui ne venaient pas jusqu'à lui.</p> <p>Il <u>maigrît, sa taille s'allongea</u>, et <u>sa figure prit une sorte d'expression dolente</u> qui la rendit presque intéressante.</p> <p>Naturellement, par nonchalance, il en vint à se délier de toutes les résolutions qu'il s'était faites. Une fois, il manqua</p>	<p><u>uuesti tööle oma märgades riietes, mis ta seljas aurasid punava ahju ees.</u></p> <p><u>Ilusail suveõhtuil – tundidel, mil soojad tänavad on tühjad –, kui ümmardajad ukسلävedel sulgpalli mängivad, avas ta akna ja nõjutas küünarnukkidele.</u> Jõgi, mis sellest Rouen'i osast teeb mingi mitteõilsa väikese Veneetsia, voolas all tema ees <u>kollasena, lillana või sinisena</u> oma sildade ja võrede vahel. Kaldal kükitavad töölised pesid vees oma käsi. Pööningule püstitatud ritvadel kuivas puuvillavihte <u>õhu käes.</u> <u>Otse tema vastas, teiselpool katuseid, avarus lage puhas taevas lojuva punase päikesega.</u> Kui hea pidi olema <u>seal kaugel!</u> Mäherdune värskus pöökpude all! Ja <u>ta avas sõõrmed</u>, et sisse hingata häid maalõhnu, mis temani ei ulatunud.</p> <p>Ta <u>kõhnus, tema kasv pikenes</u> ja <u>nägu omandas mingi kurtva ilme</u>, mis tegi selle peaaegu huvitavaks.</p> <p>Muidugi jäid pikapeale lohakusest teostamata kõik otsused, mis ta oli teinud. Kord puudus ta <u>vaatluselt, järgmisel</u></p>	<p>majaperemehe lauas ronis ta üles oma kambrisse ja <u>asus punaseks köetud malmahju ees uuesti tööle, nii et vihmamärjad riided seljaks kuivaks aurasid.</u></p> <p><u>Ilusatel suveõhtutel, tunnil, kus veel päikesesoojad tänavad inimtühjaks jäävad ja teenijatiüdrukud ukse all sulgpalli löövad, rinnutas ta avatud aknal.</u> Jõgi, mis teeb sellest Roueni kvartalist väikese räpase Veneetsia, voolas maja ees, heites sildade ja kanalisatsioonivõrede kohal <u>kollaseid, lillasid ja siniseid helke.</u> Kaldal kükitasid töölised, loputades vees käsi. Pööninguluukidest välja torgatud ritvadel <u>kuivasid</u> puuvillatokid. <u>Otse vastas katuste kohal kumas lojuva päikese punas puhas kõrge taevas.</u> Kui hea või praegu olla <u>maal!</u> Kui karge on õhk pöökpuausalus! Ja <u>laienenud sõõrmeil</u> püüdis ta maalõhnu, mis temani ei jõudnud.</p> <p>Ta jäi <u>kõhnemaks, pikkust tuli juurde</u> ja ta <u>näol lehvís mingi kurblik vari</u>, mis tegi ta peaaegu huvitavaks.</p> <p>Muidugi lõi ta käega kõigile töotustele, mis ta oli endale andnud. Algul jättis <u>visiidile</u> minemata, järgmisel päeval <u>puudus</u></p>
---	---	---

<p>la visite, le lendemain son cours, et, savourant la paresse, peu à peu, n'y retourna plus.</p> <p>Il prit l'habitude du cabaret, <u>avec la passion des dominos</u>. S'enfermer chaque soir dans un sale appartement public, pour y taper sur des tables de marbre de petits os de mouton marqués de points noirs, lui semblait un acte précieux de sa liberté, qui le rehaussait d'estime vis-à-vis de lui-même. C'était comme l'initiation au monde, l'accès des plaisirs défendus ; et, en entrant, il posait la main sur le bouton de la porte avec une <u>joie presque sensuelle</u>. Alors, beaucoup de choses comprimées en lui, se dilatèrent ; il apprit par coeur des couplets qu'il chantait aux bienvenues, s'enthousiasma pour Béranger, sut faire du punch et <u>connut enfin l'amour</u>.</p> <p>Grâce à ces travaux préparatoires, il échoua complètement à son examen d'officier de santé. On l'attendait le soir même à la maison pour fêter son succès !</p> <p>Il partit à pied et s'arrêta vers l'entrée du village, où il fit demander sa mère, lui conta tout. Elle l'excusa, rejetant l'échec sur l'injustice des examinateurs, et le raffermir un peu, se</p>	<p>päeval loengult ; laisklemist nautides ei läinudki ta sinna enam.</p> <p>Ta harjus kõrtsis käima ja hakkas kirglikult <i>doominot mängima</i>. Iga õhtul sulguda rāpasesse avalikku asutisse, et seal marmorlaudadel klōbistada väikesi mustade täppidega märgitud lambaluu tükke, – see tundus talle oma vabaduse õilsa väljendusena, mis suurendas tema enesest lugupidamist. See oli nagu seltskonnaelule pühendumine, keelatud lõbudele ligipääs ; ja sisse astudes pani ta käe ukselingile <i>peaaegu meelsa rõõmuga</i>. Siis paisus temas palju, mis oli kokku surutud ; ta õppis pähe kupleesid, mida ta laulis sõbralikuks tervituseks ; ta vaimustus Béranger'st¹, õppis punšši valmistama ja <i>tutvus lõpuks armastusega</i>.</p> <p>Tänu neile ettevalmistustöödele kukkus ta täiesti läbi tervishoiuametniku eksamil. Teda oodati samal õhtul koju, et pühitseda tema menu !</p> <p>Ta hakkas jala minema ja peatus küla alguses, kuhu ta laskis kutsuda oma ema, kellele ta jutustas kõik. Ema vabandas teda, seletades läbikukkumist eksamineerijate ülekohtuga, ning julgustas teda pisut,</p>	<p>loengult, ja oma laiskust nautides jõudis ta pikapeale niikaugele, et ei näidanud enam üldse nägu.</p> <p>Ta harjus kohvikus istuma ja muutus kirglikuks <i>doominomängijaks</i>. Õhtust õhtusse konutas ta rāpases lokaalis, tagudes marmorplaadiga lauale mustade täpikestega lambaluust klotsikesi, millega ta oma iseseisvuse uhkelt välja kuulutas ja iseenda silmis kõrgemale tõusis. See oli tema astumine suurde maailma, see oli ligipääs keelatud lõbudele; kui ta sellest uksest sisse astudes käe lingile pani, tundis ta <i>peaaegu meelelist lõbu</i>. Ja paliugi, mis oli temas seni maha surutud, tõstis pead. Ta õppis pähe kupleesid, mida ta sobival juhul laulis, vaimustus Béranger'st, osaks punšši teha ja <i>sai lõpuks ka armastust tundma</i>.</p> <p>Tänu niisugusele ettevalmistustööle kukkus ta abiarsti eksamil lootusetult läbi. Ja samal õhtul oodati teda koju, et tema saavutust tähistada!</p> <p>Ta hakkas jalgsi minema, peatus küla esimeste majade juures, laskis ema sinna vastu kutsuda ja pihtis talle kõik. Ema õigustas teda, seletades ebaõnnestumist eksamineerijate kiuslikkusega, ja julgustas teda mõnevõrra,</p>
---	---	---

<p>chargeant d'arranger les choses.</p> <p>Cinq ans plus tard seulement, M. Bovary connut la vérité ; elle était vieille, il l'accepta, ne pouvant d'ailleurs supposer <i>qu'un homme issu de lui fût un sot</i>.</p> <p>Charles se remit donc au travail et prépara sans discontinuer les matières de son examen, dont il apprit d'avance toutes les questions par coeur. Il fut reçu avec une assez bonne note. Quel beau jour pour sa mère ! <i>On donna</i> un grand dîner.</p> <p>Où irait-il exercer son art ? À Tostes. Il n'y avait là qu'un vieux médecin. <i>Depuis longtemps madame Bovary guettait sa mort</i>, et le bonhomme n'avait point encore plié bagage, que Charles était installé en face, comme son successeur.</p> <p>Mais ce n'était pas tout que d'avoir élevé son fils, de lui avoir fait apprendre la médecine et découvert Tostes pour l'exercer : il lui fallait une femme. <i>Elle lui en trouva une</i> : la veuve d'un huissier de Dieppe, qui avait quarante-cinq ans et douze cents livres de rente.</p> <p>Quoiqu'elle fût laide,</p>	<p>lubades asjad korda ajada.</p> <p>Alles viis aastat hiljem sai härra Bovary tõtt teada ; tõde oli vana, ta leppis sellega, ilma et ta muide oleks võinud eeldada, <i>et temast põlvnev inimene oli lollpea</i>.</p> <p>Charles asus niisiis jälle tööle ja valmistus katkestamatult eksameile, millede kõik küsimused ta juba ette õppis pähe. Ta sooritas need võrdlemisi hea tunnistusega. Mäherdune ilus päev tema emale ! <i>Anti</i> suur pidusöök.</p> <p>Kuhu pidi ta minema oma kunsti praktiseerima? Tostes'i. Seal oli üksainus vana arst. <i>Juba ammu ootas proua Bovary tema surma</i> ; ja vanake polnud veel lahkunud, kui Charles teispool tänavat tema järeletulijana ennast sisse seadis.</p> <p>Kuid ei jätku sellest, et inimene oma poja on kasvatanud, teda lasknud arstiks õppida ning avastanud koha, kus ta võib õpitud ametit praktiseerida, – pojale oli naist tarvis. <i>Ema leidis selle</i>: Dieppe'i kohtutäituri lese, kel oli neljakümneviieaastane iga ja tuhat kakssada naela renti.</p> <p>Kuigi ta oli inetu, kuivetu</p>	<p>lubades asjad joonde ajada.</p> <p>Härra Bovary sai alles viie aasta pärast tõtt kuulda, tõde oli aga siis juba nii vana, et ta leppis sellega. Pealegi ei võinud ta ometi möönda, <i>et tema lihane laps on lambapea</i>.</p> <p>Charles asus niisiis jälle tööle ja valmistus seekord raugematu hoolega eksamiks, õppides vastused kõigile küsimustele lihtsalt pähe. Ta sai võrdlemisi hea hindegala läbi. Mis kaunis päev emale! <i>Korraldati</i> pidulik õhtusöök.</p> <p>Kuskohas värskeid ametioskusi rakendada? Eks Tostes'is. Seal oli parajasti üksainus eakas arst. <i>Proua Bovary ootas juba ammu tema surma</i>, aga mehike polnud veel teise ilma kolinud, kui Charles end juba üle tänava sisse seadis kui kindel järeletulija.</p> <p>Kuid sellega, et ta lapse üles kasvatas, laskis arstiks õppida ja leidis Tostes'is koha, kus vastset ametit praktiseerida, polnud ema osa veel ammendatud: pojale oli naist vaja. <i>Ja ta leidis sobiva kandidaadi</i> – Dieppe'i kohtupristavi lese, kellel oli eluaastaid nelikümmend viis ja tuhat kakssada livrit rendist.</p> <p>Ehkki ta oli inetu, kuivetanud</p>
---	---	--

<p>sèche comme un cotret, et bourgeonnée comme un printemps, certes madame Dubuc ne manquait pas de partis à choisir. Pour arriver à ses fins, la mère Bovary fut obligée de les évincer tous, et elle déjoua même fort habilement les intrigues d'un charcutier qui était soutenu par les prêtres.</p> <p>Charles avait entrevu dans le mariage l'avènement d'une condition meilleure, <u>imaginant qu'il serait plus libre</u> et pourrait disposer de sa personne et de son argent. Mais sa femme fut le maître ; il devait devant le monde dire ceci, ne pas dire cela, faire maigre tous les vendredis, s'habiller comme elle l'entendait, harceler par son ordre les clients qui ne payaient pas. Elle décachetait ses lettres, épiait ses démarches, et <u>l'écoutait, à travers la cloison, donner ses consultations dans son cabinet, quand il y avait des femmes.</u></p> <p>Il lui fallait <u>son chocolat tous les matins</u>, des égards à n'en plus finir. Elle se plaignait sans cesse de ses nerfs, de sa poitrine, de ses humeurs. <u>Le bruit des pas lui faisait mal</u> ; on s'en allait, la solitude lui devenait odieuse ; revenait-on près d'elle, c'était pour la voir mourir, sans doute. <u>Le soir, quand Charles rentrait, elle sortait de</u></p>	<p>nagu roigas ja täis vistrikke nagu kevadisi pungi, ei puudunud proua Dubue'il <u>tõesti</u> mitte, kelle vahel valida. Et sihile jõuda, oli ema Bovary sunnitud teisi kõiki kõrvaldama, ja ta ajas vägagi osavasti nurja mingi sealihakaupmehe võrgendid, keda toetasid preestrid.</p> <p>Charles oli lootnud, et abieluga algab parem olukord, <u>kujutelles, et ta oleks vabam</u> ja võiks oma soovi mööda talitada iseendaga ja oma rahaga. Kuid naise käes oli jame ots ; ta pidi inimeste ees üht ütleva, teist ütlemata jätma, pidi igal reedel paastuma, rõivastuma nii nagu naisele meeldis, pidi naise käsul painama abitarvitajaid, kes ei maksnud. Naine avas tema kirjad, luuras tema käike ja <u>kuulas vaheseina taga tema nõuandeid kabinetis, kui abitarvitajateks olid naised.</u></p> <p>Ta vajas <u>oma šokolaadi igal hommikul</u>, vajas otsatuid tähelepanuväljendusi. Ta kurtis alatasa oma närvide, rinna ja meeleolu üle. <u>Sammude-kõmin tegi talle haiget</u> ; kui ära mindi, muutus üksindus talle vastikuks ; tuldi <u>aga</u> tema juurde tagasi, siis kahtlemata seks, et näha, kuidas ta sureb. <u>Õhtuti, kui Charles koju tuli, ajas ta</u></p>	<p>nagu roigas ja täis vistrikke nagu kevadisi pungi, polnud tal tahtjatest <u>hoopiski</u> puudu. Eesmärgile jõudmiseks pidi mamma Bovary võistlejaid kõrvale tõrjuma, kusjuures ta ajas üsna osavalt nurja koguni ühe lihuniku sepitsused, keda <u>pealegi</u> toetasid kohalikud preestrid.</p> <p>Charles lootis abielust parema põlve algust, kujutles, et <u>võidab senisest suurema priiuse</u>, saab vaba voli iseenda ja oma raha üle. Aga naine võttis ohjad enda kätte: seltskonnas pidi rääkima nii ja naa, vaikima sellest ja teisest, pidi igal reedel paastu pidama, riietuma naise ettekirjutuse järgi, naie käsul vintsutama patsiente, kes maksmisega viivitasid. Naine tegi mehe kirjad lahti, luuras ta käike ja <u>kuulatas vaheseina taga, kui ta kabinetis vastassoost abivajajaid vastu võttis.</u></p> <p>Perenaine ise pidi <u>igal hommikul</u> saama <u>kuuma šokolaadi</u>, vajas alalõpmata hoolitsust. Ta kaebas järelejätmatult oma närvide pärast, kaebas kopsude ja ihumahlade pärast. <u>Ta ei kannatanud sammumüdinat.</u> Kui temast eemale hoiti, läks üksindus talle talumatuks, kui teda vaatama tuldi, siis teadagi selleks, et näha, kas ta hakkab juba <u>ükskord</u> hinge heitma.</p>
--	---	--

<p><u>dessous ses draps ses longs bras maigres</u>, les lui passait autour du cou, et, l'ayant fait asseoir au bord du lit, se mettait à lui parler de ses chagrins : il l'oubliait, il en aimait une autre ! On lui avait bien dit qu'elle serait malheureuse ; et elle finissait en lui demandant quelque sirop pour sa santé et un peu plus d'amour.</p>	<p><u>vaipade alt oma pikad kõhnad käsivarred õieli</u>, pani need tema kaela ümber, sundis teda voodiservale istuma ja hakkas oma südamevaludest rääkima: mees jättis ta hooletusse, armastas kedagi teist! Talle oli ju öeldud, et ta saab õnnetuks! . . Ja ta lõpetas sellega, et palus mõnd siirupit oma tervise kosutuseks ja natuke rohkem armastust.</p> <p>¹See toimub Prantsusmaal palju varemas eas kui meil. ¹Béranger – luuletaja (1780–1857), kellest ta vabameelsuse pärast lugu peeti.</p>	<p><u>Õhtul kui Charles koju jõudis, sirutas ta oma pikad luised käevarred teki alt välja</u>, võttis mehel kaela ümbert kinni, sundis voodiservale istuma ja hakkas oma muresid kurtma ; Charles on ta hooletusse jätnud, küllap armastab kedagi teist! Eks inimesed ütelnud kohe, et ta saab õnnetuks. Ja kõige lõpuks nõudis ta tilku tervisekosutuseks ja natuke rohkem armastust.</p>
--	--	---

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristel Lillemägi

(sünnikuupäev: 31.10.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Gustave Flauberti „Madame Bovary“ eestikeelsete tõlgete võrdlev uurimus: esma- ja kordustõlke keelelised lahendused ning kordustõlke hüpotees,

mille juhendaja on Katiliina Gielen, PhD

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 17.05.2017

(allkiri)